

VU Research Portal

Zusters van De Goede Herder (1945-1975)

Exalto, J.; van Renssen, Anton

published in

Onvoldoende beschermd
2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Unspecified

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Exalto, J., & van Renssen, A. (2019). Zusters van De Goede Herder (1945-1975): Bronstudie 4 bij het sectorrapport geweld in de residentiële jeugdzorg (1945-heden). In J. Exalto, N. Bekkema, D. J. De Ruyter, M. Rietveld-van Wingerden, C. De Schipper, M. Oosterman, & C. Schuengel (Eds.), *Onvoldoende beschermd: Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden* (pp. 1-47). Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Zusters van de Goede Herder (1945-1975)

Bronstudie 4 bij het sectorrapport geweld in de residentiële jeugdzorg (1945-heden)

John Exalto en Anton van Renssen

Faculteit der
Gedrags- en
Bewegings-
wetenschappen

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de residentiële jeugdzorg (1945-heden)

1. Interviewstudie geweld in de residentiële jeugdzorg
Nienke Bekkema, Clasien de Schipper en Mirjam Oosterman
2. Archiefonderzoek: methodologische verantwoording
John Exalto, Anton van Renssen en Marjoke Rietveld-van Wingerden
3. Vereniging Tot Steun van het Verwaarloosde Kind (1945-1998)
Marjoke Rietveld-van Wingerden
4. Zusters van De Goede Herder (1945-1975)
John Exalto en Anton van Renssen
5. Kinderdorp Neerbosch (1945-2001)
Anton van Renssen
6. Jongenshuis Hoenderloo (1945-2015)
John Exalto
7. Nederlandsch Mettray (1945-1965)
Anton van Renssen
8. Martha-Stichting (1945-1972)
Anton van Renssen
9. Jeugdzorg Groningen, Base Groep en Elker (1995-2015)
Anton van Renssen
10. Mediaonderzoek geweld in de residentiële en justitiële jeugdzorg (1945-2015)
Floris van Berckel Smit
11. Mediaonderzoek geweld in de residentiële jeugdzorg: de vaktijdschriften (1951-2006)
John Exalto
12. Opvoedingstehuizen en geweld: een literatuurstudie (1945-2015)
Marjoke Rietveld-van Wingerden

Zusters van de Goede Herder (1945-1975)

Inleiding

1. Geweld bij De Goede Herder

- 1.1. Fysiek geweld
- 1.2. Seksueel geweld
- 1.3. Psychisch geweld
- 1.4. Hoe is het ervaren?
 - 1.4.1. *OVT*
 - 1.4.2. *Heilig Vuur*
 - 1.4.3. *Herkenning*
 - 1.4.4. *Positieve ervaringen*
 - 1.4.5. *Kritiek op de uitzending*
 - 1.4.6. *Opnieuw in de media*

2. Organisatie

- 2.1. De doelgroep
- 2.2. De tehuizen
 - 2.2.1. *Zoeterwoude*
 - 2.2.2. *Bloemendaal*
 - 2.2.3. *Velp*
 - 2.2.4. *Tilburg/Someren*
 - 2.2.5. *Almelo*
- 2.3. Zoeterwoude en Angers
- 2.4. Slecht imago
- 2.5. Financiën

3. Personeel en professionalisering

- 3.1. Het personeel
- 3.2. Beroepsopleidingen
- 3.3. Arbeidsomstandigheden

4. Pedagogische doelstellingen en opvoedkundige praktijk

- 4.1. Spiritualiteit
- 4.2. Pedagogische doelstellingen
- 4.3. Pedagogische praktijk
- 4.4. Dagbesteding
 - 4.4.1. *Onderwijs*
 - 4.4.2. *Wasserij en naaizaal*
 - 4.4.3. *Vrije tijd*
- 4.5. Rapportages, verslaglegging en therapieën
- 4.6. Relatie met familie

5. Conclusies

- 5.1. Wat is er gebeurd?
- 5.2. Hoe heeft het kunnen gebeuren?

Geraadpleegde bronnen

Inleiding

De congregatie van Onze Lieve Vrouw van Liefde van de Goede Herder werd in 1829 opgericht in de Franse stad Angers door zuster Maria Euphrasia Pelletier, de kloosternaam van Rose Virginie Pelletier. De congregatie werd door paus Gregorius XVI op 16 januari 1835 goedgekeurd.¹ In 1860 vestigde de congregatie, kortweg De Goede Herder genoemd, zich ook in Nederland en opende haar eerste tehuis voor de opvang van "misdeelde, verwaarloosde en ontspoorde meisjes" in Zoeterwoude, bij Leiderdorp.² In 1892 werd een tehuis in Velp geopend; tehuizen in Tilburg en Bloemendaal volgden in respectievelijk 1902 en 1927. Duitse zusters stichtten vanuit Münster in 1876 een tehuis in Almelo als een potentieel toevluchtsoord voor uit Duitsland verdreven zusters als gevolg van de zogenaamde *Kulturkampf* (1871-1888) – de strijd van rijkskanselier Bismarck tegen de machtige Rooms-Katholieke Kerk in het pas opgerichte Duitse keizerrijk.³ In 1949 werd het tehuis in Almelo onderdeel van de Nederlandse provincie van de congregatie.⁴

De congregatie van de Goede Herder was een van de tachtig tot negentig zustercongregaties die actief waren in Nederland.⁵ De zusters beheerden verschillende voorzieningen voor meisjes. Naast een observatiepaviljoen in Bloemendaal was er aan de internaten in Zoeterwoude, Velp, Tilburg en Almelo een tehuis voor werkende meisjes verbonden. Zowel in de internaten als in de tehuizen voor werkende meisjes verbleven minderjarigen vanaf veertien, later vanaf twaalf, tot 21 jaar. Ze werden vaak geplaatst na een rechterlijke uitspraak, maar er waren ook vrijwillige plaatsingen door ouders. In de jaren zeventig werd het zorgaanbod uitgebreid met begeleide kamerbewoning. De internaten en de tehuizen voor werkende meisjes werden vanaf 1966 opgeheven wegens een teruglopend aantal zusters dat voor de begeleiding van de meisjes beschikbaar was.⁶

In dit onderzoek staan de internaten en de tehuizen voor werkende meisjes centraal. Er is gebruik gemaakt van de archieven van de congregatie, die grotendeels bewaard worden in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha, in de Noord-Brabantse gemeente Cuijk. Bij de overdracht van de archieven zijn de meeste persoonlijke stukken van en correspondentie van en over de zusters vernietigd.⁷ Naast het onderzoek in de archieven van de congregatie zijn meldingen ingezien bij het Schadefonds Geweldsmisdrijven en bij het meldpunt van de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg. Verder zijn inspectierapporten over de tehuizen bestudeerd die zich bevinden in het archief van het bisdom Rotterdam dat in het Nationaal Archief in Den Haag wordt bewaard. Ook zijn enkele publiekelijk toegankelijke websites bezocht waarop oud-pupillen herinneringen deelden over hun tijd bij De Goede Herder.⁸

In de archieven van de congregatie zijn nauwelijks meldingen van geweld gevonden. "Binnen onze congregatie was er geen cultuur om veel zaken aan het papier toe te vertrouwen. Veel informatie zat in de hoofden van een zuster en met het overlijden van die zuster is de informatie ook niet langer toegankelijk", schreef de bestuursadviseur van klooster Euphrasia in 2012 aan de Konferentie Nederlandse Religieuzen.⁹ Wel biedt het archief informatie om de historische context te beschrijven waarin de zusters hun werkzaamheden uitoefenden, en waaraan meldingen van geweld kunnen worden gerelateerd. Belangrijke archiefstukken daarvoor zijn de jaarverslagen van de diverse tehuizen, toespraken, financiële bescheiden en stukken over de spiritualiteit van de congregatie. Het nadeel van jaarverslagen als bron is dat die voor de achterban werden geschreven en de dagelijkse

¹ Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven Sint Agatha, Archief Zusters van de Goede Herder (voortaan: ADGH), inv.nr. 1587, Constituties en statuten kruiszusters, tweede ontwerp 1984.

² ADGH, inv.nr. 144, zr. M. Leocadie, *Ontstaan en geschiedenis Congregatie "De Goede Herder"* (1985) II-III.

³ N.N., 'Almelo vierde feest', *Als de hei bloeit* 4(26) (1951) 100-101.

⁴ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 16.

⁵ Van Heijst et al. 2010, 41.

⁶ Van Heijst et al. 2010, 624-625, 631.

⁷ Gesprek met de heer H.H.M. Janssen, directeur klooster Euphrasia, 24 september 2018.

⁸ Het betreft de website van het provinciaal archief Zuid-Holland:

geschiedenisvanzuidholland.nl/collecties/klooster-de-goede-herder-1975 (voortaan: geschiedenisvanzuidholland.nl) en de website: goedeherder.blogspot.com (voortaan: [goedeherder.blogspot](http://goedeherder.blogspot.com)), geraadpleegd in september en oktober 2018.

⁹ Archief Zusters van O.L.V. van Liefde van de Goede Herder Bloemendaal (voortaan: ADGH Bloemendaal), inv.nr. 1815, Stukken betreffende de Onderzoeksc commissie Deetman, bestuursadviseur Klooster Euphrasia aan Konferentie Nederlandse Religieuzen, 31 juli 2012.

praktijk in de internaten wellicht rooskleuriger weergaven dan ze in werkelijkheid was. De idealen en goede bedoelingen van de leiding stonden daarin centraal. De sfeer die de jaarverslagen schetsen verschilt dan ook sterk van die uit de getuigenverhalen van oud-pupillen. In het archief bevindt zich ook een map met correspondentie naar aanleiding van een televisie-uitzending van het NCRV-programma Heilig Vuur uit 2003. Er kwamen veel reacties binnen bij de NCRV op het programma, waarin een oud-pupil met zeer slechte herinneringen aan haar verblijf bij de zusters terugkeerde naar Huize Larenstein in Velp. Ze confronteerde inmiddels gepensioneerde zusters met haar verhaal, vroeg hen excuses te maken voor wat haar was aangedaan en kreeg die ook.

Voorliggend onderzoek richt zich op de jaren 1945 tot 1975, de periode waarin alle vijf tehuizen van De Goede Herder nog operationeel waren en waarvan ook archiefstukken bewaard zijn gebleven. Paragraaf 1 biedt een verslag van geweldsincidenten die gevonden zijn in de archieven, op internetfora, in de media en in secundaire literatuur. De getuigenissen van diverse oud-bewoners worden gebruikt om te beschrijven hoe zij hun verblijf in de internaten hebben ervaren en welke vormen van geweld ze hebben meegemaakt. De paragrafen 2, 3 en 4 geven een beschrijving van de ontwikkeling van de tehuizen. Daarbij wordt aandacht geschonken aan mogelijke risicofactoren die geweld dat voorkwam kunnen verklaren. Paragraaf 2 beschrijft de ontwikkeling van de congregatie en haar rol in de opvang van minderjarige meisjes. Ook de groei en ontwikkeling van de vijf tehuizen komt aan bod. In de paragrafen 3 en 4 komen respectievelijk de professionalisering van de zusters en de pedagogische doelstellingen en de pedagogische praktijk binnen de tehuizen aan bod. Omdat de meeste archiefstukken betrekking hebben op het internaat en het tehuis voor werkende meisjes in Almelo, komen deze het meeste aan bod in dit rapport.

1. Geweld bij De Goede Herder

In de archieven van De Goede Herder zijn slechts enkele aanwijzingen gevonden die wijzen op geweld in de internaten. Het betreft twee verslagen: de notulen van een overleg en een verslag van een adviseur van het bestuur van De Goede Herder over een gesprek met een bezoeker. Bij het Schadefonds Geweldsmisdrijven zijn geen meldingen bekend van oud-pupillen van de Zusters van de Goede Herder. Wel zijn er twee meldingen aangetroffen over Huize Alexandra in Almelo uit de periode nadat de zusters daar in 1983 waren vertrokken. Het betreft meldingen over de periode 1984-1985 en 1993-1995. Een van deze getuigenissen is ook vermeld in het onderzoek van de Commissie Samson.¹⁰ Bij het meldpunt van de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg zijn acht meldingen binnengekomen over de Zusters van de Goede Herder. De meldingen hebben betrekking op de periode 1952 tot 1978. Het gaat om twee meldingen over het internaat in Zoeterwoude, een over het tehuis Witven in Someren en vier over Huize Alexandra in Almelo. Twee verhalen die bij het meldpunt binnenkwamen, zijn eerder gepubliceerd in het boek *Stil in mij. Overleven bij de nonnen* uit 2014.¹¹

1.1. Fysiek geweld

Over fysieke mishandeling wordt niet veel verteld in archieven en getuigenissen.¹² Twee vrouwen maakten melding van slaan en het toedienen van rustgevende of verdovende middelen. Het gaat om respectievelijk een melding over het internaat in Zoeterwoude tussen 1965 en 1968 en een melding over Huize Alexandra in Almelo tussen 1969 en 1972. In het laatste geval omschreef de melder dat als "platspuiten" van meisjes.¹³ Het platspuiten werd in 2012 door de bestuursadviseur van Klooster Euphrasia ook genoemd als handelwijze richting meisjes uit "zwaardere justitiecategorieën".¹⁴ Dat fysiek geweld inderdaad mogelijk niet veel voorkwam, blijkt uit een herinnering van een vrouw die vanuit het rooms-katholieke internaat Groenestein in Den Haag naar de door haar zo genoemde "strafinrichting" De Goede Herder werd overgeplaatst. Tot haar verbazing viel het regime in het internaat mee: "ze sloegen niet eens!"¹⁵ Veel vrouwen die in hun jeugd bij de Zusters van de Goede Herder hebben gewoond, maken melding van lange werkdagen. De meisjes moesten "ellenlange gangen" schrobben en dweilen, en om zeven uur 's morgens "natte koude" aardappels schillen.¹⁶ Anderen reppen over "pure uitbuiting van jonge meisjes, dwangarbeid" en "werken in de wasserij, naai- en strijkwerk tot werken bij welgestelde mensen in Bloemendaalse villa's". Dat gebeurde allemaal "zonder vergoeding" en volgens een oud-pupil "zonder vrije tijd".¹⁷

Van fysieke verwaarlozing zijn meer sporen aangetroffen dan van fysieke mishandeling. In 1974 werd geld uit de verpleegkosten die het Ministerie van Justitie aan de zusters betaalde en dat bestemd was voor eten voor de meisjes, aangewend om eten voor de tuinman te kopen. De aanleiding daarvoor was dat de tuinderij verlies maakte als gevolg van loonstijgingen. "Over de rug van de kinderen wordt hij betaald", luidde een verontwaardigde opmerking tijdens een raadsvergadering van het klooster in Almelo.¹⁸ Verschillende vrouwen vertellen op de website www.geschiedenisvanzuidholland.nl dat ze nauwelijks liefde van de zusters hebben ervaren. "Een keer in de week op woensdagavond kregen wij een kopje thee en op zondag een sinaasappel bij het

¹⁰ Schadefonds Geweldsmisdrijven, dossiernummers 2017/242382 en 2015/216559; Dekker et al. 2012, 158 en 404.

¹¹ Hermans & Verhoef 2014.

¹² Vgl. Hermans & Verhoef 2014, 56: "Mishandeld ben ik nooit en ik heb ook nooit gezien dat een meisje werd geslagen."

¹³ Meldpunt Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg (voortaan COGJ), 1963-1968, Zoeterwoude, melding 26 mei 2018; 1969-1972, Huize Alexandra, Almelo, melding 7 augustus 2017.

¹⁴ ADGH Bloemendaal, inv.nr. 1815, Stukken betreffende de Onderzoekscommissie Deetman, bestuursadviseur Klooster Euphrasia aan Konferentie Nederlandse Religieuzen, 31 juli 2012.

¹⁵ Koekoek 1982, 124.

¹⁶ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 22 oktober 2018.

¹⁷ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 12 maart 2018, 21 juni 2018, 14 juli 2018 en 22 oktober 2018.

¹⁸ ADGH, inv.nr. 272, notulen van de raadsvergaderingen van het klooster te Almelo, 29 april 1974.

eten. 2 gulden in de maand zakgeld en als je je volgens zuster M. niet goed gedragen had, kreeg je maar 1 gulden”, vertelde een vrouw over Zoeterwoude halverwege de jaren zestig.¹⁹

Diverse meldingen die bij de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg zijn gedaan en ook berichten op internet kunnen onder de noemer van fysieke verwaarlozing worden geschaard. Het betreft meldingen van structureel te weinig eten krijgen, slapen op strozakken, afnemen van eigendommen, slechte hygiëne en het onthouden van medische behandeling. Een vrouw die in 1952 in het internaat in Zoeterwoude kwam, getuigde dat meisjes die ongesteld waren maar twee maandverbanden per week ontvingen en dat ze moesten slapen op strozakken. Ook mocht ze niet naar de dokter toen ze ernstig ziek was, herinnerde de vrouw zich.²⁰ Een andere vrouw vertelt op internet dat ze moest vragen om maandverband en dat verstrekking ervan door de zusters werd bijgehouden.²¹ Dat wordt bevestigd door een interview in de bundel *Stil in mij* over Almelo in de tweede helft van de jaren zestig.²² In twee andere getuigenissen vertellen vrouwen over kort en gezamenlijk douchen waarbij een zuster centraal de douchekraan regelde.²³ Die laatste praktijk noemen twee oud-pupillen ook op de website www.geschiedenisvanzuidholland.nl waarbij een van hen ook meldt dat het haren wassen gebeurde met opgeklopte groene zeep.²⁴

1.2. Seksueel geweld

Binnen de internaten vonden diverse vormen van seksueel misbruik plaats. Bij de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg zijn twee meldingen gedaan die over seksueel misbruik berichten. Eenmaal betrof het seksueel misbruik door een psycholoog in Huize Alexandra in Almelo. Dat misbruik vond plaats aan het einde van de jaren zestig.²⁵ De andere keer waren het een zuster en een novice die seksuele handelingen uitvoerden bij de pupil tijdens het douchen.²⁶ Ook werd er eenmaal melding gedaan van seksueel geweld, waarbij een vrouw vertelde over inwendig onderzoek bij meisjes die overtijd waren tijdens hun verblijf eind jaren zestig in het internaat in Almelo.²⁷ In het archief van De Goede Herder is één melding gevonden omtrent seksueel misbruik. Volgens de oud-pupil werd zij 's avonds regelmatig door een non uit haar chambrette gehaald en naar een pater gebracht bij wie zij seksuele handelingen moest verrichten. Eenmaal is ze zwanger geweest, en toen ze aan haar pleegvader over het misbruik vertelde, kreeg ze straf. “Ze moest drie maanden in het hok boven verblijven.” Omdat ze zich geen namen kon herinneren, werd de klacht, die in 2012 werd ingediend bij de Commissie Deetman, niet in behandeling genomen.²⁸ De bestuursadviseur van Klooster Euphrasia schreef namens de zusters een reactie waarin erkend werd dat soms een beslissing genomen moest worden die tegen de onschendbaarheid van het lichaam inging, zoals een beslissing over het gebruik van de morning-afterpil of over het toepassen van abortus. In principe lag het besluit daarvoor bij de voogden van de meisjes, maar bij diens afwezigheid of onbereikbaarheid namen ook de zusters wel beslissingen. De manier waarop dit is opgeschreven, doet vermoeden dat dergelijke ingrepen niet alleen plaatsvonden bij een zwangerschap als gevolg van seksueel geweld maar ook bij vrijwillige zwangerschappen die tijdens een verlofperiode waren ontstaan. Deze ingrepen werden ten eerste betrouwd en hierover werd ook schuld erkend met de toevoeging dat gestreefd werd naar verzoening.²⁹

¹⁹ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 24 mei 2018.

²⁰ Meldpunt COGJ, 1952-1955, melding zonder datum, informatie uit het verslag dat door een externe is opgesteld namens mw. N.N.

²¹ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 21 juni 2018.

²² Hermans & Verhoef 2014, 55.

²³ Meldpunt COGJ, 1958, Zoeterwoude, melding 14 november 2016; idem, 1966-1969, Almelo, melding 5 oktober 2017.

²⁴ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 24 mei en 21 juni 2018.

²⁵ Meldpunt COGJ, 1967-1969, Huize Alexandra, Almelo, melding 20 april 2017.

²⁶ Meldpunt COGJ, 1958, Zoeterwoude, melding 14 november 2016.

²⁷ Meldpunt COGJ, 1958, Zoeterwoude, melding 5 oktober 2017, zelfde verhaal in Hermans & Verhoef 2014, 49vv, als ‘Lies’.

²⁸ ADGH, inv.nr. 1815, Stukken betreffende de Onderzoekscommissie Deetman, Kessels Advocaten te Breda aan zuster X, 4 december 2015.

²⁹ ADGH, inv.nr. 1815, Stukken betreffende de Onderzoekscommissie Deetman, bestuursadviseur Klooster Euphrasia aan Konferentie Nederlandse Religieuzen, 31 juli 2012.

1.3. Psychisch geweld

De meest voorkomende vormen van geweld waarover oud-pupillen van De Goede Herder bij het meldpunt vertelden, zijn te duiden als psychisch geweld. Een algemene opmerking over het effect van een verblijf bij De Goede Herder is te vinden in het boek over het rooms-katholieke internaat Groenestein. Daarin stelt een vrouw dat meisjes die niet in toom waren te houden naar De Goede Herder in Almelo werden gebracht. "Na enkele jaren kwamen ze dan terug, volkomen murw gemaakt."³⁰ In 1946 maakte de bestuursadviseur van de vereniging De Goede Herder in Velp melding van klachten over De Goede Herder door een inspectrice (over wiens rol we verder niets weten). Vooral de 'meesteres van Velp' – de gangbare naam voor een directrice in rooms-katholieke kloosterinternaten – moest het volgens hem ontgelden. De bestuursadviseur verklaarde over de directrice: "Twee of drie jaar geleden zei deze tegen een nieuw meisje: 'Kijk, daar heb je Mej. X., hieraan heb je je geheel te onderwerpen, zet je eigen wil maar opzij!!'" De inspectrice vond het volgens de bestuursadviseur vooral verschrikkelijk dat ze met dit meisje achter tralies had moeten spreken.³¹ Tot 1949 hadden zowel de meisjes, evenals de zusters zelf, slechts contact met mensen van buiten het internaat vanuit een met tralies afgeschermd gespreksruimte.³²

Meisjes werden tot eind jaren zestig soms opgesloten in een isoleercel of kregen slaapkamerarrest wanneer ze volgens de zusters straf verdienden. Het is de strafmaatregel die het vaakst wordt genoemd in archieven en op internetfora en die als heel negatief is ervaren. Opsluiting gebeurde volgens diverse oud-pupillen ook 's nachts. Van opsluiting in isoleercellen zijn meldingen gedaan over de internaten in Zoeterwoude, Someren en Almelo.³³ "Naar de cel met alleen een bed, als je geluk had mocht je ook nog in het kamertje ernaast met tafel en stoel en tralies voor de ramen", herinnerde een vrouw zich in 2016 over haar verblijf in Zoeterwoude van 1962 tot 1967.³⁴ "Door de opsluitingen in die cel heb ik een trauma over gehouden. Die cel heb ik nl. van binnen vaker gezien dan de groepskamer. Ik heb dus echt de hel van mijn leven daar gehad", schreef een andere vrouw in oktober 2018.³⁵ Een oud-pupil vertelde in 2015 dat ze in Larenstein drie maanden lang was opgesloten in een isoleercel, wat door de toenmalige provinciaal overste werd ontkend, waarbij de maanden werden omgezet in dagen. "Straffen was in die tijd ook in Huize Larenstein een normaal voorkomend gegeven", schreef de overste. "De huizen waren verplicht een zogenaamde isolatiecel te hebben en die werd ook gebruikt. Opsluiten voor wel drie dagen kenden wij niet, evenmin als het reduceren van voedsel tot water en brood."³⁶ Een vrouw die in Zoeterwoude in de isoleercel verbleef, schrijft op internet dat "alleen het grote tijdschriftenblad uit 1918" aanwezig was. Als ze dan "in het kamertje met ramen en tralies zat met in de verte de auto's, dan begon ze die maar te tellen".³⁷

Een andere vorm van psychisch geweld dat plaatsvond, was het schenden van of het gebrek aan privacy in Almelo en Zoeterwoude. Dat kwam onder meer tot uiting in het vooraf lezen van de brieven die meisjes verstuurden, het soms moeten herschrijven daarvan of het achterhouden van binnengekomen post.³⁸ In de internaten was sprake van nagenoeg permanente controle. Zelfs wanneer meisjes naar de wc moesten, ging er een zuster mee, "eerst door 2 deuren die geopend werden, weer op slot [gingen] en weer geopend. Ze gingen nog net niet mee op de wc."³⁹ Bij bezoek van buiten was altijd een van de zusters aanwezig, waardoor het ontbrak aan vertrouwelijkheid en meisjes niet vrijuit konden praten. Bij alle activiteiten waren altijd zusters aanwezig om de meisjes

³⁰ Koekoek 1982, 116.

³¹ ADGH, inv.nr. 38, Rapport van het bezoek van Mijnheer v.d. Horst aan Mej. Thomassen, d.d. 24 augustus 1946; inv.nr. 144, Lezing van rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 5.

³² Nationaal Archief Den Haag, Archief Bisdom Rotterdam (voortaan: ABR), inv.nr. 146, verslag visitatie d.d. 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16 en 20 juni 1966, 13 juli 1966.

³³ Meldpunt COGJ, 1958, Zoeterwoude, melding 14 november 2016; 1963-1968, Zoeterwoude, melding 26 mei 2018; 1966-1969, Huize Witven, Someren, melding 29 mei 2018; 1969-1972, Huize Alexandra, Almelo, melding 7 augustus 2017; geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties van 21 juni 2018.

³⁴ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 22 januari 2016.

³⁵ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 22 oktober 2018.

³⁶ ADGH, inv.nr. 1815, Kessels Advocaten te Breda aan een zuster X. van de Goede Herder, 4 december 2015.

³⁷ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 28 januari 2016.

³⁸ Meldpunt COGJ, 1952-1955, melding zonder datum, informatie uit het verslag dat door een externe is opgesteld namens mw. N.N.; Huize Alexandra, Almelo, melding 20 april 2017; 1969-1972; geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 22 oktober 2018.

³⁹ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 14 oktober 2018.

in de gaten te houden.⁴⁰ Het slapen in chambrettes met twee hardboardplaten aan de zijkanten en een gordijntje aan de voorkant werd ervaren als een gebrek aan privacy.⁴¹ “Je had daar geen privacy. Alles werd gecensureerd en onderzocht. Je matras, alles. [...] Je hele leven stond er stil, als in een gevangenis. Erger nog, want in een gevangenis heb je nog enige vorm van privacy.”⁴² Een andere vorm van het schenden van privacy was dat elke maand in het openbaar intern opgestelde rapporten over het gedrag van de meisjes werden voorgelezen. “Afschuwelijk, en als het rapport niet goed was, kreeg je straf”, schreef een vrouw die van 1964 tot 1969 in het internaat in Zoeterwoude woonde.⁴³ Ook andere vrouwen herinneren zich de vernedering en kleinering die ze ervoeren wanneer ze, dagelijks, terecht werden gewezen.⁴⁴ Deze praktijk lijkt uit het kloosterleven te zijn overgenomen. In kloosters bestond namelijk het zogenaamde schuldkapittel waarbij zusters werden geconfronteerd met fouten en tekortkomingen waarvoor ze moesten boeten.⁴⁵

Veel meisjes kregen ook een andere voornaam wanneer ze werden opgenomen in een internaat van De Goede Herder. Ook dit lijkt een praktijk die uit het kloosterleven is overgenomen, aangezien met de zusters hetzelfde gebeurde. Diverse vrouwen hebben het ontnemen van hun identiteit als traumatisch ervaren. Bij het meldpunt van de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg en op de website www.geschiedenisvanzuidholland.nl stellen diverse vrouwen zich voor met zowel hun eigen naam als met de naam die ze in het internaat van de zusters hadden gekregen.⁴⁶ Sommige vrouwen die in hun jeugd bij de Zusters van de Goede Herder hebben gewoond, maken bovendien melding van lange werkdagen, geen of lage verdiensten of het achterhouden van salaris. Dat gold zowel het intern werken als werken buiten het internaat.⁴⁷ Een meisje bleek bij haar vertrek uit Huize Witven in Someren in 1969 maar 425 gulden te hebben gespaard terwijl ze twee jaar lang 450 gulden per maand had verdiend.⁴⁸

Het psychisch geweld zoals hierboven beschreven, hing samen met vormen van psychische verwaarlozing. Diverse uitingen daarvan hebben betrekking op het verbieden van sociale contacten of het contact onderhouden met de buitenwereld. Zo herinnert een vrouw zich dat er halverwege de jaren vijftig geen kranten, tijdschriften, boeken of radio in huis waren.⁴⁹ In de tweede helft van de jaren zestig was er in Almelo wel televisie; de zusters bepaalden wat er gekeken werd.⁵⁰ Ook werd er gebrek aan aandacht ervaren en heerste er een ongezellige, koude sfeer.⁵¹ Volgens twee melders kregen zij geen onderwijs ondanks dat ze leerplichtig waren.⁵² In diverse internaten was sociaal contact zeer beperkt door de geldende zwijgplicht onder het eten en tijdens het werken.⁵³ Een vrouw herinnert zich dat ze met niemand mocht spreken. Het was verboden om intieme vriendschappen

⁴⁰ Meldpunt COGJ, 1966-1969, Huize Witven, Someren, melding 29 mei 2018; 1966-1969, melding 5 oktober 2017, Huize Alexandra, Almelo.

⁴¹ Meldpunt COGJ, 1958, Zoeterwoude, melding 14 november 2016; Huize Witven, 1966-1969, Someren, melding 29 mei 2018; geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 22 oktober 2018.

⁴² Hermans & Verhoef 2014, 42; zie ook idem, 54.

⁴³ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 21 juni 2018.

⁴⁴ Meldpunt COGJ, 1958, Zoeterwoude, melding 14 november 2016; Huize Witven, 1966-1969, Someren, melding 29 mei 2018.

⁴⁵ Bosgraaf 2011, 75-80.

⁴⁶ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 28 januari 2016 en 22 oktober 2018; Meldpunt COGJ, 1966-1969, melding zonder datum, informatie uit het verslag dat door een externe schrijfster is opgesteld namens mw. N.N.

⁴⁷ Meldpunt COGJ, 1952-1955, melding zonder datum, informatie uit het verslag dat door een externe is opgesteld namens mw. N.N.; 1966-1969, Huize Witven, Someren, melding 29 mei 2018; 1966-1969, Huize Alexandra, Almelo, melding 5 oktober 2017; 1969-1972, Huize Alexandra, Almelo, melding 20 april 2017; 1969-1972, Huize Alexandra, Almelo, melding 7 augustus 2017; 1976-1978, Huize Alexandra, Almelo, meldingen 19 juli 2018 en 24 juli 2018.

⁴⁸ Meldpunt COGJ, 1966-1969, Huize Witven, Someren, melding 29 mei 2018.

⁴⁹ Meldpunt COGJ, 1952-1955, melding zonder datum, informatie uit het verslag dat door een externe schrijfster is opgesteld namens mw. N.N.; 1966-1969, melding 5 oktober 2017, Huize Alexandra, Almelo; 1969-1972, Huize Alexandra, Almelo, melding 20 april 2017.

⁵⁰ Hermans & Verhoef 2014, 53.

⁵¹ Meldpunt COGJ, 1966-1969, Huize Alexandra, Almelo, melding 5 oktober 2017; 1967-1969, Huize Alexandra, Almelo, melding 2 april 2017; 1976-1978, Huize Alexandra, Almelo, meldingen 19 juli 2018 en 24 juli 2018.

⁵² Meldpunt COGJ, 1966-1969, melding 5 oktober 2017, Huize Alexandra, Almelo; 1969-1972, Huize Alexandra, Almelo, melding 7 augustus 2017.

⁵³ Vgl. Hermans & Verhoef 2014, 40.

aan te gaan.⁵⁴ Meisjes mochten ook elkaars achternaam niet weten.⁵⁵ Een vrouw herinnerde zich in mei 2018 de eenzaamheid en het verdrietige gevoel dat daarmee gepaard ging. "Je moest altijd met z'n drieën zijn", vertelt ze op internet over haar verblijf in Zoeterwoude tussen 1964 en 1968.⁵⁶ Voor sommigen was contact met familie verboden. Eén vrouw vertelde tenminste dat ze tijdens de drie jaar dat ze in het internaat in Zoeterwoude verbleef, geen contact met haar familie mocht onderhouden.⁵⁷ Dat is in de jaren vijftig of zestig geweest omdat dit internaat in 1968 werd gesloten. Ook hier is een parallelle waarneembaar tussen de pupillen en de zusters: de zusters mochten evenmin intieme contacten met elkaar onderhouden en ook voor hen gold de zwijgplicht. Veel vrouwen vertellen dat ze nauwelijks liefde van de zusters hebben ervaren. Tekenend voor het gebrek aan persoonlijke aandacht is het niet viëren van verjaardagen.⁵⁸

1.4. Hoe is het ervaren?

Over het verblijf in de internaten van de Zusters van de Goede Herder zijn verschillende reacties van oud-pupillen op internet te vinden. In veel reacties worden negatieve ervaringen gedeeld, zoals die ook hierboven zijn weergegeven. Daarnaast vertellen enkele oud-pupillen over positieve ervaringen. Zo berichtte een vrouw over de goede tijd die haar moeder er heeft gehad. Zij leerde er breien en behaalde er haar diploma kostuumnaaister. En passant vermeldde ze dat haar moeder van de zusters een andere roepnaam had gekregen zonder melding te maken van daarmee gepaard gaande negatieve gevoelens.⁵⁹ In 2003 besteedden twee omroepen uitgebreid aandacht aan het werk van De Goede Herder en de slechte ervaringen die vrouwen daar in hun jeugd hadden gehad. De eerste productie was een radiotweeluik dat op 12 en 19 januari 2003 werd uitgezonden in het VPRO-geschiedenisprogramma OVT. Een ingekorte versie hiervan werd uitgezonden op 14 maart 2010. De tweede productie was een aflevering van het NCRV-televisieprogramma Heilig Vuur dat werd uitgezonden op 23 augustus 2003. Er kwamen veel reacties binnen op de NCRV-documentaire, zowel per post als per email en zowel bij de NCRV als bij de zusters. Via de website van het programma werd bijna tachtig keer gereageerd. Deze reacties, die bewaard zijn gebleven in het archief van de zusters, worden hieronder gebruikt om te beschrijven hoe het verblijf bij de zusters door diverse oud-pupillen is ervaren.

1.4.1. OVT

In het radiotweeluik van de VPRO werden interviews gehouden met een oud-bewoner die in het internaat in Velp en, na sluiting daarvan, in het internaat in Almelo had gewoond. De herinneringen aan Larenstein hadden betrekking op de periode voor de Tweede Wereldoorlog en vallen daarom buiten dit onderzoek. De herinneringen van aan het internaat in Almelo betroffen de jaren zestig. De vrouw werd op vijftienjarige leeftijd door een voogdijvereniging aan een baan in het ziekenhuis geholpen. Haar thuissituatie was blijkbaar van dien aard dat de kinderbescherming betrokken was, maar hoe die situatie was, blijft onduidelijk. Enkele jaren later werd ze, naar eigen ervaring, "opgesloten" in het gesticht van De Goede Herder in Almelo. De reden daarvoor was volgens haar dat haar familie niet kon leven met het feit dat ze een relatie had met een Turkse jongen. Ze ervoer het verblijf in het tehuis als beknellend. Het tehuis bestond uit veel gangen met deuren en ramen met sloten. Ze mocht niet zonder begeleiding door het huis lopen. Elke ochtend moest ze om half zeven opstaan en op haar knieën haar "chambretje poetsen". Eén keer per week kregen de meisjes de tijd om zich snel te douchen in dezelfde ruimte. Van buitenaf regelde een zuster de watertemperatuur. De douchetijd was kort, net lang genoeg om snel de haren te wassen. De Zusters van de Goede Herder, in het wit gekleed, moesten worden aangesproken als 'moeder'. Daarnaast waren er zusters die in mantelpakjes liepen. Vermoedelijk waren dat kruiszusters, zogenaamde

⁵⁴ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 14 oktober 2018; blogspot.goedeherder, reactie 20 februari 2011.

⁵⁵ Meldpunt COGJ, 1952-1955, Melding zonder datum, informatie uit het verslag dat door een externe is opgesteld namens mw. N.N.; 1966-1969, Huize Alexandra, Almelo, melding 5 oktober 2017.

⁵⁶ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 24 mei en 14 oktober 2018

⁵⁷ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 22 oktober 2018.

⁵⁸ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 22 oktober 2018.

⁵⁹ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 3 december 2015.

'contemplatieven', oftewel oud-pupillen die zich na hun verblijf bij de zusters bij de congregatie wilden aansluiten.⁶⁰ Zij kregen echter een andere, minder officiële positie binnen de congregatie.

1.4.2. Heilig Vuur

Op zaterdagavond 23 augustus 2003 schonk de NCRV in haar tv-programma *Heilig Vuur* aandacht aan de ervaringen van Roos, oud-pupil van De Goede Herder in Velp, onder de titel: *Terug naar Larenstein*. In de documentaire werden interviewfragmenten afgewisseld met kille shots uit de Ierse film *The Magdalene Sisters*, een Engels-Ierse film uit 2002 over het harde leven in het klooster van de Ierse Magdalena zusters. De filmbeelden moesten het verhaal van de geïnterviewde oud-pupil van De Goede Herder ondersteunen. De geïnterviewde vrouw kwam in 1961 als elfjarige terecht in Velp in het 'liefdesgesticht Larenstein'. Ze vertelde in de documentaire over kleine slaapkamertjes met slechts een bed als meubilair, open van boven en een gordijntje aan de kant van de gang. Het kamertje werd uitsluitend gebruikt om in te slapen. Elke dag was het vroeg op, dan naar de kerk, een cursus volgen die paste bij het werk dat ze op dat moment moest doen en 's avonds moest ze weer naar haar slaapkamertje. Ze ervoer haar verblijf als een gevangenis. De zusters waren volgens haar geen verzorgers, maar bewakers. Bij alles wat ze deed, was een non aanwezig. Alle deuren zaten op slot en ze kon geen kant op. Bij haar komst mocht ze haar koffer met eigen spullen niet houden, kreeg ze andere kleding en ander ondergoed aan. Ze kreeg ook een nummer en haar achternaam werd niet langer genoemd. Vanaf het begin, vertelde ze in de documentaire, moest ze bidden en werken. Dat laatste wil zeggen: kleding maken voor bedrijven. Het was haar verboden om vriendinnen te maken. Ze was aan de nonnen overgeleverd. Zodra een contact intiemer werd, werd er wat van gezegd. Het ergste was volgens haar de eenzaamheid en het gebrek aan warmte en sfeer.

Ook in de wasserij moest gewerkt worden. De wasserij, die zich in het internaat bevond, was een benauwd vertrek. Er stonden verschillende ketels: een voor de witte, een voor de bonte en een voor de fijne was. Een van de zusters hield in de gaten of de meisjes niet met elkaar praatten. Gestraft werd er door meisjes in een hok te plaatsen. Het doel daarvan was dat ze hun zelfbeheersing zouden terugkrijgen. Roos heeft er vaak gezeten. Volgens de vrouw was het onmogelijk om problemen met de zusters te bespreken. Een aantal keren is ze weggelopen. Na een paar weken keerde ze steeds eigener beweging terug naar Larenstein omdat ze de mensen bij wie ze verbleef niet in de problemen wilde brengen. In de documentaire confronteerde de oud-pupil inmiddels gepensioneerd zusters met haar ervaringen. Een zuster probeerde zaken uit te leggen: "Doordat we niet buiten de muren van het klooster kwamen, vingen we meisjes op binnen het klooster om een nieuw leven op te bouwen. Dat moet je zien in die tijd. Voor mij dat was dat toen de oplossing." Het afnemen van bezittingen en van de achternaam van de meisjes was een bewuste strategie en onderdeel van het proces om een nieuw leven op te bouwen. De zusters zelf wisten volgens haar ook niets van de achtergrond van de meisjes. Volgens de zuster was het verleden van de meisjes geen goede basis om een nieuw leven op te bouwen. Het streven was dat zij daar afscheid van zouden nemen.

De zuster vertelde dat zij inderdaad wilde weten of de vriendschappen tussen de meisjes niet te intiem werden. Dat zou schadelijk kunnen zijn voor de meisjes of voor de organisatie. De reden dat zoveel deuren op slot zaten, was volgens haar dat ze controle wilden houden en omdat ze bang waren dat er gestolen zou worden. Zelf was ze ervan overtuigd dat ze het goede nastreefde. "Wij hebben ons leven ingezet om wat voor die meisjes te betekenen", aldus de zuster. En haar medezuster stelde dat ze niet beseftte dat het verblijf door pupillen zo negatief werd ervaren. Vervolgens bood de eerste zuster, destijds Provinciale Overste van de Hollandse Provincie van de congregatie, excuses aan namens alle Zusters van de Goede Herder.

1.4.3. Herkenning

Diverse reacties op het programma getuigden van herkenning van de geschetste omstandigheden. Verschillende oud-pupillen maakten melding van blijvende claustrofobie als gevolg van hun verblijf

⁶⁰ ADGH, inv.nr. 144, zr. M. Leocadie, *Congregatie van de Zusters van de Goede Herder* (1983) 2.

in Huize Larenstein in de jaren zestig.⁶¹ Dat kwam onder meer doordat meisjes werden opgesloten in "verschrikkelijke kamers (zeg maar cellen)".⁶² Een van hen herkende ook dat de hele dag hard gewerkt moest worden alsmede het gebrek aan aandacht. "Er was geen liefde, terwijl je daar om smeekt als kind zijnde."⁶³ Een ander herkende zich volledig in Roos' verhaal. Evenals haar stelde zij: "Jullie hebben mijn jeugd afgenomen. [...] Maar ik verwijt het mijn ouders ook dat die dat hebben laten gebeuren."⁶⁴ Een vrouw die twee jaar bij de zusters woonde, ervoer haar verblijf als "een strafkamp". De groepsleidsters waren volgens haar "andere nonnen, want hun kleding was zwart en dat waren de echte etterbakken".⁶⁵ Een ander onderschreef in een reactie dat het voor haar "een hel" was, maar dat ze ook de kans kreeg om te leren. Een oud-pupil uit het internaat in Someren (Tilburg) kreeg van veel zusters geen liefde, maar van twee andere juist weer wel. Diverse oud-pupillen stelden dat er in Someren een milder regime heerste dan in de andere internaten van De Goede Herder.⁶⁶ De behandeling lijkt per zuster sterk te hebben gewisseld. Een oud-pupil die zelf goede herinneringen had aan haar verblijf in Tilburg en als werkend meisje bij Vroom & Dreesmann werkte, stelde dat de meisjes uit het internaat nooit naar buiten mochten.⁶⁷

1.4.4. Positieve ervaringen

Andere oud-pupillen verhaalden van positieve ervaringen bij de Zusters van de Goede Herder. Een vrouw die in 1964 acht maanden in Larenstein woonde, schreef dat de zusters "in die tijd ook wel eens iets leuks" deden, zoals naar de bioscoop of naar de kermis, of met de trein naar Arnhem om surprises te kopen voor Sinterklaasavond. Het ter communie gaan werd door haar en haar vriendinnen niet als iets ergs ervaren omdat de pubermeisjes dan naar de misdienaars konden kijken. Het was haar wél toegestaan om vriendschappen te onderhouden. "Moeder X. was wel streng, maar niet onaardig. Ik denk dat het overigens een onmogelijke taak was om 100 meisjes over de bol te aaien." Vanwege haar astma hoefde het meisje nooit in de wasserij te werken.⁶⁸

Een andere oud-pupil, die als dertienjarige in Zoeterwoude terechtkwam en na twee jaar naar Someren verhuisde, was positief over haar verblijf bij de zusters, inclusief het werken in de wasserij, de linnenkamer en de huishouding. Voor het feit dat er een streng regime heerste, toonde ze begrip. Daarvoor was volgens haar "een goede reden", want "er waren kinderen uit vele verschillende milieus die dat nodig hadden, zo dus ook ik". Ze ervoer daarnaast veel liefde, warmte en geborgenheid tijdens de zes jaar van haar verblijf. Haar verblijf is, meende ze, voor haar een "redding geweest".⁶⁹ Een ander stelde dat, ondanks het gesloten karakter van de gemeenschap in Zoeterwoude, het verblijf haar goed had gedaan.⁷⁰ Weer anderen stelden dat er goed onderwijs werd gegeven op verschillende niveaus, dat ze een "gedegen huishoudelijke opleiding genoten" en dat er diploma's werden behaald.⁷¹

Een vrouw herinnerde zich met name positieve gebeurtenissen, zoals de danslessen waar ze van genoot. Wanneer er sprake was van straf, "had ik het daar zelf naar gemaakt", schreef ze als reactie op de documentaire. Dat gold ook voor het opsluiten in het 'strafkamertje', hoewel dat in haar tijd,

⁶¹ ADGH, inv.nr. 1270, reactie RvN, 28 augustus 2003, 14:35 en van NB, 24 augustus 2008, 20:46 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

⁶² ADGH, inv.nr. 1270, reactie AM, 25 augustus 2008, 18:50 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

⁶³ ADGH, inv.nr. 1270, reactie NB, 24 augustus 2008, 20:46 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

⁶⁴ ADGH, inv.nr. 1270, reactie MJ, 25 augustus 2003, 08:18 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

⁶⁵ ADGH, inv.nr. 1270, reactie RW, 25 augustus 2003, 17:20 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

⁶⁶ ADGH, inv.nr. 1270, email van LT aan Zuster van de Goede Herder, 26 augustus 2003, 07:44; reactie LT, 25 augustus 2003, 08:20, van AM, 25 augustus 2003, 18:50 en 21:49 en van CS, 25 augustus 2003, 21:05 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

⁶⁷ ADGH, inv.nr. 1270, J.v.d.D. aan Zusters van de Goede Herder, 24 augustus 2003.

⁶⁸ ADGH, inv.nr. 1270, reactie LV, 30 augustus 2003, 12:14 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur; brief van LV aan Zuster van de Goede Herder, 28 augustus 2003.

⁶⁹ ADGH, inv.nr. 1270, email van RF aan Zuster van de Goede Herder, 25 augustus 2003, 22:07; reacties van RF, 24 augustus 2003, 19:27 en 25 augustus, 11:46 en 20:54 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

⁷⁰ ADGH, inv.nr. 1270, brief van H. aan Zuster van de Goede Herder, 25 augustus 2003.

⁷¹ ADGH, inv.nr. 1270, briefkaart aan Zusters van de Goede Herder, z.n., z.d., (2003); Reactie MdB, 24 augustus 2003, 20:49 en van RF, 24 augustus 2003, 19:27 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

van 1969 tot 1971, volgens haar “zeer zeker” niet meer als strafmaatregel werd ingezet.⁷² Een van de vrouwen die reageerden stelde dat ze had gesproken met Roos. Op basis van dat gesprek stelde ze dat ook Roos geen lieverdje was geweest, maar dat de schuld vooral lag bij de voogdes van het meisje. Die voogdes was haar belofte niet nagekomen om Roos binnen drie maanden op te halen. Daarna had Roos veel problemen veroorzaakt en was ze uiteindelijk overgeplaatst van het internaat in Someren naar dat in Velp, waar het leefklimaat strenger was.⁷³

1.4.5. Kritiek op de uitzending

Er kwam ook kritiek op de uitzending van Heilig Vuur. Die betrof vooral de eenzijdigheid van de documentaire.⁷⁴ De redactie verdedigde zich door er op te wijzen dat ze veel soortgelijke verhalen als die van Roos had gehoord, maar dit werd niet onderbouwd of gespecificeerd.⁷⁵ Ook werd kritiek geleverd op het gebruik van beelden uit de film *The Magdalena Sisters*. Die zouden “oneerlijk en funest” zijn. Ze zouden niet representatief zijn voor het leefklimaat in de internaten van De Goede Herder.⁷⁶ Diverse kijkers wezen op het gebrek aan historische context.⁷⁷ Zo ook de kerkhistorici dr. José Eijt, dr. Joos van Vugt en dr. Marjet Derks, drie deskundigen op het terrein van de geschiedenis van katholieke religieuzen. Zowel in het ‘Gastenboek’ van het programma op internet als in *Trouw* van 28 augustus 2003, vijf dagen na de uitzending van Heilig Vuur, hekelden zij de ongenueanceerde, suggestieve en veroordelende toon van de documentaire.⁷⁸ Die zou volgens Derks “journalistiek buitengewoon onzuiver” zijn omdat de motieven en achtergronden van de zusters niet werden belicht. Derks beschouwde de uitzending als “een gemiste kans om een ingewikkeld en zeker ook pijnlijk thema eens goed en met oog voor de vele paradoxen en tegenstrijdigheden die erbij horen aan de orde te stellen”.⁷⁹ De drie kerkhistorici ontkenden niet de negatieve ervaringen, maar stoorden zich aan de geringe aandacht voor de historische context, “de tijdgeest” van de gebeurtenissen. Dat zou volgens hen niet als verontschuldiging kunnen dienen – zoals sommige pupillen dat wel ervaren hebben bij andere congregaties⁸⁰ – maar wel als een “legitieme verklaring voor de aanpak die in de tehuisen van de zusters werd gevolgd”.⁸¹

Tussen 1945 tot 1975 werden er volgens een grove schatting zo’n tienduizend meisjes opgenomen in de vier internaten van De Goede Herder. Ruim veertig vrouwen die tussen 1950 en 1970 in een van de tehuisen van De Goede Herder woonden en die reageerden op de uitzending van Heilig Vuur, hebben het verblijf bij de zusters ervaren als een verschrikking. Er was in diverse reacties sprake van herkenning van de ervaringen van Roos. Het verblijf was een “verschrikking”, “een hel”, ze moesten keihard werken, werden continue gecontroleerd en werden opgesloten in cellen. Er was volgens enkelen een chronisch gebrek aan liefde. Daar stond tegenover dat er ook oud-pupillen reageerden met positieve herinneringen. Ze herinnerden zich naast de strenge opvoeding leuke dingen als dansen, inkopen voor Sinterklaas doen in de stad en balletlessen die als ontsnappingsmogelijkheid voor het harde leven in het internaat werden gezien.⁸² Uit de reacties op

⁷² ADGH, inv.nr. 1270, Reactie MdB, 24 augustus 2003, 20:49 in ‘Gastenboek’ op de website van Heilig Vuur.

⁷³ ADGH, inv.nr. 1270, L.V. aan Zuster van de Goede Herder, 31 augustus 2003.

⁷⁴ ADGH, inv.nr. 1270, Zuster Augustinessen aan presentatrice, 31 augustus 2003; F.C. aan Zusters van de Goede Herder, 24 augustus 2003; L.K. aan Zusters van de Goede Herder, 24 augustus 2003; Reactie M.M., 24 augustus 2003, 13:01 in ‘Gastenboek’ op de website van Heilig Vuur.

⁷⁵ ADGH, inv.nr. 1270, verslaggever Heilig Vuur aan Zusters Dominicanessen, 4 september 2003.

⁷⁶ ADGH, inv.nr. 1270, brief aan Zusters van de Goede Herder, 30 augustus 2003; P.W. aan Bestuur Zusters van de Goede Herder, 27 augustus 2008; M. Derks, ‘Eenzijdig en suggestief’, 25 augustus 2003, 11:57 in ‘Gastenboek’ op de website van Heilig Vuur.

⁷⁷ ADGH, inv.nr. 1270, brief aan NCRV afd. Heilig Vuur, z.d.; brief van enkele RK-Zusters aan bestuur NCRV, 1 september 2003; reactie R.v.S., 29 augustus 2003 in ‘Gastenboek’ op de website van Heilig Vuur; zuster van de congregatie van Onze Lieve Vrouw van Amersfoort aan ‘Geachte Redactie’, 28 augustus 2003; P.W. aan Bestuur Zusters van de Goede Herder, 27 augustus 2008; T.v.R. aan Zusters van de Goede Herder, 25 augustus 2003.

⁷⁸ ADGH, inv.nr. 1270, J. van Vugt & J. Eijt, 25 augustus 2003, 15:41, ‘Toch: de tijdgeest! Toch: de nuance!’, reactie in gastenboek van Heilig vuur.

⁷⁹ ADGH, inv.nr. 1270, M. Derks, ‘Eenzijdig en suggestief’, 25 augustus 2003, 11:57 reactie in gastenboek van Heilig vuur.

⁸⁰ ADGH, inv.nr. 1270, reactie M., 24 augustus 2003, 14:00 in ‘Gastenboek’ op de website van Heilig Vuur.

⁸¹ J. Eijt & J. van Vugt, ‘Kille opvang was vroeger normaal’, *Trouw* 28 augustus 2003.

⁸² Meldpunt COGJ, 1969-1972, Almelo, Meldingen 20 april en 7 augustus 2017.

de documentaire blijkt dat het leefklimaat van de onderscheiden internaten verschillend was en dat de houding van de zusters onderling sterk verschilde.⁸³ Het regime in Larenstein (Velp) lijkt strenger te zijn geweest dan in Someren (Tilburg), Bloemendaal, Zoeterwoude en mogelijk ook Almelo. Van privacy was weinig sprake. De strafmaat lijkt in de jaren zestig langzaamaan te zijn verzacht. Zo werden meisjes steeds minder vaak opgesloten in een 'strafkamertje' zoals dat in Larenstein bestond.

1.4.6. Opnieuw in de media

In mei en juni 2018 schreef onderzoeksjournalist Joep Dohmen in de *NRC* een reeks artikelen over "onbetaalde dwangarbeid" die tot in de jaren zeventig in de wasserijen en naaiateliers van de Zusters van de Goede Herder werd verricht. De geïnterviewde oud-pupillen bevestigden de hierboven besproken negatieve ervaringen over het werk, het leefklimaat en het ervaren geweld, dat voornamelijk psychisch van aard was. Een van de oud-pupillen maakte melding van seksueel misbruik door de rector van Larenstein in Velp. Haar klacht, ingediend bij de Stichting Meldpunt Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk, is in 2017 gegrond verklaard. Bij de start van het *NRC*-onderzoek waren er vijf oud-pupillen die erkenning en uitbetaling van niet-ontvangen loon vroegen. Op 14 juli berichtte de krant dat er zich na de eerste publicatie meer dan dertig vrouwen hadden gemeld bij de krant en bij de lotgenotenorganisatie Vrouwen Platform Kerkelijk Kindermisbruik (VPPK). Negentien van hen sloten zich toen aan bij een in te dienen civiele claim tegen de congregatie, waarin om erkenning en genoegdoening wordt gevraagd. Tevens eisten de vrouwen via de VPPK een onafhankelijk onderzoek naar de aard en omvang van de dwangarbeid. In juni 2018 heeft de minister van rechtsbescherming Sander Dekker aangegeven daar vooralsnog geen gehoor aan te willen geven.⁸⁴

Op 16 november 2018 heeft de minister de Kamer laten weten het rapport van de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg af te wachten vooraleer een besluit te nemen over een (voor)onderzoek naar de "onbetaalde dwangarbeid" bij De Goede Herder.⁸⁵ Op 17 januari 2019 zonden 44 oud-pupillen een aansprakelijkstelling aan de congregatie, waarin erkenning van de misstanden, nabetaling van loon en compensatie voor de geleden schade werd gevraagd. Bij het uitblijven van een minnelijke schikking zou er binnen zes weken een rechtszaak volgen.⁸⁶ In februari 2019 kwam de zaak opnieuw in de media. Jan van Dijk, hoogleraar victimologie in Tilburg, sprak na kennisname van de getuigenissen van oud-pupillen over moderne slavernij, uitbuiting en dwangarbeid. Op 20 februari 2019 verwees minister Dekker in reactie op vragen van de Kamer opnieuw naar de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg en gaf aan de zaak serieus te nemen.⁸⁷

⁸³ ADGH, inv.nr. 1270, reactie R.F., 25 augustus 2003, 20:54 in 'Gastenboek' op de website van *Heilig Vuur*.

⁸⁴ Zie het dossier www.nrc.nl/dossier/zusters-van-de-goede-herder, aan te vullen met Joep Dohmen, 'De meisjes van de Goede Herder', *NRC* 14 juli 2018.

⁸⁵ Zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2018Z21372&did=2018D55060 (geraadpleegd 21 november 2018), Kamerstuk 35000 VI, nr. 15, als antwoord op vragen van de vaste commissie voor Justitie en Veiligheid van 25 juni 2018.

⁸⁶ Joep Dohmen, "RK-congregatie is aansprakelijk voor dwangarbeid", *NRC* 19 januari 2019; uitzending EenVandaag 19 januari 2019 (https://www.npostart.nl/eenvandaag/19-01-2019/AT_2109351).

⁸⁷ Joep Dohmen, 'Meisjes De Goede Herder genadeloos uitgebuit', *NRC* 18 februari 2019; NOS Radio 1 Journaal, 20 februari 2019; Barbara Vollebregt, 'Overheid wist van uitbuiting meisjes bij De Zusters van de Goede Herder', *Trouw* 20 februari 2019; Joep Dohmen, 'Alsnog erkenning voor meisjes van de Goede Herder', *NRC* 20 februari 2019.

2. Organisatie

2.1. De doelgroep

Bij de Zusters van de Goede Herder werden minderjarige meisjes van 14 tot 21 jaar opgevangen.⁸⁸ Deels betrof het meisjes van wie de ouders uit de ouderlijke macht waren ontheven of ontzet, maar er bevonden zich ook zogenaamde 'regeringskinderen' onder. Dat waren meisjes die ter beschikking van de regering waren gesteld nadat ze veroordeeld waren wegens een misdrijf, vaak diefstal.⁸⁹ Voor het overgrote deel waren het meisjes uit rooms-katholieke gezinnen, hoewel De Goede Herder officieel open stond voor meisjes "van elke nationaliteit, leeftijd en godsdienstige gezindte".⁹⁰ Veel meisjes werden vanuit een thuissituatie in een internaat van De Goede Herder geplaatst. In Almelo kwamen in 1971 van de 53 nieuwe meisjes er 22 van thuis en achttien vanuit een ander internaat.⁹¹

"De instellingen van De Goede Herder zijn bestemd voor meisjes", schreef de rector van het internaat in Almelo in 1949, "wier opvoeding in de maatschappij in sociaal of moreel en daardoor ook in godsdienstig opzicht mislukt of dreigt te mislukken."⁹² In de woorden van de jaren veertig ging het daarbij om "licht-psychopathische typen, moeilijk opvoedbare meisjes, meisjes met aanleg tot kleptomanie, afgedwaalden op moreel gebied en hyper-seksuelen".⁹³ Latere omschrijvingen waren minder expliciet. Een informatiefolder van het tehuis van De Goede Herder in Almelo omschreef het als een vakinternaat dat zich richtte op meisjes vanaf veertien jaar "die in moeilijkheden geraakt zijn door persoonlijke, familie- of sociale omstandigheden".⁹⁴ Expliciet uitgesloten waren daarbij meisjes die 'debiel' of 'imbeciel' waren, dat wil zeggen minderbegaafde meisjes met, naar schatting, een IQ van 85 of lager,⁹⁵ alhoewel in 1962 als uitzondering "enige debielen met goede praktische aanleg" waren opgenomen.⁹⁶ Volgens de pedagoog en kapelaan A.M. Vulsma, die onder meer in een internaat van De Goede Herder werkte, werden daar onder andere jonge prostituees afgeleverd door de politie, "meisjes van een jaar of zestien. Hoertjes uit de binnenstad. Stel je voor, daar moet je dan als religieus je leven aan wijden. Je zult maar zo'n half verwilderd meisje op je dak geschoven krijgen. Heel wat meisjes hebben toch hun opvoeding aan zo'n tehuis te danken."⁹⁷

In de tehuizen voor werkende meisjes werden pupillen tussen de 14 en 21 jaar opgenomen die nog niet in staat waren zelfstandig een eigen bestaan op te bouwen. In Almelo betrof het, meldde het jaarverslag over 1955, meisjes die volgens hun omgeving en de zusters onder verkeerde invloeden stonden vanuit het milieu waarin ze leefden, aanpassingsmoeilijkheden hadden of die in zedelijk gevaar verkeerden.⁹⁸ De meisjes konden vanuit een internaat doorstromen naar een tehuis voor werkende meisjes, maar konden er ook van buiten in worden geplaatst. Pas wanneer meisjes volgens de zusters in staat waren de overstap te maken van het internaat naar een tehuis voor werkende meisjes, mochten ze gaan. Daarbij was het geen garantie dat ze er zouden blijven. Terugplaatsen was ook mogelijk, wanneer bleek dat een meisje volgens de zusters de extra vrijheden in het tehuis nog niet aankon. In 1971 werden er bijvoorbeeld in Almelo zeven meisjes overgeplaatst van het tehuis voor werkende meisjes naar het internaat.⁹⁹

Het aantal meisjes dat in de verschillende voorzieningen van De Goede Herder werd opgenomen, verschilde sterk. Observatiehuis Maria Immaculata in Bloemendaal, sinds 1973 Huize De Kromming

⁸⁸ ADGH, inv.nr. 144, lezing 18 juni 1948.

⁸⁹ Van Heijst et al. 2010, 648; 'Vereniging: De Goede Herder, gevestigd te Almelo (gewijzigde statuten)', *Nederlandse Staatscourant* no. 2025, donderdag 29 december 1960, Bijvoegsel.

⁹⁰ ADGH, inv.nr. 720, 'Huishoudelijk reglement Zoeterwoude, post Leiderdorp', 14 augustus 1950.

⁹¹ ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder". Op 13 december 1971 aanwezig: 52 meisjes + 1'.

⁹² ADGH, inv.nr. 144, lezing rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 4.

⁹³ ADGH, inv.nr. 39, De Goede Herder aan Ministerie van Sociale Zaken, 7 mei 1947; inv.nr. 618, lezing voor School Maatschappelijk Werk, 18 juni 1948.

⁹⁴ ADGH, inv.nr. 1947, folder Huize "Alexandra" (ongedateerd).

⁹⁵ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1953*.

⁹⁶ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1960, 1962, 1968*, resp. p. 2, 2 en 3.

⁹⁷ Koekoek 1982, 132.

⁹⁸ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1955*.

⁹⁹ ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder" Almelo, Bijlage: Bezettingsoverzicht over 1971, 2.

genaamd, had plaats voor dertig meisjes.¹⁰⁰ In het internaat Huize Larenstein woonden 150 meisjes en het internaat in Tilburg telde 75 pupillen.¹⁰¹ In Almelo werden maximaal honderd meisjes tegelijk opgevangen.¹⁰² In 1971 werd dat aantal teruggebracht tot 65.¹⁰³ Het internaat in Leiderdorp had in 1947 een capaciteit van 190 meisjes. In 1960 woonden er nog 140 meisjes.¹⁰⁴ De gemiddelde leeftijd van de pupillen is op basis van de beschikbare archieven niet te berekenen. Wel is een indicatie te geven op basis van incidentele cijfers. Zo blijkt in 1971 dat van de 53 meisjes in Almelo er 44 tussen de 15 en 18 jaar waren.¹⁰⁵ De tehuizen voor werkende meisjes waren kleiner van omvang. In Zoeterwoude konden er 23 meisjes terecht,¹⁰⁶ in Almelo achttien,¹⁰⁷ in Tilburg zeventien¹⁰⁸ en in Velp in 1973 vijftien en in 1980 zestien meisjes.¹⁰⁹

Tabel 1. Locaties van De Goede Herder 1890-1982

Vestigingsplaats	Voorzieningen	Beschikbare plaatsen	Periode
Zoeterwoude (Leiderdorp)	Internaat	190	1890-1970
	Tehuis voor werkende meisjes	23	1945-1970
Bloemendaal	Observatorium	30	1927-1982
Velp	Internaat	150	1892-1974
	Tehuis voor werkende meisjes	16	1931-1982
Tilburg/Someren	Internaat	75	1902-1972
	Tehuis voor werkende meisjes	17	1947-1972
Almelo	Internaat	100 (vanaf 1971: 65)	1876-1981
	Tehuis voor werkende meisjes	18	1953-1966

De meeste meisjes werden bij De Goede Herder geplaatst na tussenkomst van rechters of kinderrechters.¹¹⁰ Ook vrijwillige plaatsingen via de eigen ouders kwamen af en toe voor. Voor zover bekend hadden internaten van De Goede Herder geen eigen voogdijkinderen die via een eigen voogdijvereniging werden geplaatst.¹¹¹ Ter illustratie belichten we het internaat van De Goede Herder in Almelo en het tehuis voor werkende meisjes dat daarbij hoorde. De tehuizen van de congregatie hadden namelijk dezelfde populatie en boden nagenoeg hetzelfde onderwijs. In onderstaande tabellen worden de namen van de plaatsende instanties weergegeven zoals ze in de jaarverslagen staan genoteerd.

¹⁰⁰ *De Volkskrant* 22 juni 1972 en *De Tijd* 17 november 1973.

¹⁰¹ ADGH, inv.nr. 618, manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Tilburg', V.

¹⁰² ADGH, inv.nr. 1947, Ministerie van Justitie, Hoofd directie kinderbescherming aan Bestuur van de vereniging De Goede Herder, 4 maart 1966.

¹⁰³ ADGH, inv.nr. 1495, Ministerie van Justitie, Hoofd directie kinderbescherming aan Bestuur van de vereniging De Goede Herder, 3 november 1971, bijlage: Beschikking, 3 november 1971.

¹⁰⁴ *De Tijd-Maasbode* 21 september 1960 (geraadpleegd via Delpher op 27 september 2018); ADGH, inv.nr. 57; inv.nr. 39, De Goede Herder aan Ministerie van Sociale Zaken, 7 mei 1947.

¹⁰⁵ ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "de Goede Herder" Almelo, leeftijd van de meisjes die op 31 december 1971 aanwezig waren.

¹⁰⁶ N.N., 't Nieuwe Huis', *Als de hei bloeit* 4(23) (1951) 48-49.

¹⁰⁷ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1953*, 1.

¹⁰⁸ ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Tilburg', V.

¹⁰⁹ *De Volkskrant* 26 januari 1980; *De Volkskrant* 24 maart 1973 (geraadpleegd via Delpher, 26 september 2018).

¹¹⁰ Zie voor een verdere uitleg de literatuurstudie van M. Rietveld-van Wingerden elders in dit rapport.

¹¹¹ N.N., 'Villa Alexandra', *Als de hei bloeit* 2(13) (1949) 83-87.

Tabel 2. Aantallen meisjes per plaatsende instantie in het internaat te Almelo in 1955¹¹²

Plaatsende instantie	Gekomen in 1955	Vertrokken in 1955	Aanwezig op 31-12-1955
Regeringspupillen	3	3	0
Voogdijkinderen van andere verenigingen	34	54	61
Toevertrouwd door kinderrechters	13	13	24
Toevertrouwd door Voogdijraden	6	1	1
Toevertrouwd door Sociale Zaken	2	0	2
Vrije minderjarigen	3	2	3
Totaal	62	74	98

Tabel 3. Aantallen meisjes per plaatsende instantie, tehuis voor werkende meisjes, Almelo 1955¹¹³

Plaatsende instantie	Aanwezig op 1-1-1955	Gekomen in 1955	Vertrokken in 1955	Aanwezig op 31-12-1955
Kinderen van voogdijverenigingen	4	10	9	5
Toevertrouwd door kinderrechters	8	6	9	5
Totaal	12	16	18	10

Tabel 4. Aantallen meisjes per plaatsende instantie in het internaat te Almelo in 1968¹¹⁴

Plaatsende instanties	Aanwezig op 1-1-1968	Gekomen in 1968	Vertrokken in 1968	Aanwezig op 31-12-1968
Voogdijverenigingen	39	29	35	33
Kinderrechters	47	42	45	44
Raden voor de kinderbescherming	1	2	2	1
Sociale Zaken	0	1	1	0
Ouders (vrije minderjarigen)	0	4	3	1
Totaal	87	78	86	79

¹¹² ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslagen Almelo 1955*.¹¹³ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslagen Almelo 1955*.¹¹⁴ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslagen Almelo 1968*, 2-3.

Tabel 5. Aantallen meisjes per plaatsende instantie in het internaat te Almelo in 1971¹¹⁵

Plaatsende instanties	Aanwezig per 1-1-1971	Gekomen in 1971	Vertrokken in 1971	Bezetting op 31-12-1971
Kinderrechters	34	28	37	25
Raden voor de Kinderbescherming	2	4	6	0
Voogdijverenigingen	26	20	20	26
Sociale Zaken en Huize de Eik Slagharen	0	2	2	0
Ouders	2	2	2	2
Totaal	64	56	67	53

Het verblijf van de meisjes bij de zusters werd in de jaren vijftig steeds korter. Volgens de provinciaal overste in 1959 werd voorheen veel meer bereikt, toen de meisjes soms wel vijf jaar bleven. Nu keerden ze veel sneller terug naar hun eigen milieu. "Daarom is dan ook geprobeerd met het nieuwe tehuis Euphrasia de oudere meisjes – op bepaalde tijd – weer buiten te werk te stellen en ze toch nog wat onder de hoede van de zrs. te houden – maar dit laatste lukt niet gemakkelijk", noteerde Mgr. P.J.N.M. Riep, die in de jaren vijftig en zestig was aangesteld als bisschoppelijk visitator van de religieuzen in het bisdom Rotterdam.¹¹⁶

Het korter verblijf van de meisjes wordt bevestigd door de archieven. In april 1949 bevonden zich 88 voogdijkinderen van diverse voogdijverenigingen in Almelo, zestien waren geplaatst door de kinderrechter en er waren dertien regeringskinderen.¹¹⁷ Een groot percentage van de bevolking vernieuwde zich jaarlijks. Dat percentage nam vanaf de jaren vijftig toe, terwijl het aantal meisjes nog lange tijd gelijk bleef. Uit die gegevens blijkt dat de verblijfsduur van de meisjes langzaam afnam. Zo vertrok in 1955 61 procent van de meisjes uit het internaat in Almelo. In 1968 was dat 69 procent en in 1971 was dat 88 procent, terwijl er iets meer meisjes vertrokken dan kwamen. Het grote verloop zou betekenen dat de meeste meisjes minder dan een jaar in het internaat verbleven. Hetzelfde beeld rijst op uit het jaarverslag over 1960, dat vermeldt dat 88 procent van de meisjes ongeveer een jaar in het internaat verbleef.¹¹⁸

Een vergelijkbaar beeld komt naar voren uit de cijfers van het internaat in Velp. In 1964 vertrok 61 procent van de meisjes uit het internaat. In 1967 was het aantal meisjes dat vertrok uit Huize Larenstein zelfs bijna gelijk aan dat van de volledige internaatsbevolking op 31 december 1966. Dat neemt niet weg dat er ook meisjes geweest zijn, zoals blijkt uit de getuigenissen, die enkele jaren in een van de internaten verbleven. In de tehuizen voor werkende meisjes was sprake van eenzelfde hoog verloop. In Huize Euphrasia (Almelo) vernieuwde de bevolking zich in 1955 en 1969 volledig. In Huize Sancta Maria in Velp was dat zestig procent in 1964 en 85 procent in 1967.

Wat de precieze aanleiding was om meisjes in internaten van De Goede Herder te plaatsen, wordt uit stukken die in de archieven liggen niet helemaal duidelijk, afgezien van de hierboven genoemde algemene redenen dat meisjes moeilijk opvoedbaar waren of in zedelijk gevaar verkeerden. Wel zijn er enkele mededelingen gevonden van oud-pupillen waarin zij een reden noemen. In 1969 werd een veertienjarig meisje naar Larenstein gestuurd wegens diefstal. Ze verbleef er twee jaar. Het eerste jaar was de straf voor de diefstal, het tweede jaar verbleef ze er vrijwillig om er haar mavo-diploma te behalen.¹¹⁹ Een ander meisje werd rond 1960 naar Larenstein overgeplaatst omdat ze uit een ander tehuis was weggelopen.¹²⁰ Een meisje kwam naar Zoeterwoude nadat haar ouders gescheiden

¹¹⁵ ADGH, inv.nr. 1495, bijlage Bezettingsgraad over 1971.

¹¹⁶ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

¹¹⁷ ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 4.

¹¹⁸ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag 1960 Huize De Goede Herder Almelo*, 1.

¹¹⁹ ADGH, inv.nr. 1270, reactie M.d.B., 24 augustus 2008, 20:49 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

¹²⁰ ADGH, inv.nr. 1270, reactie A.M., 25 augustus 2003, 18:50 en 21:49 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

waren en omdat de situatie thuis bedreigend voor haar was.¹²¹ Volgens een zuster van de zustercongregatie De Voorzienigheid stuurde haar congregatie soms een meisje uit haar internaat voor moeilijk lerende meisjes naar De Goede Herder wanneer zij niet te handhaven was.¹²²

Uit veel reacties op de website www.geschiedenisvanzuidholland.nl blijkt dat meisjes niet wisten waarom zij naar een internaat van De Goede Herder werden gestuurd. En wisten ze dat wel, dan was volgens hen de aanleiding niet zo schokkend als sommige omstanders dachten. Daarom vinden veel oud-pupillen het storend dat in veel publicaties over De Goede Herder wordt gesproken over moeilijk opvoedbare meisjes of meisjes die stalen of in de prostitutie zaten. Volgens een van de vrouwen was het veel vaker zo dat de ouders van de meisjes niet in staat waren voor hun dochter te zorgen, al dan niet na scheiding. "Ik was gewoon een meisje van 13, zo groen als gras. Totaal niet moeilijk opvoedbaar, ik was geen gevallen meisje, had niks gedaan."¹²³ Een meisje dat van 1967 tot 1970 in het internaat in Almelo woonde, verwoordde het zo: "Ik weet dat daar meisjes zaten die seksueel misbruikt waren en weggestopt werden omdat ze niet geloofd werden. Of omdat de dader in het gezin bleef. Er zaten ook meisjes die verkering hadden en dat niet toegestaan was door ouders, dus een reden om op te bergen. Weer een ander omdat ouders gingen scheiden. Ik zat daar omdat mijn vader was overleden en mijn moeder niet capabel was ons op te voeden."¹²⁴

2.2. De tehuizen

2.2.1. Zoeterwoude

In Zoeterwoude was sinds 1860 het hoofdkwartier van de Nederlandse Provincie van de Zusters van de Goede Herder gevestigd. In 1890 werd een meisjesinternaat aan het klooster aangebouwd. De meisjes konden in Zoeterwoude een opleiding volgen voor het middenstandsdiploma, boekhouden, coupeuse of de vooropleiding voor verpleegster of kinderverzorgster. Ze kregen ook kooklessen, leerden er Frans, Duits en Engels, en kregen lessen in ritmische gymnastiek, handenarbeid en toneel. Daarnaast werden ze aan het werk gezet. Ze deden als onderdeel van hun opleiding naai- en verstelwerkzaamheden voor externe klanten, zoals warenhuizen. Ook moesten ze werken in de wasserij.¹²⁵ In 1945 werd in Leiden een huis voor werkende meisjes geopend dat in juni van hetzelfde jaar naar Zoeterwoude werd overgeplaatst. Huize Sancta Euphrasia, zoals het tehuis heette, was vernoemd naar de stichteres van de congregatie. In het huis konden ongeveer twintig meisjes wonen die de overstap naar de samenleving wilden maken. Ze werkten in loondienst en daarnaast draaiden ze mee in het leven van de rooms-katholieke parochie. Ze waren lid van katholieke meisjesverenigingen, volgden 'moedercursussen' of andere cursussen waar ze interesse in hadden.¹²⁶ Het internaat en het tehuis voor werkende meisjes in Zoeterwoude werden in 1970 gesloten.¹²⁷

2.2.2. Bloemendaal

Het klooster in Bloemendaal werd in 1879 geopend en bleef bestaan tot 1967. In 1924 werd het klooster uitgebreid met het Sint-Jozefinternaat voor meisjes van 4 tot 14 jaar. Een jaar later kwam daar de Theresiaschool bij, een rooms-katholieke lagere school met fröbelschool.¹²⁸ In 1927 werd het observatiehuis Maria Immaculata geopend. Dat was het eerste observatiehuis voor katholieke

¹²¹ ADGH, inv.nr. 1270, aankondiging uitzending van het tv-programma Soeterbeeck (RKK), 23 september 2003, 'Waren het Zusters van liefde of krengen van barmhartigheid?'.

¹²² ADGH, inv.nr. 1270, Een zuster van congregatie De Voorzienigheid aan een zuster van de Goede Herder, 24 augustus 2003

¹²³ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 28 januari en 13 augustus 2016, 24 juni, 14 juli en 22 oktober 2018.

¹²⁴ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 17 september 2018.

¹²⁵ ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Zoeterwoude (Leiderdorp)', I.

¹²⁶ Van Heijst et al. 2010, 385.

¹²⁷ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 17.

¹²⁸ ADGH, inv.nr. 144, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie'; inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Bloemendaal', III; Theresiaschool, schoolgids 2016-2017, zie: www.st-theresiabloemendaal.nl/syndeo_data/media/2016-2017/schoolgids_oktober_2016-2017.pdf (geraadpleegd op 23 november 2018).

meisjes in Nederland.¹²⁹ Vanaf de start waren psychiaters en psychologen van de Rijksuniversiteit Leiden aan het observatiehuis verbonden. Na observatie werden de meisjes doorgeplaatst naar andere instellingen, niet noodzakelijkerwijs van De Goede Herder. Vaak betrof het meisjes die via de kinderrechter en/of de kinderscherming waren opgenomen.¹³⁰ Het observatiehuis telde drie groepen van elk tien meisjes. De meisjes verbleven vanaf de start drie maanden in het tehuis. Na twee maanden werd een rapport opgesteld, bestemd voor de plaatsende instantie.¹³¹ In 1952 werden de drie groepskamers verbouwd, zodat het er iets zonniger werd en ze volgens een van de zusters "een echt blijde sfeer" kregen.¹³² Huize Maria Immaculata heette sinds 1973 observatiehuis De Kromming en werd op 1 juli 1982 gesloten.¹³³

2.2.3. Velp

Op het landgoed Larenstein in Velp werden in 1892 een klooster en een internaat voor 150 meisjes geopend. Larenstein was een grotendeels van de buitenwereld afgesloten inrichting. De meisjes konden diverse opleidingen en lessen volgen, zoals onderwijs in moderne talen, handenarbeid, ballet en dans. De meisjes konden er een middenstandsdiploma, een boekhouddiploma of een diploma voor coupeuse halen of de vooropleiding doen voor verpleegster of kinderverzorgster. Naast de lessen werkten de meisjes voor externe klanten in de naaikamer en in de wasserij.¹³⁴ In 1931 opende op het internaatsterrein het tehuis voor werkende meisjes Huize Sancta Maria. Dat was het eerste rooms-katholieke tehuis voor werkende meisjes in Nederland.¹³⁵ Deze werkende meisjes, nog steeds minderjarig, werkten in loondienst buiten het internaatsterrein en hadden een eigen kamertje. Huize Larenstein werd op 1 februari 1974 gesloten. De zusters verhuisden naar andere onderkomens van de congregatie. Het onderwijs in het tehuis voor werkende meisjes bleef doorgaan tot 1 juli 1982. Op die datum werd De Terp, sinds begin jaren zeventig de naam van Sancta Maria, gesloten.¹³⁶

2.2.4. Tilburg/Someren

In 1902 werd het klooster in Tilburg geopend. De meisjes konden er opleidingen volgen zoals in de andere internaten. Tilburg stond binnen De Goede Herder vooral bekend om de sportlessen. Er werden discussiegroepen georganiseerd door de zusters. Maar vooral stond de individuele begeleiding van de meisjes centraal. Ook in Tilburg was er een huis voor werkende meisjes, evenals in Zoeterwoude met de naam Sancta Euphrasia. Dat werd geopend in 1947.¹³⁷ In 1963 verhuisden de zusters en de meisjes vanuit Tilburg naar Someren in een nieuw klooster en internaat. Dat bestond uit paviljoens waar de meisjes eigen kamers kregen. Negen jaar later, in 1972, werden de paviljoens en het klooster, Huize Witven, gesloten.¹³⁸

2.2.5. Almelo

Het internaat in Almelo werd in 1876 opgericht door Zusters van de Goede Herder uit Düsseldorf. Na de Tweede Wereldoorlog wilde de overheid niet langer Nederlandse meisjes laten opvoeden door Duitse zusters. In 1949 werd het tehuis daarom overgedragen aan de Nederlandse provincie van de congregatie en werkten Duitse en Nederlandse zusters onder Nederlandse leiding samen verder. In 1952 kreeg het internaat, Huize Alexandra, tien nieuwe groepskamers, elk geschikt voor tien meisjes.

¹²⁹ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie'; inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Bloemendaal', III.

¹³⁰ Van Heijst et al. 2010, 382; ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Bloemendaal', III.

¹³¹ N.N., 'n Kijkje in 't Observatiehuis', *Als de hei bloeit* 1(7) (1948) 103-107.

¹³² ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Bloemendaal', III.

¹³³ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 18.

¹³⁴ ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Velp', IV; Van Heijst et al. 2010, 385.

¹³⁵ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 14.

¹³⁶ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 18.

¹³⁷ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 16.

¹³⁸ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 17.

Het was een gesloten internaat waar de meeste meisjes niet zonder toezicht naar buiten mochten. Ze konden er een eigen tuin onderhouden en kregen de gelegenheid tot onder meer handwerken. Meisjes die in de jaren zestig in het internaat in Almelo kwamen, mochten de eerste drie maanden niet naar buiten. Daarna mochten ze onder leiding van de maatschappelijk werkster soms gaan winkelen of wandelen.¹³⁹

In Almelo beschikte De Goede Herder van 1941 tot 1953 binnen het internaat over een zogenaamde 'overgangskamer'. Daarin konden maximaal acht meisjes wonen die buiten het internaatsterrein konden werken.¹⁴⁰ In 1953 kreeg ook Almelo, net zoals de andere Nederlandse internaten, een tehuis voor werkende meisjes en eveneens onder de naam Sancta Euphrasia. Het was geschikt voor achttien meisjes tussen de 14 en 20 jaar.¹⁴¹ Dit tehuis werd in 1966 overgedragen aan de Stichting Welkom omdat er onvoldoende nieuwe zusters intraden om de zorg voor de meisjes te kunnen continueren.¹⁴² Vanaf die tijd konden meisjes "de overgang naar de maatschappij" maken via contactgezinnen in Almelo.¹⁴³ In tegenstelling tot de andere internaten, konden meisjes er bij uitzondering al op hun twaalfde jaar, na afronding van de lagere school, terecht.¹⁴⁴ In 1971 werd Huize Alexandra met toestemming van het Ministerie van Justitie omgevormd tot een vakinternaat voor zestig meisjes van 12 tot 20 jaar.¹⁴⁵ In 1981 verhuisde de laatste zuster uit het klooster in Almelo en werd het internaat afgestoten. Drie jaar later, in 1983, vertrokken de laatste zusters die nog in Huize Alexandra werkten.¹⁴⁶ In 1989 werden het klooster, het internaat en de grond verkocht. Huize Alexandra fuseerde in 1994 met het internaat Harreveld.

2.3. Zoeterwoude en Angers

Van groot belang voor het leven van de Zusters van de Goede Herder waren de voorschriften van het moederklooster in Angers. Daar kwamen aanwijzingen vandaan die ook in Nederland dienden te worden opgevolgd. Het betekende dat Nederlandse zusters die in de jaren zestig wilden moderniseren daarvoor geen voet aan de grond kregen. Dat blijkt uit de verslagen van visitatiebezoeken aan het Nederlandse moederklooster in Zoeterwoude die van 1959 tot 1966 bewaard zijn gebleven in het Nationaal Archief. Die bezoeken werden gebracht vanuit het Bisdom Rotterdam. Formeel had de bisschop van Rotterdam, destijds Mgr. M. Jansen, geen enkele zeggenschap over het klooster en haar bewoners. De congregatie viel namelijk onder Romeins recht en daarmee rechtstreeks onder Rome. Dat er toch visitatiebezoeken werden gebracht, was voornamelijk wegens de kapel van het klooster. Over de kapel en over de pastoor van de parochie die ook in het klooster diende, had het bisdom wel iets te zeggen. In zijn verslagen schrijft Mgr. Riep uitgebreid over de onderlinge verhoudingen binnen het zustercongregatie.

Wat de verhouding met Angers betreft, constateerde hij dat veranderingen vanuit Frankrijk werden tegengehouden. Dat bleek allereerst in de inrichting van de kapel. Daarin werd nog steeds vastgehouden aan de oude scheiding tussen gedeelten waar de zusters zaten tijdens de mis en waar gelovigen van buiten mochten zitten.¹⁴⁷ Acht jaar later was er bij de renovatie van de kapel wel iets veranderd. Het zustergedeelte was niet langer afgescheiden met een hek, maar het muurtje waar het op was bevestigd, van anderhalve meter hoog, stond er nog wel. "Het is werkelijk een naar gezicht", schreef Riep. "En hoewel niet zo bedoeld – het is eenvoudig een overblijfsel van het slot – doet deze scheiding toch denken aan apartheid en discriminatie van rassen."¹⁴⁸ Uit de visitatieverslagen blijkt dat er in de Nederlandse provincie van de congregatie een strijd gaande was

¹³⁹ ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Almelo', II.

¹⁴⁰ ADGH, inv.nr. 144, Lezing Van Beek, 11 mei 1949, 12; 'Het eerste tehuis voor werkende meisjes in Twente', *De Goede Herder* 7(42) (1954) 56-60.

¹⁴¹ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1953*, 1.

¹⁴² ADGH, inv.nr. 222, *Dagblad van het Oosten, Twentsche Courant en Twentsch Dagblad Tubantia* 6 maart 1966.

¹⁴³ ADGH, inv.nr. 1947, Folder over Huize "Alexandra" (z.p., z.d.).

¹⁴⁴ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslagen De Goede Herder Almelo 1962 en 1968*.

¹⁴⁵ ADGH, inv.nr. 1495, Beschikking behorende bij brief van Staatssecretaris van Justitie aan het Bestuur van de Zusters van de Goede Herder, Santpoort, 3 november 1971.

¹⁴⁶ ADGH, inv.nr. 359, 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse provincie', 18, 19.

¹⁴⁷ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

¹⁴⁸ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie d.d. 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16 en 20 juni, 13 juli 1966.

tussen zusters die wel zouden willen veranderen en zusters met een conservatievere inslag. De provinciaal overste, die ook in het klooster in Zoeterwoude woonde, was volgens Mgr. Riep een "goede vrouw", maar niet doortastend. Volgens hem werd ze geremd door Angers, hoewel zij anders zou willen, maar tegelijk werd ze teveel op de handen gekeken door de huisoverste van het klooster. De provinciaal is in haar opvattingen "soepel, breed", maar de huisoverste is "stipt en wat krampachtig", meende Mgr. Riep.¹⁴⁹

Die strijd bleef doorgaan tot in ieder geval eind jaren zestig. De conservatieve huisoverste was inmiddels lid geworden van de Provinciale Raad van de congregatie. Andere zusters zagen wel in dat Angers achterbleef bij vernieuwingen in vergelijking met andere congregaties, maar de huisoverste hield veranderingen tegen. "De tralies zijn sinds 1949 verdwenen, maar de mentaliteit ervan is gebleven", signaleerde Mgr. Riep. "De zusters spreken ook praktisch nooit met elkaar over kloosterleven en vernieuwing daarvan. Men wijdt zich – met niet genoeg te prijzen ijver – aan de verzorging en opvoeding van de meisjes van het internaat, maar verder leeft men introvert. [...] men leeft er als op een eiland en in de verste verte is er geen land te bespeuren." Zo was er al twee en een half jaar niemand meer ingetreden. Desondanks hoopten de zusters dat "deze 'krisis' van voorbijgaande aard is. Het zou weer moeten gaan als vroeger." Mgr. Rieps visie werd bevestigd door de pater die in het klooster in Bloemendaal als geestelijk begeleider werkte.¹⁵⁰

Ook de volgens Mgr. Riep vooruitstrevende overste van het klooster in Bloemendaal kon weinig beginnen. En de rector in Velp, verantwoordelijk voor de geestelijke vorming van de zusters, liep tegen een muur van onwil op. Mgr. Riep schreef in 1966: "In mei heb ik een noodkreet gekregen van de rector in Velp – een man van 45 jaar – die daar in huis vele pogingen had ondernomen om de mentaliteit wat te verfrissen, doch daarbij bitter weinig resultaat bereikt had."¹⁵¹ Om toch modernisering door te voeren, waaronder het hanteren van minder strenge voorschriften, stelde de bisschop van Rotterdam voor de nieuwe provinciaal overste te stimuleren haar stem te verheffen op het Generaal Kapittel in Angers. Dat zou in augustus of september 1966 worden gehouden. Om munitie daarvoor te verzamelen zouden alle vijf de kloosters van De Goede Herder gevisiteerd moeten worden.

Bisschop Jansen van Rotterdam wilde hierbij helpen. "Een hele affaire", schreef hij naar aanleiding van het visitatieverslag van juli 1966. "Bedoeling is blijkbaar een geconcentreerde aanval op de burcht van Angers. Nu, dat is wel nodig. Wonderlijk is wel, dat het merendeel der zusters nog zo diep slapen in de geest van de 19e eeuw en dat ze uit zichzelf maar moeilijk wakker worden. Maar dan is het toch hoog tijd, dat ze – desnoods op ruwe wijze – wakker worden geschud door anderen. De gevolgen zijn tweevoudig: de slapende zusters vormen tenslotte nog een – zij het oude – maar toch wel degelijke sfeer, maar van de andere kant komt er geen nieuw bloed in de aderen en daarom kan men zelfs van een doodslaap spreken. Afijn, er zal dus zwaar geschut in stelling moeten worden gebracht. Als de Provinciaal Overste op het komende kapittel haar stem niet voldoende laat horen of als er niet naar haar geluisterd wordt, dan zal de volgende stap zijn, dat jij – het liefst namens alle visitatoren – persoonlijk naar Angers tijgt om de zaken duidelijk uit de doeken te doen. Als ook dat niet lukt, dan is het woord aan de bisschoppen, in welker territorium de Nederl. Huizen gelegen zijn. En dan maar afwachten!"¹⁵²

Hoe dat allemaal is afgelopen, is onbekend, want de beschikbare archieven eindigen in 1966. Duidelijk is dat de congregatie van De Goede Herder binnen rooms-katholiek Nederland als een achtergebleven congregatie werd beschouwd en dat modernisering hard nodig was. Dat had onder meer te maken met de veranderingen die vanaf de jaren vijftig plaatsvonden in de Nederlandse rooms-katholieke kerkprovincie en het effect daarvan op het kloosterleven. Dat kwam tot uiting in de afname van het aantal nieuwe aanmeldingen en vanaf halverwege de jaren zestig ook van een forse toename van het aantal uittredingen.¹⁵³ De veranderingen kwamen in een stroomversnelling na het Tweede Vaticaanse Concilie, dat bijeen werd geroepen door Paus Johannes XXIII en werd

¹⁴⁹ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie van de Zusters van O.L. Vrouwe van Liefde van "de Goede Herder" van Angers, Leiderdorp 1962.

¹⁵⁰ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie d.d. 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16 en 20 juni, 13 juli 1966.

¹⁵¹ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie d.d. 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16 en 20 juni, 13 juli 1966.

¹⁵² ABR, inv.nr. 146, 23 augustus 1966, Antwoord op visitatieverslag "De Goede Herder, Leiderdorp".

¹⁵³ Bosgraaf 2011, 122.

gehouden van 1962 tot 1965. Een eis van het Concilie was dat kloostergemeenschappen en congregaties afscheid moesten nemen van oude tradities, onder meer van strenge vormen van versterving zoals zelfkastijding en de zwijgplicht. Binnen congregaties ontstond een strijd tussen behoudende en vooruitstrevende religieuzen.¹⁵⁴ Ook binnen de congregatie van De Goede Herder was daarvan sprake en ook binnen De Goede Herder nam het aantal aanmeldingen in de jaren zestig sterk af.

2.4. Slecht imago

De kritische kijk op de Zusters van de Goede Herder en hun internaten die Mgr. Riep en bisschop Jansen met elkaar deelden, stond niet op zichzelf. De internaten van De Goede Herder hadden namelijk al voor 1945 vaak een slechte naam. Dat kwam onder meer door getuigenissen die vanaf de jaren twintig werden opgetekend in brochures.¹⁵⁵ Van die kritiek waren de zusters op de hoogte. Een van hen schreef, vermoedelijk in de jaren vijftig, over "het dikwijls onbegrepen systeem van De Goede Herder".¹⁵⁶

Sommige mensen van buiten meenden dat de internaten een soort tuchthuizen waren. De meisjes zouden er voor straf worden opgesloten. Anderen meenden dat de tehuizen van De Goede Herder bestemd waren voor 'gevalen meisjes', oftewel meisjes die ongehuwd moeder waren geworden of zouden worden, vertelde W.A. van Beek, de rector van het internaat in Almelo, in een lezing in april 1949.¹⁵⁷ Op zulke meisjes werd in de naoorlogse periode, en niet uitsluitend in katholieke kringen, neergekeken. Mogelijk had dat te maken met het bijzondere aannamebeleid van de congregatie. In tegenstelling tot de meeste andere zustercongregaties waren bij De Goede Herder ook vrouwen met een verleden welkom. Te denken valt aan ex-prostituees en vrouwen die met justitie in aanraking waren geweest. Zij zouden tot een beter leven kunnen komen door bidden, boetedoening en hard werken. Dit aannamebeleid beïnvloedde volgens Van Heijst, Derks en Monteiro de reputatie van de congregatie.¹⁵⁸

Ook op de meisjes van De Goede Herder had het negatieve imago van de tehuizen effect. Volgens de bestuursadviseur van klooster Euphrasia in Bloemendaal in 2012 werden de internaten van De Goede Herder wel de "geselecteerde vuilnisbak van de kinderbescherming" genoemd. Het betrof volgens hem meisjes die vaak slachtoffer waren geweest van excessen in gezinnen. "Onze huizen waren voornamelijk gesloten instellingen, meisjes konden niet weg." Dat was een bewuste keuze, schreef hij. "Bovendien kende onze congregatie, mede met het oog op de privacy van de pupillen, een zeer gesloten cultuur: zaken die bij de overste bekend zouden kunnen zijn, waren niet bij de gewone zusters bekend."¹⁵⁹

Andere zustercongregaties waardeerden het bestaan van de internaten van De Goede Herder. Wanneer meisjes wegliepen die bij de zusters van de Voorzienigheid waren opgenomen, werden zij soms doorgestuurd naar een tehuis van De Goede Herder. "Wij waren blij, wanneer deze meisjes bij U opgevangen konden worden, waar zij in een meer besloten omgeving, structuur in hun leven konden opbouwen. [...] Sommige meisjes konden later weer bij ons terugkomen. Met anderen bleven wij contact houden d.m.v. brieven. Zij vonden het bij U wel streng, maar ervoeren wel dat zij een strakke hand nodig hadden. Zij werden er rustig van."¹⁶⁰ De schrijfster van deze brief uit 2003 aan de Zusters van de Goede Herder was een zuster van De Voorzienigheid en refereerde daarbij expliciet aan de internaten in Almelo en Velp.

¹⁵⁴ Bosgraaf 2011, 195-196, 198-201, 205-207.

¹⁵⁵ Van Heijst et al. 2010, 392-393, 396.

¹⁵⁶ ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Tilburg', V.

¹⁵⁷ ADGH, inv.nr. 618, Tekst van lezing rector W.A. Verbeek, 11 mei 1949, 2.

¹⁵⁸ Van Heijst et al. 2010, 386, 648.

¹⁵⁹ ADGH, inv.nr. 1815, Stukken betreffende de Onderzoekscommissie Deetman over de slachtoffers van seksueel misbruik en van fysiek en psychisch geweld binnen de katholieke kerk in de periode van 1945 tot heden, de bestuursadviseur van Klooster Euphrasia, aan Konferentie Nederlandse Religieuzen, 31 juli 2012.

¹⁶⁰ ADGH, inv.nr. 1270, Een zuster van congregatie De Voorzienigheid aan een zuster van De Goede Herder, 24 augustus 2003.

Dat het leefklimaat in de internaten van de Zusters van de Goede Herder zwaarder was dan in andere meisjesinternaten, meenden ook leden van andere zustercongregaties. "De Goede Herder was heel erg", schreef een oud-pupil van een andere zustercongregatie in 2003 naar aanleiding van de uitzending van Heilig Vuur. "En dat wisten we, ook in andere tehuizen. Overplaatsing naar De Goede Herder was een van de bedreigingen waarmee geprobeerd werd onmogelijke situaties te beheersen door onmachtige groepsleiding. [...] En inderdaad verdwenen meisjes bij ons naar De Goede Herder. Beheerstechnische redenen." Volgens dezelfde schrijfster werden de internaten van De Goede Herder gezien als de "zak van Zwarte Piet". De zusters accepteerden volgens haar dat ze de Zwarte Piet kregen toebedeeld "in een systeem waar heel veel heel erg fout zat en waarbinnen individuen hele grote fouten hebben kunnen maken".¹⁶¹

Dat de internaten van De Goede Herder voor andere congregaties fungeerden als een laatste alternatief, wisten de zusters. Ze accepteerden dat ook, al vonden ze het niet verstandig van zusters uit andere congregaties die hun internaten zo zwart afschilderden, zo blijkt uit enkele citaten uit 1951: "De goedmoedige opvoedsters van jongere meisjes hebben er niet aan gedacht, dat haar woorden zulk een draagwijdte zouden hebben, wanneer ze haar pupillen dreigden: 'En als je niet oppast en zo brutaal bent, dan stuur ik je naar De Goede Herder. En daar krijg je droog brood te eten. En daar worden je haren afgeknipt. En daar kom je in een hok te zitten.' Zulke gezegden, veelvuldig herhaald, sijpelen langzamerhand dóór, bereiken een breder kring en drukken ten slotte een stempel en geen bevrijdend stempel, op de Internaten, die de mooie naam van 'De Goede Herder' dragen", zo werd geschreven in het tijdschrift *Als de hei bloeit*.¹⁶² Volgens de zuster viel dat mee en dat zou ook blijken uit de brieven die de meisjes schreven wanneer ze er eenmaal waren. Maar het kwaad was dan al geschied. In de publieke opinie hadden meisjes die bij De Goede Herder waren geweest een slechte reputatie.

2.5. Financiën

De zorg voor de meisjes in de internaten van De Goede Herder werd na 1945 grotendeels gefinancierd door de overheid. Daarnaast ontving de congregatie onder meer inkomsten uit werkzaamheden voor particulieren en bedrijven. Wat betekenden de inkomsten vanuit de overheid – het Ministerie van Justitie – en de andere inkomsten voor de financiële positie van de congregatie? Op basis van enkele financiële jaarrekeningen is geprobeerd een beeld te schetsen van de geldstromen binnen de congregatie.

Een specifieke inkomstenbron betrof de zogenaamde bruidsschat. Van elke zuster werd verwacht dat ze bij haar intrede drieduizend gulden mee zou brengen. Die traditie bestond sinds 1917 voornamelijk nog binnen zustercongregaties, maar steeds meer congregaties zagen daar in de twintigste eeuw van af omdat de zusters met hun werk in zorg en onderwijs voldoende geld verdienden om door de congregatie onderhouden te worden.¹⁶³ Bij de Zusters van de Goede Herder heeft dit gebruik tot in ieder geval eind jaren zestig bestaan. Het geld dat werd ingebracht gebruikte de congregatie als reserve voor wanneer zusters zouden uittreden, waarbij ze hun bruidsschat weer meekregen. Bij het overlijden van een zuster verviel haar bruidsschat aan de congregatie.¹⁶⁴ Sommige zusters brachten meer in. Dat waren zogenaamde 'erfporties'. Uit de opbrengsten van beleggingen en rente werden soms bijdragen betaald aan het moederklooster in Angers of werden giften gedaan. Het basisbedrag werd niet aangesproken om kosten te dekken voor de kloosters. Het was volgens de opsteller van een visitatieverslag voor het bisdom Rotterdam niet altijd duidelijk hoeveel geld er nu eigenlijk in kas was.¹⁶⁵

¹⁶¹ ADGH, inv.nr. 1270, Reactie I., 29 augustus 2003, 06:19 en 06:22 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

¹⁶² N.N., 't Nieuwe Huis', *Als de hei bloeit* 4(23) (1951) 48-49. Over Sancta Euphrasia (Betreft Zoeterwoude).

¹⁶³ Van Heijst et al. 2010, 645.

¹⁶⁴ ABR, inv.nr. 146. Congregatie van De Goede Herder te Zoeterwoude, Visitatie van de Bruidsschatten 1965, 28 maart 1966 en Visitatie van de Bruidsschatten 1968, 29 april 1969.

¹⁶⁵ ABR, inv.nr. 146, Congregatie van de Goede Herder te Zoeterwoude, Visitatie van de Bruidsschatten der Zusters van de Goede Herder te Zoeterwoude (Leiderdorp) 1957.

De werkzaamheden voor particulieren en bedrijven vonden plaats in de naaiateliers en in de wasserijen van de internaten van de Zusters van de Goede Herder. Volgens de onderzoeksjournalist Joep Dohmen functioneerden de wasserijen als "een industrieel verdienmodel" en waren het wassen en naaien de belangrijkste inkomstenbronnen van de congregatie.¹⁶⁶ Alle vier de internaten hadden een eigen wasserij. De incomplete jaarrekeningen van het internaat in Zoeterwoude, voor dit onderzoek beschikbaar over de jaren 1962-1969 en samengesteld door een registeraccountant, leren ons meer over de financiële positie van De Goede Herder en kunnen ook verhelderen welke positie de wasserijen in financieel opzicht vervulden.¹⁶⁷ Zoeterwoude was met 190 plaatsen het grootste internaat en de wasserij waarschijnlijk de grootste van de vier. De omzet daarvan was dan ook waarschijnlijk het hoogste.

Wat allereerst opvalt is dat vergeleken met hedendaagse jaarrekeningen die van De Goede Herder in de jaren zestig bijzonder ingewikkeld van opzet waren. Er werd een ingenieuze systematiek toegepast om de exploitatieresultaten per activiteit te bepalen. De activiteiten op de jaarrekeningen zijn: meerderjarigen, minderjarigen, verhuur internaat, wasserij, naaizaal en diversen. Verder valt op dat tussen 1961 en 1969 de financiële resultaten van De Goede Herder sterk wisselden. Zo was er in de jaren 1961, 1962 en 1967 sprake van een verlies van rond de 50.000 gulden per jaar. Daar staan jaren tegenover met winsten. Bij elkaar opgeteld, maakte het klooster van Zoeterwoude over deze periode van negen jaar een winst van ongeveer 140.000 gulden. Dat is gemiddeld ruim 15.000 gulden per jaar. Hoe deze bedragen zich precies verhouden tot de exploitatie van de wasserij, is onduidelijk. De wasserij werd overigens gesloten in oktober 1967.

Om een beeld te krijgen van de opbrengsten van de wasserij van Zoeterwoude is voor dit beperkt opgezette onderzoek de jaarrekening van 1967 met exploitatierekening geselecteerd met als vergelijkende cijfers die over het jaar 1966. Daarnaast zijn over 1966 de bedragen bekend die over de verschillende posten werden toebedeeld, de zogenaamde kostenverdeelstaat. Over het jaar 1966 kan daarom een betrouwbare analyse gemaakt worden van de exploitatie van de wasserij. Uit de beschikbare informatie uit de overige jaren valt te concluderen dat de cijfers over 1966 niet erg afwijken van de andere jaren. Opmerkelijk is wel dat de jaarrekeningen van Zoeterwoude in de jaren dat de wasserij in bedrijf was niet door de accountant van een goedkeurende verklaring werden voorzien. De jaarrekeningen werden niet afgekeurd, maar de accountant onthield zich van een oordeel omdat hij de juistheid en volledigheid van de opbrengsten van de wasserij en de naaizaal niet had gecontroleerd. Toch berekende hij voor de wasserij in sommige jaren een fors verlies.

De omzet van de wasserij bestond uit werk voor particulieren en bedrijven (externe omzet) en voor zusters en pupillen in het internaat (interne omzet). Aan de kostenkant kwamen de externe kosten die gemaakt werden ten laste van de wasserij. Dat omvatte onder meer de kosten voor inkoop, onderhoud inventaris en afschrijving machines. Daarnaast werden er kosten opgevoerd voor de huisvesting en voor de zusters en de meerderjarige vrouwen die in de wasserij werkten. In onderstaand overzicht worden de kosten en opbrengsten van de wasserij getoond zoals die in de jaarstukken van Zoeterwoude staan. Als voorbeeld dienen de cijfers over 1966. In 1966 bedroeg de externe omzet van de wasserij 107.933 gulden. Tevens werd 18.140 gulden als omzet wasserij gerekend ten behoeve van het huis, dus als kosten die over de andere activiteiten werden verdeeld. Vervolgens werden vanuit de systematiek van de bepaling van de exploitatieresultaten per activiteit, kosten van de wasserij toegedeeld. Dit betrof voor 30.949 gulden externe kosten (inkopen, onderhoud inventaris, afschrijving op machines e.d.) en voorts de kosten van de zusters en de meerderjarigen die in de wasserij werkten. In totaliteit werd zo een bedrag van 178.642 gulden aan kosten wasserij berekend. Dit leidt tot een negatief exploitatiesaldo van 52.569 gulden voor de wasserij. De wasserij leed dus verlies. De cijfers voor de andere acht jaren zijn in lijn hiermee. Over het jaar 1962 ziet dat er bijvoorbeeld als volgt uit:

Externe omzet wasserij	f 95.656
Interne omzet wasserij	f 16.958
Af: totaal kosten	f 203.103
Nadelig exploitatiesaldo	f 90.489

¹⁶⁶ Joep Dohmen, '15.000 vrouwen werkten onder dwang', *NRC* 22 mei 2018.

¹⁶⁷ Bij het opstellen van deze financiële paragraaf hebben wij advies ingewonnen van twee onafhankelijke financiële experts.

De vraag is echter of het terecht is dat de kosten voor zusters en meerderjarigen ten laste van de wasserij werden gebracht. Over 1966 bedroegen de kosten voor de zusters 37.868 gulden. De vraag is of deze kosten of een deel hiervan zouden vervallen wanneer de wasserij niet door de zusters zou worden geëxploiteerd. Het exploitatieresultaat van de activiteit 'Meerderjarigen' vertoont een winst van 145.312 gulden over 1966. Deze winst werd onder meer behaald doordat 82.733 gulden aan de wasserij in rekening werd gebracht. Maar dit zijn allemaal interne posten die met elkaar werden verrekend. Om te beoordelen hoe belangrijk de wasserij in financieel opzicht voor De Goede Herder nu eigenlijk was, is het beter na te gaan hoeveel de omzet bedroeg van het werk dat de wasserij verzette voor particulieren en bedrijven. Die omzet leverde tenslotte geld op voor het huis in zijn geheel. Bij die inkomsten is de omzet op te tellen van het werk voor de zusters en de pupillen zelf. Die werden namelijk bespaard. Om deze omzet te kunnen behalen, moesten de zusters externe kosten maken. Deze kosten worden voor deze analyse in mindering gebracht op de opbrengsten. Voor het jaar 1966 gelden dan de volgende cijfers:

Externe omzet wasserij	f 107.933
Interne omzet wasserij	f 18.140
Af: externe kosten	f 30.949
Bijdrage aan exploitatie huis	f 95.124

Onduidelijk is in hoeverre de personeelskosten van de zusters ten laste van de wasserij terecht zijn. Over 1966 bedroegen de aan de wasserij toegedeelde kosten van de zusters f 37.868. De vraag is of deze kosten of een deel hiervan zouden vervallen bij het niet-exploiteren van de wasserij. Het is daarentegen wel weer reëel om met kosten van begeleiding van de in de wasserij werkende minderjarigen en meerderjarigen rekening te houden. Als we de kosten van begeleiding in de wasserij bijvoorbeeld vaststellen op 20 procent van de bijdrage aan exploitatie, dan bedraagt de (reële) bijdrage van de wasserij activiteiten aan de totale exploitatie van het huis 80 procent van 95.124 gulden is 76.099 gulden. Over 1966 bedroegen de externe opbrengsten van De Goede Herder:

Verpleeggelden/vergoedingen e.d. meerderjarigen	f 297.697
Verpleeggelden minderjarigen	f 326.089
Bijdrage wasserij	f 76.099
Totaal externe omzet	f 699.885

Het aandeel van de wasserij in deze externe omzet bedraagt 11 procent. Zo de wasserijen dus al als "industrieel verdienmodel" zijn opgezet, dan lijkt dat streven in de praktijk niet te zijn gerealiseerd. Aan de totale omzet van de congregatie leverde de wasserij maar een bescheiden aandeel vergeleken met de verpleeggelden die de congregatie van de overheid ontving voor de opvang en begeleiding van minderjarigen. Dat in Zoeterwoude, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de wasserij in Tilburg in de jaren vijftig, de zusters bewust vasthielden aan het gebruik van verouderd materiaal waarbij arbeidsintensieve arbeid nodig bleef, pleit niet voor een bewuste keuze voor industriële, op winst gerichte exploitatie van de wasserij. Dit laat onverlet dat er in de naaiateliers en wasserijen door pupillen hard gewerkt moest worden en dat sommigen daar met zeer negatieve gevoelens op terugkijken, met name op het verblijf in Almelo. "Achteraf bezien was De Goede Herder een werkkamp, en wij waren de slaven. We moesten allemaal keihard werken. [...] Als ik maar even stilzat, werd er meteen gezegd: 'Lies, doorwerken!' Even voor je uitstaren mocht niet. Je moest werken, werken, werken."¹⁶⁸

¹⁶⁸ Hermans & Verhoef 2014, 57.

3. Personeel en professionalisering

De Nederlandse provincie van de Goede Herder telde na 1945 nog enkele honderden leden. Eind 1966 waren dat er 215.¹⁶⁹ Het aantal zusters nam in de decennia daarna steeds verder. Inmiddels (2019) zijn er nog maar enkele hoogbejaarde zusters in leven. Binnen de congregatie van de Zusters van de Goede Herder waren drie soorten zusters actief en in de zorg voor de meisjes ook nog externe medewerkers.

3.1. Het personeel

De Goede Herder bestond uit drie verschillende congregaties; de tweede en derde kwamen voort en stonden onder toezicht van de eerste. Allereerst waren er de Zusters van de Goede Herder. Zij gaven leiding aan de congregatie. Daarnaast was er de congregatie van de 'Magdalena's', ook wel 'zusters van het kruis' genoemd. De derde congregatie werd gevormd door zusters Auxiliaires.¹⁷⁰ Vrouwen van onbesproken gedrag konden intreden als Zuster van de Goede Herder. Hun kleding bestond uit een wit habijt – vandaar hun bijnaam 'witte zusters' – een blauw koord, een wit scapulier (hoofdkap), een zilveren hart aan een koord, een zwarte sluier, witte kousen en bruine open sandalen.¹⁷¹ In 1962 telde het klooster in Zoeterwoude 49 geprofesten (tot kloosterling gewijden) en zes novices (aspirant-leden).¹⁷² Dat wil zeggen: 49 zusters hadden de eeuwige geloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid afgelegd tijdens hun professie en zes zusters bereidden zich op hun professie voor. De witte zusters bekleedden de leidinggevende posities binnen de kloosters, de internaten en de tehuizen voor werkende meisjes. Daarbij gaven ze leiding aan zowel de meisjes als aan de zusters Magdalena en de zusters Auxiliaires.

Wat precies het verschil tussen de Magdalena's en de Auxiliaires was, was buiten de congregatie nagenoeg onbekend. Ook bisschop Jansen van Rotterdam vroeg zich dat in 1966 af. "Wat voor verschil zit er eigenlijk tussen de 'auxilistricen' en de 'zusters van het kruis'? Ik heb dat nooit goed begrepen."¹⁷³ Zusters van beide congregaties bestonden uit oud-verpleegden van De Goede Herder. In tegenstelling tot de congregatie van De Goede Herder vielen de orden van de Magdalena's en van de Auxiliaires niet onder pauselijk recht. Zij waren goedgekeurd door de Bisschop van Haarlem (voor de Magdalena's in 1955) en Rotterdam (voor de Auxiliaires in 1957).¹⁷⁴ De Magdalena's werden ook wel 'zusters van het kruis' genoemd.¹⁷⁵ Het waren de "z.g. 'oude kinderen', meisjes die vroeger hier voor straf kwamen en niet meer weg wilden, zo voelden zij zich hier gelukkig", schreef Mgr. Riep in 1962.¹⁷⁶

De Magdalena's vormden het "beschouwende deel" van de ingetreden meisjes. Ze wijdden hun leven aan gebed en boete en vielen alleen in voor andere zusters wanneer er onvoldoende krachten beschikbaar waren voor de noodzakelijke werkzaamheden. Verder leefden ze geheel afgezonderd van de anderen binnen het klooster. Ze kenden zwijgplicht en mochten niet spreken met hun vroegere bekenden, die zich onder de 'kinderen' bevonden, en ook niet met de zusters Auxiliaires. De zusters Magdalena droegen een bruin habijt en bruin schouderkleed, een zwarte hoofdsluier en zwarte schoenen. Ze stonden onder leiding van twee zusters van de Goede Herder.¹⁷⁷

De zusters Auxiliaires waren grotendeels meisjes die zich na hun 21e jaar wilden wijden aan het werk van De Goede Herder. In plaats van een eeuwige gelofte, legden ze ieder jaar opnieuw de

¹⁶⁹ Van Heijst et al. 2010, 52.

¹⁷⁰ ADGH, inv.nr. 895, Statuten; ADGH, inv.nr. 1587, Constituties en statuten kruiszusters, tweede ontwerp 1984; ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie d.d. 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16 en 20 juni, 13 juli 1966.

¹⁷¹ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

¹⁷² ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

¹⁷³ ABR, inv.nr. 146, 23 augustus 1966, antwoord op visitatie-verslag "De Goede Herder, Leiderdorp".

¹⁷⁴ ABR, inv.nr. 147.

¹⁷⁵ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie d.d. 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16 en 20 juni, 13 juli 1966.

¹⁷⁶ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

¹⁷⁷ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

gelofte af om bij De Goede Herder te blijven en de witte zusters – de ‘Moeders’ – te steunen.¹⁷⁸ De orde van de zusters Auxiliaires werd in 1959 officieel opgericht. Er waren dat jaar elf zusters die een tijdelijke professie aflegden. Zij droegen zwarte kleding, ongeveer als verpleegsters: een korte japon, een kapmanteltje en een zwarte hoofddoek.¹⁷⁹ Waarschijnlijk duidde de oud-verpleegde die sprak over de “etterbakken” die zwarte kleding droegen op de zusters Auxiliaires. Ook de Auxiliaires, de helpsters, stonden onder leiding van een eigen ‘meesteres’, een zuster van de Goede Herder die tegelijk de directrice van het meisjeshuis was. De zusters Auxiliaires trokken intensief op met de meisjes. Ze waren altijd bij hen, tijdens de maaltijden, onder het werk en ook in de vrije tijd. Alleen voor hun eigen onderwijs en voor het koorgebed waren ze onder elkaar en op dinsdagavond hadden ze samen een “avondrecreatie”.¹⁸⁰

Op de structuur van drie congregaties binnen één klooster had Mgr. Riep de nodige kritiek. Allereerst bleven de zusters Magdalena en de zusters Auxiliaires volgens hem ten onrechte altijd op dezelfde plek werkzaam. Daarnaast bekritiseerde hij de zwijgplicht van de zusters Magdalena. “Ik heb de provinciale overste gezegd, dat ik dit tegen alle begrip in vind druisen, dat is in onze tijd niet meer realiseerbaar”, rapporteerde hij in 1962 aan de bisschop van Rotterdam. “Gelukkig is moeder B. breed genoeg, om een enkele keer de zrs. Magdalena’s (die vaak jaren al in dit huis met anderen samenwoonden!) b.g.v. een professiedag met anderen te laten spreken.”¹⁸¹

Instroom van nieuwe zusters was er in de jaren vijftig nauwelijks meer. Dat gold zowel voor de congregatie van de Zusters van de Goede Herder als voor de beide andere congregaties. Die drie zouden ook nooit fuseren. De zusters Auxiliaires en zusters Magdalena waren “van een heel aparte soort”, stelde Mgr. Riep. Velen van hen waren volgens hem “als delinquenten” onder de hoede van deze Zusters van de Goede Herder gekomen. Wat hij wel waarderen kon, was dat het voorbeeldige gedrag van veel zusters volgens hem het verlangen in deze meisjes had gewekt om in het klooster te blijven.¹⁸² Wat Mgr. Riep in 1959 nog niet benoemde, was dat er sprake was van een steeds lagere instroom in de congregatie. Dat signaleerde bisschop Jansen van Rotterdam zeven jaar later wel. Niet zozeer van de zusters Auxiliaires, daar kwamen ook in 1966 nog af en toe nieuwe leden bij, maar wel van de Zusters van de Goede Herder.¹⁸³

De belangrijkste medewerkers van buiten de congregatie waren de rectoren van de kloosters. Zij waren verantwoordelijk voor de geestelijke vorming van zowel de zusters als de pupillen. Daarnaast was de pastoor van de parochie waarin de kloosters lagen betrokken bij het werk van De Goede Herder. Hij functioneerde als een van de biechtvaders. De verhouding met de broeders lag niet altijd eenvoudig. De pastoor uit Zoeterwoude gedroeg zich bazig en deed nogal neerbuigend door de vrouwen “de zustertjes” te noemen. Ook gebruikte hij zonder overleg de kloosterkapel voor trouwmissen.¹⁸⁴ Hij was wat vooruitstrevender dan de meer conservatieve zusters, meende Mgr. Riep. Andere biechtvaders waren de rectoren en ook, als vervanger, de deken van het Dekanaat waarin de kloosters lagen.¹⁸⁵

Voor speciale vakken werden leken ingeschakeld. In 1955 was dat in het internaat in Almelo het geval voor ritmische gymnastiek, pianoles en voor de opleiding voor het middenstandsdiploma.¹⁸⁶ Ook was er van 1954 tot 1956 een lekenzuster actief als maatschappelijk werkster.¹⁸⁷ Het aantal lekenzusters nam in de jaren zestig gestaag toe toen bleek dat er onvoldoende nieuwe zusters intraden om diverse functies te kunnen vervullen. Het werd in die periode binnen de samenleving ook steeds ongewoner voor vrouwen om voor een leven in een klooster te kiezen.¹⁸⁸ Die terugloop van het aantal zusters van de Goede Herder was ook de belangrijkste reden waarom vaker de, al oude, zusters Magdalena werden ingezet voor het werken met de meisjes. In 1971 werkten in Almelo

¹⁷⁸ ADGH, inv.nr. 144, lezing rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 11.

¹⁷⁹ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959; tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

¹⁸⁰ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

¹⁸¹ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Zoeterwoude 1962.

¹⁸² ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

¹⁸³ ABR, inv.nr. 146, 23 augustus 1966, Antwoord op visitatie-verslag “De Goede Herder, Leiderdorp”.

¹⁸⁴ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

¹⁸⁵ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

¹⁸⁶ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1955*.

¹⁸⁷ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1960*, 6.

¹⁸⁸ Van Heijst et al. 2010, 638.

verschillende leraressen bij de vakopleidingen van de meisjes, onder meer een balletlerares voor twee uur per week.¹⁸⁹

Aan medewerkers van buiten werd als voorwaarde gesteld dat ze christen waren en "dat het niet genoeg is als zij onze christelijk georiënteerde opvoedingsarbeid slechts dulden, maar dat zij deze actief mede-ondersteunen moeten". Ook werd van hen verwacht dat ze zich hielden aan de leer van de Kerk op punten als huwelijk, seksualiteit en vraagstukken rond abortus en euthanasie. Ook moesten de meisjes kunnen zien dat externe medewerkers zich als christen gedroegen in tafelgebeden en "bij gelegenheid meevieren van gezamenlijke gebedsvieringen". Vooral moesten de meisjes de niet-religieuzen die hen hielpen bij de opvoeding, kunnen bevragen over hun geloof en in die zin moesten ze een identificatiefiguur zijn voor de meisjes.¹⁹⁰ Specialistisch pedagogisch personeel was op afroep beschikbaar, zoals een psycholoog of een psychiater.¹⁹¹ Uit jaarverslagen van Velp blijkt dat per jaar enkele meisjes een psychiater bezochten. In 1967 waren dat er twee van de 150 meisjes die er woonden.¹⁹² Alleen aan het observatiecentrum in Bloemendaal waren vaste psychologen en psychiaters verbonden.

3.2. Beroepsopleidingen

Sommige zusters hadden bij hun intrede nog geen beroepsopleiding gevolgd en kozen juist voor een bepaalde congregatie omdat ze een specifiek beroep ambieerden dat ze daar konden leren. Anderen hadden dat wel en waren soms ook al als beroepskracht werkzaam geweest. De eerder genoemde maatschappelijk werkster die in Almelo werkte, trad later toe tot de congregatie en werd in 1960 vanuit het provinciaalhuis in Zoeterwoude als adjunct-directrice naar Almelo gestuurd.¹⁹³ Van een zuster die in 1999 overleed, werd verteld dat ze een diploma gezinsverzorging behaalde en als gezinsverzorgster had gewerkt voordat zij op latere leeftijd tot De Goede Herder toetrad.¹⁹⁴ De moeder-overste van Bloemendaal, zuster Maria Constantia, behaalde het diploma voor de posterijen en werkte bij de PTT in Wijk bij Duurstede, Driebergen, Den Haag, Eindhoven en Valkenswaard voordat ze op haar vijftienvijftigste besloot in te treden bij de zusters.¹⁹⁵

Zusters zonder beroepsopleiding moesten er binnen De Goede Herder alsnog een volgen. Te denken valt aan de cursussen Kinderbescherming A en B die veel zusters met succes afrondden.¹⁹⁶ Vooral de zusters Auxiliaires volgden deze opleiding. De meeste van deze zusters in Zoeterwoude hebben deze diploma's behaald.¹⁹⁷ In een aantekeningenboekje over de opleidingen en diploma's van de zusters, kruiszusters en zusters Auxiliaires uit Zoeterwoude staan de diploma's vermeld. Uit een aselechte steekproef van 25 zusters die tussen 1932 en 1976 hun eeuwige gelofte aflegden, blijkt dat de meeste zusters van de Goede Herder met goed gevolg een beroepsopleiding hebben afgerond. Twee van de 25 zusters volgden de cursus Kinderbescherming A en elf zusters daarnaast ook, of uitsluitend, de B-cursus. Dat waren niet alleen jonge zusters, maar ook een zuster die al in de vijftig was. Eerder had deze zuster na haar atheneumdiploma de L.O.-aktes nuttige handwerken en Frans en ook een godsdienstdiploma behaald. Dertien van de 25 zusters beheersten twee of drie vreemde talen. Andere behaalde diploma's betroffen typen, witwasserij-industrie, verpleegster, lerares coupeuse, middenstandsdiploma, creatieve handenarbeid A en B en een cursus kok en vlees- en warenkennis en dieetleer. Hun specialisaties binnen klooster of internaat pasten ook daarbij. De zuster die de kokscursussen had gevolgd, werkte in de keuken, degenen die het coupeusediploma behaalden, waren gespecialiseerd in knippen en naaien. Twee zusters die geen opleidingen volgden,

¹⁸⁹ ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder" Almelo, Bijlage: Personeelsvoorziening.

¹⁹⁰ ADGH, inv.nr. 1576, *Pedagogisch leidinggevend concept voor de Zusters van de Goede Herder* (ongedateerd) 2.

¹⁹¹ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962; ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder" Almelo, Bijlage: Personeelsvoorziening.

¹⁹² ADGH, inv.nr. 667, *Jaarverslag Huize Larenstein Velp*, 13.

¹⁹³ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1960*, 6.

¹⁹⁴ ADGH, inv.nr. 1220, In Memoriam Zuster X, door broer, z.d. <juli 1999>.

¹⁹⁵ 'De vijf palen. Kroniek van de familie Verpalen, Verpaalen, Ver Paelen, deel 8: Oudste Bredase tak Verpalen', via <http://opleid.info/voorvadere-n.html>

¹⁹⁶ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1960*, 6;

¹⁹⁷ ABR, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

richtten zich op het huishouden. Eén zuster behaalde ook een diploma heilpedagogiek, de oude naam voor orthopedagogiek.¹⁹⁸

In Almelo lijkt het met de scholing van de zusters minder goed gesteld te zijn geweest. Uit een aanvraag voor erkenning als vakinternaat in 1971 blijkt dat de scholing van elf zusters Auxiliaires die als groepsleidsters functioneerden niet in orde was. "Te weinig opleiding, over 't algemeen niet voldoende op de hoogte van tegenwoordige vormen van jeugdbescherming", noteerde de directrice van het internaat.¹⁹⁹ Een mogelijke oplossing was volgens de directrice om de zusters die onvoldoende geschoold waren alleen in te zetten bij de praktijkbegeleiding van diverse cursussen die werden gegeven. Het probleem was dan wel dat er geen groepsleidsters meer over waren.

3.3. Arbeidsomstandigheden

Was het zo dat zusters continu werkten, geen vrije dagen hadden en zonder goede begeleiding werkten, zoals in een reactie op de NCRV-documentaire uit 2003 werd gesteld?²⁰⁰ Dat lijkt inderdaad op te gaan voor de zusters Auxiliaires. Zij bevonden zich dag en nacht bij de meisjes. Slechts op enkele vaste dagelijkse liturgische momenten en op dinsdagavond waren ze onder elkaar. De dagorde van deze zusters was strikt:²⁰¹

05.30	Reveil
06.30	Meditatie
07.00	Hl. Mis, gevolgd door ontbijt en werkzaamheden
11.45	Gewetensonderzoek, bezoek aan het Hl. Sacrament Maaltijd gelijk met de kinderen
13.30	Gezamenlijke rozenhoed
13.45	Vespers; geestelijke lezing, waarna werkzaamheden of lessen
18.00	Tafel
19.00-20.30	Recreatie, surveillance op slaapzalen

De Almelse zusters Auxiliaires maakten in 1971 werkweken van zo'n tachtig uur. De zusters van de Goede Herder zullen een vergelijkbare dagorde hebben gekend, maar werkten minder uren. In Almelo telden de werkweken van de zusters in 1971 gemiddeld 54 uur per week.²⁰² De zusters in Zoeterwoude leken negen jaar eerder ook niet "overmatig druk", meende Mgr. Riep. Ze hadden voldoende tijd voor recreatie en voor regelmatig gebed. "Niemand maakt hier een overspannen indruk", meende hij in 1962.²⁰³ Maar dat wisselde wel per persoon, zo bleek uit hetzelfde visitatierapport. Moeder-huisoverste kwam bijvoorbeeld heel gespannen over. Als religieuze werd ze geprezen. Ze was stipt in alles, was overal van op de hoogte en was precies in al haar attenties. Maar ook met de fouten van dien. Ze kon volgens Mgr. Riep niet veel uit handen geven, "hield nogal vast aan haar ideeën, was rusteloos en te gejaagd bezig". Haar verhouding met de pastoor was slecht. De pastoor zette zowel zusters als de provinciaal overste tegen haar op. "U moet een andere huisoverste benoemen", was zijn advies aan de provinciaal overste.²⁰⁴

Ook de meesteres van de zusters Magdalena functioneerde matig volgens de rapporteur. Volgens hem stond deze 'witte' zuster "practisch buiten haar eigen gemeenschap". De zuster deed volgens Mgr. Riep namelijk net alsof de regel die de Magdalena's volgden en die iets anders was dan die van de 'witte zusters' niet bestond. Ze praatte bijvoorbeeld "de hele dag en overal (ook waar in normale kloosters stilzwijgen heerst), zegt tegen de zr. Magdalena 'Ik ben hier ook maar, omdat ik moet'".²⁰⁵ De rector daarentegen bleek voor de meisjes een "ware vader" die goed kon luisteren.

¹⁹⁸ ADGH, inv.nr. 1359, aantekeningen over de opleidingen en diploma's van Zusters, Kruiszusters, Zusters Auxiliaires en Oblaten, ca. 1955-1997.

¹⁹⁹ ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder" Almelo, Bijlage: Personeelsvoorziening.

²⁰⁰ ADGH, inv.nr. 1270, P.Ch. aan NCRV, 25 augustus 2003.

²⁰¹ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

²⁰² ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder" Almelo, Bijlage: Personeelsvoorziening.

²⁰³ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

²⁰⁴ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

²⁰⁵ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

De sfeer in Zoeterwoude leek weliswaar ontspannen, maar het was ook een hard leven, schreef Mgr. Riep. "Toch geloof ik, dat dit strenge veeleisende bestaan wel z'n slachtoffers maakt – drie zusters zijn momenteel voor verpleging opgenomen in Noordwijkerhout. Bij alle vrolijkheid, waarmee ze tijdens de visitatie voor de dag kwamen, maakten ze haast zonder uitzondering een geagiteerde en wat gejaagde indruk. Het grote wasserijbedrijf en de zorg voor de meisjes eist de meesten van haar totaal op. [...] Zeer inspannend, omdat deze kinderen haast in alles moeten worden gecontroleerd, en ook een waakzaam oog voortdurend vragen." Zoals uit de dagorde van de zusters Auxiliaires blijkt, had de spiritualiteit van de congregatie effect op de arbeidsomstandigheden. Een van de geloften die ze aflegden, was die van gehoorzaamheid. Dat viel diverse zusters zwaar. Een van de 'witte zusters' verzocht de overste van de congregatie eens of ze mee mocht naar het buitenland met haar broer en schoonzus. Dat mocht niet. Haar broer schreef daarover bij haar overlijden in 1999: "Ja, toen was ze echt kwaad en opstandig [...]. Maar gehoorzaamheid was no. 1, en dat wist ze ook, maar daar heeft ze het nog dikwijls over gehad."²⁰⁶

Gehoorzaam moesten de zusters ook zijn wanneer besloten werd dat ze naar een andere voorziening werden overgeplaatst. Zo konden ze te werk worden gesteld in verschillende internaten van de congregatie. Over de zojuist genoemde zuster is bekend dat ze achtereenvolgens in de kloosters in Zoeterwoude, Almelo en Bloemendaal werd geplaatst en daarna als bejaardenverzorger werkte in Amsterdam.²⁰⁷ De zusters legden bij hun professie de gelofte van armoede af. Dat betekende dat ze geen salaris ontvingen voor hun werkzaamheden. Ondertussen werden de kosten van het klooster wel verrekend alsof zij salaris ontvingen. Die verrekening vond grotendeels plaats volgens de salarissen zoals die in het zogeheten rapport Haeck (een in vrijwel de gehele jeugdzorg gehanteerde norm) waren vastgesteld. De bedragen kwamen ten goede aan het klooster. Ook leken-groepsleidsters werden in 1962 beloond volgens de salarisschalen van het rapport Haeck.²⁰⁸

²⁰⁶ ADGH, inv.nr. 1220, In Memoriam Zuster X, door broer, [juli 1999].

²⁰⁷ ADGH, inv.nr. 1220, In Memoriam Zuster X, door broer, [juli 1999].

²⁰⁸ *De Volkskrant*, 30 juni 1962.

4. Pedagogische doelstellingen en opvoedkundige praktijk

Na de uitzending van Heilig Vuur klonk de kritiek dat de zusters ten onrechte de idealen van de kloostergemeenschap vermengden met de opvoeding van de kinderen.²⁰⁹ Die kritiek was niet nieuw. In 1951 constateerde een commissie van het Mgr. Hoogveld-Instituut en het Gemeenschappelijk Instituut voor Toegepaste Psychologie, beide uit Nijmegen, hetzelfde. Zij hadden onderzoek gedaan onder de bevolking van elf katholieke voogdij-internaten, waaronder meisjesinternaten. De commissie concludeerde dat het dagelijks leven in de internaten vaak geënt was op regels die voor het kloosterleven golden. Ook het sociale leven werd volgens deze commissie "te sterk naar dat patroon" ingericht. "Dit is de commissie gebleken aan de dagindelingen, de tijden van recreatie, stilzwijgen, regelingen van omgang met anderen, bezoeken van de kapel, enz."²¹⁰

De pedagogische uitgangspunten in rooms-katholieke meisjesinternaten waren in het algemeen gebaseerd op de spiritualiteit van de congregaties en op de regels die ook voor de zusters zelf golden.²¹¹ De pedagogische uitgangspunten van de Zusters van de Goede Herder vormden daarop geen uitzondering. De kerkhistorici Eijt en Van Vugt stellen dat religieuzen in het algemeen "zó overtuigd van de morele superioriteit van hun levenswijze" waren dat ze die ook oplegden aan hun pupillen.²¹² Ook dat gold voor de Zusters van de Goede Herder. De spiritualiteit van de congregatie vertaalde zich dan ook in de pedagogische uitgangspunten en in de pedagogische praktijk van de zusters, zoals in deze paragraaf naar voren komt. Om de pedagogiek van de zusters goed te kunnen begrijpen, wordt eerst op hun spiritualiteit ingegaan.

4.1. Spiritualiteit

In de spiritualiteit van de Zusters van de Goede Herder waren de drie kloostergeloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid leidend. De zusters legden vanaf 1898 een vierde gelofte af: "naar de gehoorzaamheid het vraagt, zich zullen toewijden aan de bekeering en onderrichting der boetvaardige meisjes en vrouwen, die zich vrijwillig onder hare leiding plaatsen, of er door de wettige bevoegde macht, met goedvinden der Algemeen Overste, onder geplaatst worden".²¹³ Of zoals de stichteres van de congregatie het verwoordde: "Onze speciale opdracht als zuster van O.L. Vrouw van Liefde van de Goede Herder is niet alleen onze eigen heiliging en redding, maar altijd ook het werk voor de redding en heiliging van anderen."²¹⁴

De zusters Magdalena hadden van de oprichtster een specifieke opdracht meegekregen. Zij richtten zich op "het bevorderen van de Glorie van God door beoefening van de drie geloften van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid, als een bijzondere tak van de congregatie van De Goede Herder van Angers. Bijzonder doel is het herstellen van de belediging van de goddelijke majesteit door haar zonden en die van de gehele wereld, die uit te boeten en van God bekering der zielen te verkrijgen door onder het bestuur van de congregatie te leven in een geest van boetvaardigheid, zelfverloochening en versterving."²¹⁵ Het monastieke ideaal van de versterving, dat is het afzien van de geneugten van het leven, gold voor alle zusters. "Het is het afsterven van de oude, zondige mens om de nieuwe mens te laten ontstaan, die uit Christus leeft. Deze versterving is niet alleen uiterlijk en lichamelijk, maar betreft ook de gemoedsuitingen, zelfbeheersing en ingetogenheid, als voorbereiding op het gebed", zo beschrijft de Algemene Winkler Prins Encyclopedie versterving in 1960.²¹⁶ Door "verstervingen" konden de zusters "nog heiliger" worden.²¹⁷

²⁰⁹ ADGH, inv.nr. 1270, Brief aan Zusters van de Goede Herder, 30 augustus 2003.

²¹⁰ Katholiek Verbond voor Kinderbescherming 1952, 54.

²¹¹ Hilhorst 2013, 293.

²¹² J. Eijt & J. van Vugt, 'Kille opvang was vroeger normaal', *Trouw*, 28 augustus 2003.

²¹³ Van Heijst et al. 2010, 701.

²¹⁴ ADGH, inv.nr. 1576, *Pedagogisch leidinggevend concept* (ongedateerd) 2.

²¹⁵ ADGH, inv.nr. 1587, Statuten van de Zusters Magdalena's van de Goede Herder van Angers, 1950.

²¹⁶ 'Versterven' in: *Algemene Winkler Prins encyclopedie* deel 10 (1960) 198.

²¹⁷ Van Heijst et al. 2010, 556.

Bij hun professie legden de vrouwen de eeuwige geloften af. Zij zagen zichzelf vanaf dat moment als bruid van Christus, wat symbool stond voor de volledige toewijding aan de congregatie en het afscheid nemen van de "wereld". Versterving was binnen Nederlandse kloostergemeenschappen en congregaties wijd verspreid en kende verschillende uitingsvormen. Dat varieerde van zelfkastijding, vasten en stilzwijgen tot het eten van een bitter kruid en het dragen van een boeteketting.²¹⁸ Dit ideaal kon in kloostergemeenschappen tot zowel lichamelijke als psychische schade leiden. Binnen de kloostergemeenschappen werd daar echter anders tegenaan gekeken. "Het opzettelijk veroorzaken van kwellingen lag verankerd in het toenmalige kloosterlijke vormingssysteem en waardenpatroon. Kortom, het spirituele ideaal maakte de verantwoordelijken blind voor het leed dat zij zelf mede aanrichtten", concluderen de auteurs van *Ex Caritate*, het standaardwerk over vrouwelijke religieuzen in Nederland in de negentiende en twintigste eeuw.²¹⁹

In een kloostergemeenschap leefden de zusters volgens Van Vugt en Eijt zelf ook "met regels, met strakheid, in stilzwijgen, zonder veel onderlinge persoonlijke contacten".²²⁰ Tot in de jaren zestig bestond binnen congregaties op elke vrijdag (uitgezonderd tijdens Pasen) de verplichting tot zelfkastijding.²²¹ Aan jonge zusters werd vanaf het begin geleerd om in alles toestemming te vragen aan de moeder-overste. Volgens de auteurs van *Ex Caritate* werden de zusters zo opgeleid tot "onzelfstandigheid". Er werd alleen uitgevoerd wat van hogerhand werd opgelegd.²²² Deze strenge hiërarchische ordening werd ook toegepast op het leven in het internaat, zoals hierboven al bleek: meisjes stonden onder permanente controle en moesten voor vrijwel alles toestemming vragen.

In het leven van de zusters nam het gebed een belangrijke plaats in. Het belang van en de liefde voor het gebed probeerden ze ook op de meisjes over te brengen. Dat lukte meestal niet. Over Tilburg schreef een van de zusters, vermoedelijk in de jaren zestig: "Tilburg heeft een prachtige kapel – een kleine 'kathedraal', die voor de religieuzen op de eerste plaats, en óók voor de meisjes, een echte sfeer van gebed weet te scheppen – al weten deze laatsten dat niet altijd zo hogelijk te waarderen."²²³ Onderling noemden de vrouwen elkaar 'zuster' en de overste van een klooster en van de congregatie werd 'moeder' genoemd. Dat was een traditie die in veel congregaties in ere werd gehouden, in ieder geval tot aan het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965).²²⁴ De zusters van de Goede Herder werden allemaal moeder genoemd, zowel door de twee andere congregaties – de Magdalena's en de Auxiliaires – als door de meisjes. Dat was niet altijd positief. "Soms weten ze iets te goed dat zij de eigenlijke congregatie zijn", signaleerde Mgr. Riep in 1962.²²⁵

Bij hun intrede lieten de zusters hun oude leven en eigen identiteit achter zich. Met een nieuwe naam omarmden ze de identiteit van de congregatie.²²⁶ Ook mochten de zusters geen al te hechte vriendschappen aangaan. Soortgelijke regels werden opgelegd aan de meisjes die werden opgenomen in de internaten. Dat blijkt uit het eerder vermelde gegeven dat meisjes elkaars achternaam niet mochten weten en ook dat hun verleden onbekend was bij de zusters. Een oud-pupil meldde bij de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg dat zij had ervaren dat ze zo van haar eigen identiteit beroofd was; ze voelde zich gedepersonaliseerd.²²⁷ "Je wist niet meer wie je was of wat je wilde", vertelde een andere oud-pupil over de tweede helft van de jaren zestig.²²⁸

4.2. Pedagogische doelstellingen

Dat de pedagogische visie en doelstellingen van de Zusters van de Goede Herder werden gestempeld door het rooms-katholieke gedachtegoed blijkt onder meer uit artikelen in het tijdschrift van de

²¹⁸ Bosgraaf 2011, 263-264; Van Heijst et al. 2010, 568.

²¹⁹ Van Heijst et al. 2010, 865.

²²⁰ ADGH, inv.nr. 1270, J. van Vugt & J. Eijt, 25 augustus 2003, 15:41, 'Toch: de tijdgeest! Toch: de nuance!', reactie in gastenboek van Heilig vuur.

²²¹ Van Heijst et al. 2010, 701, 883.

²²² Van Heijst et al. 2010, 571.

²²³ ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Tilburg', V.

²²⁴ Van Heijst et al. 2010, 41.

²²⁵ ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

²²⁶ Van Heijst et al. 2010, 540-541.

²²⁷ Meldpunt COGJ, 1966-1969, Huize Alexandra, Almelo, melding 5 oktober 2017.

²²⁸ Hermans & Verhoef 2014, 57

congregatie. Daarin werd regelmatig over opvoeding geschreven. In het tijdschrift stond in 1956 bijvoorbeeld een citaat van Paus Pius XII waarin deze waarschuwde tegen massaopvoeding. In internaten moest juist oog zijn voor persoonlijke opvoeding: "Afstand, koelheid, strakke maatregelen, pijnigende woorden, harde straffen, dit alles heeft geen waarde, het gaat er om, dat de leerlingen beseffen, dat zij veilig zijn bij hun opvoeders, dat deze van hen houden, ongeacht hun daden en prestaties."²²⁹

De doelstellingen van de internaten getuigen van de christelijke uitgangspunten. "Het doel van ons Internaat is de heropvoeding van de misdeelde vrouwelijke jeugd of de terugvoering van de in gevaar-verkerende jeugd tot de christelijke levensnormen", schreven de zusters uit Almelo in 1953.²³⁰ Karakterhervorming van de meisjes stond tot in de jaren zestig bij hen centraal, blijkt uit de herziene statuten uit 1960 van Almelo'se internaat.²³¹ In de praktijk betekende dat volgens de zusters een langzame hervorming van de karakters van de meisjes en dat "de vaak scheefgegroeide planten in de juiste richting geleid worden". Daarbij stond voor hen "het werk van de genade" op de eerste plaats. Daarmee werd bedoeld dat het voor de zusters vooral van belang was dat de meisjes het christelijke geloof zouden behouden of hervinden.²³²

De (her)opvoeding was in de jaren vijftig gericht op het voorbereiden van de meisjes op een toekomst als huisvrouw en moeder. Dat zou mogelijk moeten zijn ondanks hun volgens de zusters soms erfelijk belaste karakter. "Natuurlijk, de meisjes zijn hier niet zomaar gekomen, ze zijn zeer moeilijk, een gevaar in de vrije maatschappij voor zichzelf en anderen, erfelijk belast in ongunstige zin, opgevoed in een milieu dat deze belasting meedraagt", schreef een zuster in 1951. "Gezinnen waarin de primitieve driften van de mens uitgeleefd en gecultiveerd worden zonder plaats voor hogere levenswaarden. Daarop is hun wangedrag een reactie. Onze taak is te zorgen dat ze weer terug kunnen naar de vrije maatschappij. Om haar te helpen moeten we haar kennen, haar problemen begrijpen, inzicht in lichamelijk, psychisch en psychiatrisch onderzoek. We werken aan een gezonde gewetensontwikkeling, een geordend leven, lagere strevingen leren beheersen en op gezonde wijze compenseren en sublimeren. Groepsleven is belangrijk; botsingen met andere meisjes kunnen heilzaam zijn."²³³

Binnen de opvoeding onderscheidden de zusters tien verschillende aandachtvelden. Die varieerden van de "verzorging van het vitaal-zielsgebied" – met aandacht voor "angsten, affecties en neigingen" van de meisjes – tot het "opwekken van creativiteit" en "opvoeding tot zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsgevoel". Bij dat laatste hoorde onder meer de "omgang met schuldgevoelens, levensoriëntering, verantwoorde sexualiteit". Ook gewetensvorming, zoals het "werken aan een foutief gedrag" en de opbouw van een "positieve waardewereld" en ook opvoeding en geloof kwamen aan bod.²³⁴ Door zich op deze aandachtsvelden te richten, wilden de zusters helpen om "gedragss storingen en -opvallendheden" op te heffen. Daarbij wilden ze samenwerken met de ouders van de meisjes en met anderen uit hun sociale netwerk, zo stond het in een "pedagogisch leidinggevend concept". De meisjes moesten leren zelfstandig te worden en ook "uit 't geloof te komen tot een zinvol leven". Daarom kregen de meisjes hulp bij hun school- en beroepsvorming en bij het zich aanpassen in de samenleving.²³⁵

Een belangrijke pedagogische doelstelling was het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel en eigenwaarde. Arbeidstherapie speelde hierin een belangrijke rol: "vandaar dat de wasserij, die uitsluitend om deze therapie te bevorderen aan onze inrichting verbonden is, van niet gering voordeel is", kreeg een ambtenaar voor de kinderplicht in 1947 te horen.²³⁶ Volgens de zusters was het

²²⁹ P. Adrianus, O.F.M. CAP., 'Pauselijke wenken bij Internaatsofvoeding', *De Goede Herder* 9(56) (1956) 85-86.

²³⁰ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1955*.

²³¹ 'Vereniging: De Goede Herder, gevestigd te Almelo (gewijzigde statuten)', in: *Nederlandse Staatscourant* no. 2025, donderdag 29 december 1960, Bijvoegsel.

²³² ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: *Renpaarden uit Gods stal*, 'Tilburg', V.

²³³ N.N., 'Onze meisjes', *Als de hei bloeit* 4(25) (1951) 80-81.

²³⁴ ADGH, inv.nr. ADGH, inv.nr. 1576, *Pedagogisch leidinggevend concept* (ongedateerd) 5-6.

²³⁵ ADGH, inv.nr. ADGH, inv.nr. 1576, *Pedagogisch leidinggevend concept* (ongedateerd) 1.

²³⁶ ADGH, inv.nr. 38, toespraak bij het bezoek van de heer Klink, ambtenaar voor de kinderplicht, arrondissement 's-Gravenhage, 1947.

vooral voor "luie meisjes een prachtig geneesmiddel, ze leren er arbeiden in tempo".²³⁷ In 1948 werd geschreven over de arbeid in Zoeterwoude: "De stichteres heeft het 100 jaar geleden al gezien dat arbeidstherapie een gelukkige factor is in het heropvoedingsplan. Geregeld en prettig verzorgd werk, ten bate van eigen toekomst, bekwaamheid opdoen in plooiën, strijken, vouwen, opmaken etc. komt later in eigen gezin van pas. Er is ook een machinekamer waar een zuster werkt. Daar staat een stoomketel voor de wasserij."²³⁸ Zo zouden de meisjes wennen aan werk in de maatschappij waarop dat tempo volgens de zusters was gebaseerd. Daarbij werd het werk van de meisjes verricht "in overeenstemming met leeftijd, lichaamskracht en geaardheid, vandaar de afwisseling in werkzaamheden. We bieden hen alle soorten vrouwelijke bezigheden, waarvoor ze ook een cursus kunnen doen die met een diploma wordt afgerond, bijvoorbeeld lingerie of costumière coupeuse."²³⁹

De rector van het internaat in Almelo, W.A. van Beek, sprak in 1949, het jaar dat het internaat naar de Nederlandse provincie was overgegaan: "Arbeid is een voornaam opvoedingsmiddel, ook in De Goede Herder. Arbeid wordt hier niet gezien als een commercieel object en de meisjes niet als instrumenten in de arbeidsproductie. Zeker, zolang de mens niet van de wind kan leven, is hetgeen hier verdiend kan worden, meegenomen en hoog- en broodnodig. En als u even wilt bedenken, dat de kinderen allemaal opgeleid moeten worden en let op de karaktermoeilijkheden der kinderen, ook bij hun werk, dan begrijpt u zelf wel, dat de verdiensten niet zoveel in het laatje brengen."²⁴⁰ Het werk van de meisjes werd volgens Verbeek vooral gebruikt als "middel tot positieve opbouw van 's mensen persoonlijkheid". Dat zou mogelijk zijn, stelde hij, wanneer een meisje "van binnenuit vergroeit met haar werkzaamheden, als zij de arbeid als haar persoonlijke taak gaat zien."²⁴¹ De arbeidstherapie bleef tot aan het einde van de internaten een belangrijk onderdeel. Dat blijkt uit de beschrijving van de "tegenwoordige werkwijze" van het vakinternaat in Almelo in 1971. Alleen wanneer een meisje "voldoende mogelijkheden" had en "gemotiveerd" was voor een van de "aangeboden vormen van opleiding en/of arbeidstraining", kon ze worden opgenomen.²⁴²

Arbeid werd in de negentiende eeuw en vroege twintigste eeuw vaak gebruikt als 'therapie' in de kinderbescherming. De kolonies van Mettray en Hoenderloo werden met het oog op gedragsverbetering ontgonnen door de opgenomen 'verwaarloosde jongens'. Huize De Ranitz in Groningen kende tot 1952 net als de internaten van De Goede Herder een wasserij waar zowel voor de eigen inrichting als voor families in de stad gewerkt werd.²⁴³ Deze activiteiten waren bedoeld om meer te bieden dan alleen bedverpleging, om de heropvoeding en de gedragsverandering, met het oog op toekomstige maatschappelijke participatie, op een actieve manier vorm te geven.

Van groot belang in de pedagogische visie van de zusters was het gesloten karakter van de internaten. Het was na 1945 een van de belangrijkste kritiekpunten van buiten op het werk van de Zusters van de Goede Herder. De internaten van De Goede Herder hadden namelijk een meer gesloten karakter dan internaten van andere congregaties. Dat was volgens de zusters noodzakelijk gezien de achtergrond van de meisjes en maakte daarom een wezenlijk onderdeel uit van de pedagogische visie van de congregatie. Een zuster van de Goede Herder schreef hierover in 1951: "Zoals een dokter zijn tbc-patiënten enige tijd moet isoleren, zo moeten wij dat ook doen, enige tijd afzonderen van de maatschappij waardoor ze zijn geïnfecteerd en dodelijk gekwetst. Ze hebben geestelijke en lichamelijke rust nodig, hun gezondheid is door verwaarloosde opvoeding ondermijnd, het zieleleven geschokt. Rust betekent 'totale' verzorging, dus nachtrust, maar ook arbeid, een geregelde dagindeling, doelmatige voeding, kleding die geen tegenzin wekt, spel en sport, gelegenheid eigen aanleg te ontplooiën. Dit is het 'preventieve tucht-systeem waarvan de H. Maria Euphrasia onze stichteres zo'n voorstander was. In dit systeem past ook arbeid, om verveling te

²³⁷ ADGH, inv.nr. 144, anon., Lezing over de Goede Herder [ca. 1949].

²³⁸ N.N., 'n Kijkje te Zoeterwoude-Leiderdorp', *Als de hei bloeit* 1(4) (1948) 55-57.

²³⁹ ADGH, inv.nr. 38, toespraak bij het bezoek van de heer Klink, ambtenaar voor de kindervetten, arrondissement 's-Gravenhage, 1947.

²⁴⁰ ADGH, inv.nr. 618, Tekst van lezing rector W.A. Verbeek, 11 mei 1949, 7.

²⁴¹ ADGH, inv.nr. 618, Tekst van lezing rector W.A. Verbeek, 11 mei 1949, 7.

²⁴² ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder" Almelo. Samenvatting tegenwoordige werkwijze, 1.

²⁴³ Dimmendaal 1998, 107.

voorkomen, maar ook als therapie, en om plichtsgetrouwheid te leren, een taal die de meesten uit zichzelf niet verstaan.”²⁴⁴

Zelf zagen de Zusters van de Goede Herder het gesloten karakter van de internaten dus niet als iets negatiefs. Dat hoorden ze in jaren vijftig wel van buiten, zoals in 1954 een zuster refereerde aan een opmerking van een gezinsvoogdes.²⁴⁵ Vergelijkbaar was de kritiek van de onderzoekscommissie van het Mgr. Hoogveld-Instituut in 1951 geweest. Zij had in alle door hen bezochte internaten geconstateerd dat de bewoners er niet alleen “een ontstellend tekort” hadden aan kennis van het leven buiten het internaat, maar er zelfs niet in geïnteresseerd waren, dan wel bang waren voor de toekomst buiten de muren van het internaat. De commissie had dan ook geadviseerd om de contacten met de buitenwereld te bevorderen en dat te combineren met contacten met lekenmedewerkers van het andere geslacht.²⁴⁶

De zusters ontkenden niet dat er weinig contact met de buitenwereld bestond, maar dat zou bij de meisjes helemaal niet ongunstig doorwerken in de persoonlijkheidsontwikkeling, meenden ze. En zeker ontvingen ze geen “onwerkelijke en levensvreemde opvoeding”. Deze “ontspoorde meisjes” werden volgens de zusters door de gesloten internaten juist beschermd tegen de “voor hen gevaarlijke maatschappij”. Een internaat gaf hen rust. Bovendien, stelden de zusters, was de opvoeding “sterk geïndividualiseerd” en was die gebaseerd op psychologisch en psychiatrisch onderzoek. Dat de meisjes een praktische opleiding kregen, was “heilpaedagogisch van grote betekenis”.²⁴⁷ Door een heilpaedagogisch verantwoorde opvoeding meenden de zusters dat de meisjes juist alle kansen kregen hun vaardigheden te ontwikkelen.

Nog in 1971 stond in de doelstellingen van De Goede Herder in Almelo vermeld dat de opvang bestemd was voor meisjes “die door persoonlijke – en/of milieufactoren in moeilijke omstandigheden verkeren en die behoefte hebben aan een goed gestructureerde begeleiding in een vrij besloten omgeving”.²⁴⁸ Meer vrijheid kregen ze wanneer ze in de tehuizen voor werkende meisjes terecht kwamen, die fungeerden als halfopen inrichtingen. Die bevonden zich naast de internaten, maar stonden vaak wel op het internaatsterrein. Vanuit de tehuizen vertrokken de meisjes naar hun werk bij particulieren of in de stad. Tot op zekere hoogte mochten de meisjes die daar woonden hun eigen dag indelen. Daarnaast kregen ze pedagogische begeleiding van de zusters.

4.3. Pedagogische praktijk

Hoe vertaalden de zusters hun spiritualiteit, pedagogische visie en doelstellingen nu in de praktijk van alle dag? Kijken we naar de gegevens die daarover bekend zijn, dan lijkt er sprake te zijn van een combinatie van traditionele praktijken en langzaam veranderende pedagogische praktijken.

De regelgeving in de internaten was streng. Dat was volgens de zusters ook nodig om de meisjes in goede banen te kunnen leiden. Na 1945 hoefden de meisjes in de internaten van De Goede Herder niet langer uniformen te dragen.²⁴⁹ Van de meisjes werd verwacht dat ze de zusters aanspraken als Moeder met daarachter de zuster naam, zoals zusters ook onderling deden. Ook daarmee werd een kloostertraditie van de zusters zelf rechtstreeks vertaald in een gedragsregel voor de meisjes.²⁵⁰ Bij de meisjes viel die regel niet altijd goed. Volgens een ‘Moeder’ uit Almelo werd er ook niet vanaf de start de nadruk op gelegd. “’t Komt een enkele keer voor dat een of andere nieuw gekomene zegt: ‘Je bent m’n moeder niet, ik zég geen Moeder tegen je.’ Daarop volgt geen strafpredicatie. We laten haar heel eenvoudig ons een poosje met “zuster” aanspreken en na verloop van ‘n poosje gaat het weerspanning persoonkje vanzelf er toe over “Moeder” te zeggen. Ze hoort niet anders van de anderen.”²⁵¹ De zusters zagen die praktijk als heilzaam voor de meisjes. “U moet bedenken dat voor

²⁴⁴ N.N., ‘Radio in dienst van de opvoeding’, *Als de hei bloeit* 4(22) (1951) 32-34.

²⁴⁵ Maria S., ‘De “beslotenheid” van de Goede Herder’, *De Goede Herder* 7(40) (1954) 30-32.

²⁴⁶ Katholiek Verbond voor Kinderbescherming 1952, 50-53.

²⁴⁷ N.N., ‘Klaar voor de Maatschappij’, *De Goede Herder* 5(27) (1952) 10-12.

²⁴⁸ ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat “De Goede Herder” Almelo. Samenvatting tegenwoordige werkwijze, 1.

²⁴⁹ Van Heijst et al. 2010, 385.

²⁵⁰ ADGH, inv.nr. 144, zr. M. Leocadie, *Congregatie van de Zusters van de Goede Herder* (1983) 2.

²⁵¹ ADGH, inv.nr. 618, Lezing over werkzaamheden van de internaten van de Goede Herder, [voor 1949], 3.

velen van de onzen de nalatigheid, ondeugdelijkheid of 't in gebreke blijven van de ouders – en hoeveel invloed heeft juist 't falen van de moeder niet – oorzaak was van 't derailleren van de kinderen. Ze vinden 't dan fijn als ze tegen iemand die 't waarlijk goed met haar meent, die ook een moeder voor haar wil zijn, 'Moeder' kunnen zeggen.”²⁵²

In het internaat in Someren lijkt de opvoeding minder streng te zijn geweest dan in de andere internaten. Dat blijkt uit getuigenissen van zowel pupillen als leidsters. Een oud-pupil van Someren die in het klooster in Bloemendaal op bezoek was geweest, schreef naar aanleiding van beelden in de documentaire van Heilig Vuur: “Inderdaad, zo ongeveer om de 4 meter was een deur die door een non open en dicht werd gemaakt. Als je dat niet gewend bent gaan je nekharen overeind staan. Voor mij was dat maar 1 dag, maar voor de meisjes die daar waren iedere dag.”²⁵³ Tegelijkertijd werd in de internaten gepoogd “als een gezin te leven”, stelde een lekenmedewerkster in 2003. Dat ideaal werd nagestreefd door in huiskamers te lezen, spelletjes te doen en te handwerken.²⁵⁴ Een oud-pupil die zowel in Someren als in Bloemendaal woonde, stelt ook dat het regime in Zoeterwoude streng was. Tegelijk meende ze dat “tussen de meisjes veel stiekeme dingen gebeurden die echt niet door de beugel konden” en dat de zusters volgens haar wel “erg alert” en moesten zijn.²⁵⁵ Zo werd onder meisjes veel gesproken over seks en drugs, schreef een vrouw die er in 1969 en 1970 van haar veertiende tot haar zestiende heeft gewoond. Er bestond in deze periode de gelegenheid om met elkaar te praten, er werden toneellessen, balletlessen en danslessen gegeven; het klimaat in de internaten werd voor de pupillen aangenamer en begon ook meer vrijheid te bieden.

Volgens diverse getuigen werden binnen de internaten van De Goede Herder stevige strafmaatregelen getroffen. Over het gebruik van geweld werd gediscussieerd. Een zuster stelde in 1958 haar vriendin ten voorbeeld die buiten het internaat les gaf aan oudere meisjes. Die vriendin was voorstander van “lichamelijke tuchtiging” en tegenstander van “sentimentele pedagogiek”. “Ze willen 'n vuist! Dat neerbuigend ontfermen als ze straf verdienen of obstinaat zijn, vinden ze afschuwelijk. Ze willen orde en gezag, al becritiseren ze het fel. Ze willen discipline!” De zuster die deze woorden aanhaalde, was het er op zichzelf mee eens, maar sloeg zelf niet “omdat ik niet die liefde kan aanvoeren die zo'n slag zulk een heilzame uitwerking kan garanderen”.²⁵⁶ Opmerkelijk is dat de rector van Almelo in 1949 in een lezing ronduit ontkende dat er stevige straffen werden uitgedeeld. Er was geen sprake van isolatie of opsluiting in een cel, of soortelijke maatregelen. “De enige straffen die hier bestaan zijn deze: bij voortdurende onhandelbaarheid mogen ze niet naar huis schrijven of wordt hun tijdelijk een bepaalde liefhebberij ontnomen.”²⁵⁷

Hoe meisjes werden benaderd, lijkt sterk afhankelijk te zijn geweest van de verschillende zusters. Waar sommige oud-pupillen spraken van een kille sfeer en van “een hel”, dachten anderen met warmte terug aan hun verblijf. “Heel voorzichtig vertelden ze mij, dat de korte rokjes die ik toen droeg daar in huis niet gedragen mochten worden. Zo ging dus mijn garderobe linea recta naar de linnenkamer om versteld te worden met kantjes eronder. Achteraf hebben we hier samen nog vaak om gelachen. Omdat ik nogal wild en onstuimig was, moest ik regelmatig bij haar op het matje komen. Maar ja, het meisje moest ineens ook zoveel leren. Huiselijkheid, geborgenheid, en veiligheid had ik niet of nauwelijks gekend. Ik mocht er alles leren en diploma's halen. Ook voor hobby's kreeg je tijd. Volksdansen, handenarbeid, muziek maken en leren, spelletjes doen”.²⁵⁸

De directrice van het tehuis vervulde de belangrijkste rol in de 'heropvoeding' of 'hervorming' van de meisjes, zoals dat in 1968 in het jaarverslag van Almelo werd genoemd. Volgens de rector van het internaat in Almelo richtte de directrice zich er vooral op dat meisjes vrijwillig mee wilden werken aan hun ontwikkeling. “Zij zal dat doel niet bereiken als de meisjes niet uit vrije wil medewerken, want opvoeding is uiteindelijk niets anders dan een hulp tot zelfopvoeding. Dwang is hier dus uit den boze en het kweken van een kuddegeest evenzeer. Elk kind moet dus afzonderlijk gekend en geholpen worden.” Waar nodig “tracht de Meesteres het kind individueel te bereiken door het

²⁵² ADGH, inv.nr. 618, Lezing over werkzaamheden van de internaten van de Goede Herder, [voor 1949], 3.

²⁵³ ADGH, inv.nr. 1270, Reactie CS, 25 augustus 2003, 21:05 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

²⁵⁴ ADGH, inv.nr. 1270, Reactie MM, 24 augustus 2003, 13:01 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

²⁵⁵ ADGH, inv.nr. 1270, Reactie RF, 25 augustus 2003, 20:54 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

²⁵⁶ Zr. Maria, 'n Voltreffer', *De Goede Herder* 11(66) (1958) 63-64.

²⁵⁷ ADGH, inv.nr. 618, Tekst van lezing rector W.A. Verbeek, 11 mei 1949, 6-7.

²⁵⁸ ADGH, inv.nr. 1220, X. aan 'Lieve mensen', 28 juli 1999.

ongemerkt te controleren of te laten controleren, door het bij zich te roepen of gelegenheid te geven vanzelf naar haar toe te komen en dan de nodige leiding te geven die het behoeft.”²⁵⁹

Bovenstaande schets is die van de rector van het internaat in Almelo in 1949. De ervaringen van veel oud-pupillen, ook uit Almelo, klinken heel anders. Zij ervoeren een vol programma met controle door strenge zusters en weinig plaats voor vrijwillige keuzes. Hoe de rol van de directrices in de verschillende internaten is geweest, is moeilijk te achterhalen. Wat op een streng beleid duidt, is dat in Almelo in 1949 rapporten over het gedrag van meisjes door de directrice, ‘Moeder Overste’, elke maand in het openbaar werden voorgelezen. Door het openbare karakter van de voorlezing probeerden de zusters de meisjes te stimuleren zich goed te gedragen, legde Van Beek uit in een lezing in dat jaar. “Bij het voorlezen van de rapporten door Moeder Overste heerst vanzelf grote spanning: vreugde over bereikte resultaten, schaamte ook over eventuele klachten, die gelukkig meestal weer een prikkel geeft om de volgende maand beter te doen, hetgeen door nodige clementie in de hand wordt gewerkt.”²⁶⁰ Naar gelang het gedrag van de meisjes, maandelijks opgetekend in een rapport, konden ze een beloning ontvangen. Volgens rector Van Beek kon dat oplopen van een bescheiden 25 cent tot een gulden per maand.²⁶¹ Het geld dat ze zo spaarden, mochten ze eens per jaar uitgeven en wel op een jaarlijkse markt die in het internaat werd gehouden. Daarnaast was het voor de meisjes mogelijk om bijzondere eretekenen te verdienen, bestaande uit een strikje van vier verschillende kleuren met daaraan een kruisje of medaille bevestigd.²⁶²

De directrice werkte samen met de groepsleidsters – vaak zusters Auxiliaires²⁶³ – en met de hoofden van de vakopleidingen. Ook probeerde ze, zo meldt het jaarverslag over 1968, vanaf het begin de ouders en/of familieleden van het meisje bij de opvoeding te betrekken. Verder behartigde zij de “belangen van het meisje met de plaatsende instanties, voogden, voogdessen en inspectrices”. De meisjes konden zelf “vrijwel elk ogenblik van de dag” voor een gesprek terecht bij de directrice in een hiervoor speciaal bestemde huiskamer.²⁶⁴ Uit deze taakopvatting blijkt dat de directrice een dominante positie bekleedde. Het lijkt er niet op dat meisjes veel inspraak hadden. De oud-pupillen van Almelo spreken bovendien niet zo positief over hun vrijetijdsbesteding in het internaat.

4.4. Dagbesteding

4.4.1. Onderwijs

De meeste meisjes in de internaten waren ouder dan veertien jaar. Ze moesten “in de regel” aan hun leerplicht hebben voldaan, zo stond het vermeld in de herziene statuten uit 1960 van De Goede Herder in Almelo.²⁶⁵ Tot 1969 moesten kinderen vanaf hun zesde jaar minimaal acht jaar, dus tot en met hun veertiende, onderwijs volgen.²⁶⁶ Dat betekent dat de meeste meisjes in de internaten van De Goede Herder niet meer leerplichtig waren. Meisjes tot 16 jaar kregen er wel aanvullend lager onderwijs. Volgens het jaarverslag van Huize Larenstein in Velp uit 1967 mochten ze zo veel mogelijk zelf kiezen welke opleiding dat was. De reden daarvoor was volgens de zusters dat de meisjes dan meer gemotiveerd zouden zijn voor hun opleiding.²⁶⁷ Vanaf 1969 moesten kinderen vanaf hun zesde minimaal negen jaar naar school, waarvan deels in deeltijd. Sommige meisjes die bij De Goede Herder kwamen, zouden dan wel leerplichtig geweest kunnen zijn. De meeste meisjes volgden toen al opleidingen, soms ook buiten de internaten.

De dagindeling binnen de verschillende internaten leek sterk op elkaar, stelde een vrouw in haar herinneringen over Almelo en Zoeterwoude.²⁶⁸ Het dagelijks leven volgde een vast dagritme. Een

²⁵⁹ ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 6.

²⁶⁰ ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 6.

²⁶¹ Berekening op <http://www.iisg.nl/hpw/calculate2-nl.php>, 19 december 2018.

²⁶² ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 6.

²⁶³ ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. van Beek, 11 mei 1949, 10.

²⁶⁴ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1968*, 3.

²⁶⁵ ‘Vereniging: De Goede Herder, gevestigd te Almelo (gewijzigde statuten)’, *Nederlandse Staatscourant* no. 2025, donderdag 29 december 1960, Bijvoegsel.

²⁶⁶ Bakker et al. 2010, 603.

²⁶⁷ ADGH, inv.nr. 667, *Jaarverslag Huize Larenstein Velp 1967*, 5.

²⁶⁸ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 12 maart 2018.

groot deel van de dag werden de meisjes aan het werk gezet. In 1949 moesten ze in Almelo werken van 9.00 uur tot 19.00 uur met in totaal 2,5 uur aan pauzes. Het werken werd afgewisseld met lessen voor verschillende groepen. Die lessen omvatten catechese, algemene karaktervorming, kinderverzorging, gezondheids- en voedingsleer, gymnastiek, muziek en zang, lessen voor het middenstandsdiploma inclusief typen en stenografie en voor sommige meisjes herhalend lager onderwijs. Het werk bestond onder meer uit huishoudelijke werkzaamheden, zoals koken, wassen, mangelen, strijken en verstellen.²⁶⁹ Dat meisjes ook wel om 7 uur 's ochtends aan het aardappels schillen werden gezet, zoals in paragraaf 1 werd vermeld, past overigens niet in dit schema. Dit onderzoek in de archieven van De Goede Herder kan hiervoor geen verklaring bieden.

Ruim twintig jaar later, in 1971, kende Almelo een vergelijkbaar rooster, al was de afwisseling van lesstof iets groter. Zo was er iedere ochtend van 9.00 tot 12.00 uur theorie- en praktijkles voor zogenaamde naaldvakken: lingerie, costumière, coupeuse en atelierleidster. Tweemaal per week was er 's middags van 12.00 tot 15.00 uur kookles en vier middagen in de week werd er een uur typles gegeven. Meisjes konden ook nog leskrijgen in AVV 1 en 2 (Algemene Vrouwelijke Vorming), Engels, kinderverzorging, verkoopkunde of, op donderdagochtend, basisonderwijs volgen. Verder waren er zanglessen, twee keer per week sportles en op vrijdagochtend balletles. Daarnaast waren er om de week op afspraak gespreksgroepen.²⁷⁰ Het onderwijs bleef tot in de jaren zeventig grotendeels gericht op huishoudelijke vaardigheden. Verder kregen de meisjes pedagogische begeleiding door individuele aandacht en groepsgesprekken, zo staat in een folder van Huize Alexandra vermeld.²⁷¹

De meisjes werden volgens de jaarverslagen in staat gesteld diploma's te behalen. Jongere meisjes die in 1953 in Almelo waren opgenomen, konden een tweejarige huishoudschoolcursus volgen. De reden daarvoor was dat ze voor het voltooien van die opleiding iets langer in het internaat moesten verblijven. Andere meisjes volgden vanuit het internaat opleidingen op een mulo, soms intern, maar ook wel in Almelo. Ook waren er die een opleiding aan de huishoudschool in Oldenzaal volgden en, in 1956, een vooropleiding voor leerling-verpleegster in Culemborg. Twee meisjes die de laatste opleiding volgden, konden daarna starten met een opleiding voor verpleegster in respectievelijk het R.K.-ziekenhuis in Leiden en het ziekenhuis in Breda.²⁷² In 1953 behaalden in Almelo 24 meisjes een diploma in het vak lingerie (tussen 1939 en 1949 werd dit diploma 212 keer uitgereikt²⁷³) en 21 als costumière, elf als coupeuse en één meisje voor "fraai handwerken".²⁷⁴ In 1968 werden 77 diploma's behaald, waarvan 22 als costumière, zeventien voor lingerie, veertien voor koken en tien voor huishoudkunde. De examens vonden plaats onder auspiciën van de Industrieschool Den Bosch.²⁷⁵ In de jaren zestig volgden meisjes verschillende schriftelijke IVIO-opleidingen, die onder meer opleidden tot het Klimroosdiploma en het Groot Klimroosdiploma. Ook de AVV-cursussen vielen daaronder. Zo kregen de meisjes bij De Goede Herder volgens 'zr. Maria' in 1954 veel ontplooiingskansen. Ze kregen muziek, zang, taal, huishoudelijke vorming en konden diploma's behalen in fijn-strijken, lingerie-naaien, costumière en coupeuse, middenstandscursus en handelscorrespondentie.²⁷⁶

De vraag is hoe deze informatie uit de door de zusters opgestelde documenten overeen kwam met de ervaringen van pupillen. "Op de knieën lange gangen dweilen", was een herinnering van een vrouw in 2018 over haar verblijf in Almelo, maar dat staat nergens in de archieven vermeld.²⁷⁷ Mogelijk werd het dweilen van de gangen als gangbare arbeid gezien en werd er daarom niet over geschreven. Almelo telde drie grotere naaiklassen en een kleine naaiklas, herinnerde een vrouw zich in 2018. Er was een lingeriekamer waar de meisjes de kapotte lingerie van bewoners van het tehuis herstelden. Er was ook een strijkkamer waar het goed van de naaikamers gestreken werd en er was een wasserij. In het internaat in Zoeterwoude werden meisjes ook nog de hele dag aan het werk

²⁶⁹ ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. Verbeek, 11 mei 1949, 8.

²⁷⁰ ADGH, inv.nr. 1495, Vakinternaat "De Goede Herder". Lesrooster, 1 december 1971.

²⁷¹ ADGH, inv.nr. 1947, Folder over Huize "Alexandra" (zp., zd.).

²⁷² ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1953*; Idem, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1956*, 4.

²⁷³ ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. Verbeek, 11 mei 1949, 6.

²⁷⁴ ADGH inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1953*.

²⁷⁵ ADGH Inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1968*, 5.

²⁷⁶ Maria S., 'De "beslotenheid" van de Goede Herder', *De Goede Herder* 7(40) (1954) 30-32.

²⁷⁷ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 24 april 2018.

gezet om knoopsgaatjes te maken. "Wel 100 per dag. En borduurwerk op bestelling", herinnerde een oud-pupil zich. Volgens haar was er geen sprake van onderwijs. Het was alleen mogelijk om een naaicursus te volgen, want "dan kon je nog harder werken en werd er nog meer op je verdiend. Ja, ja hier is heel goed over nagedacht. We naaiden voor het Koninklijk Huis (de linnenuitzet van Margriet), er werd ook gewassen voor het Koninklijk Huis." Volgens haar werd er eveneens gewerkt voor Peek & Cloppenburg, Vroom & Dreesmann en Seahorse, voor ziekenhuizen en voor defensie.²⁷⁸

Een andere vrouw herinnerde zich het eindeloze strijken met kleine strijkboutjes "die je steeds moest wisselen" omdat ze moesten opwarmen op een hete plaat. "Ook had je soms dienst in de keuken waar je dan de hele dag aardappels moest pitten. Verder de wasserij waar dan een dag van tevoren de katoenen maandverbandjes van o.a de nonnen in de week gezet werden en wij die eruit moesten halen, heel goor."²⁷⁹ Volgens haar werden er wel opleidingen aangeboden; ze noemde de cursussen AVV 1 en 2. In de getuigenissen klinken op dit punt tegenstrijdige geluiden. Waar de ene oud-pupil stelt niet of nauwelijks onderwijs te hebben gekregen en vooral te hebben moeten werken, getuigen anderen ervan dat ze in de jaren zestig ondanks het harde werken er toch cursussen volgden en diploma's behaalden.²⁸⁰ Een vrouw getuigde bij de commissie dat ze aanvankelijk niet werd gestimuleerd om door te leren nadat ze in 1976 in Huize Alexandra in Almelo kwam wonen, maar later wel en daardoor alsnog de havo af kon maken voordat ze twee jaar later uit Almelo vertrok.²⁸¹

4.4.2. Wasserij en naaizaal

Het werk in wasserijen was traditioneel een van de vormen van "arbeidstherapie" zoals de zusters die aanboden. Het werk in de wasserij van Zoeterwoude werd in 1948 voorgesteld als een gezellig bezigzijn. In de wasserij zijn enkele meisjes "onder 'n blij liedje of ook onder gezellig gebabbel haar arbeid aan het verrichten", schreef een onbekende auteur dat jaar. "Er is ook een machinekamer waar een zuster werkt. Daar staat een stoomketel voor de wasserij."²⁸² En in Velp, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog zwaar getroffen was door de Slag om Arnhem, draaide de wasserij in 1948 weer op volle toeren. Maar het werk moest niet té omvangrijk worden, meenden de zusters, "geen jachtwerk uit winstbejag, want de meisjes moeten er vooral de gelegenheid vinden om voor later leven mee te leren. Elke maand de groepjes gewisseld, zodat allen in de gelegenheid zijn de volledige wasbehandeling door te maken. Maar ook voor de school is er interesse."²⁸³

De wasserij in Tilburg was in 1950 "op de meest moderne wijze uitgerust", schreef een eveneens anonieme auteur in het congregatietijdschrift *Als de hei bloeit* in 1950. Het wassen werd er volgens de auteur "bijna tot een sport".²⁸⁴ Wat er zo modern aan was, is onbekend. In Zoeterwoude werd van een moderne inrichting juist bewust afgezien. "Naast het gemeenschapsleven [...] is het grote werkobject de wasserij (kerk-klooster en pastoriëwassen). Deze wasserij is niet al te modern geïnstalleerd, er wordt nog veel aan mankracht overgelaten – want het is juist de bedoeling, dat de kinderen hierin afleiding vinden en leren arbeiden", schreef Mgr. Riep tijdens zijn visitatiebezoek van eind december 1959. Al het werk vond plaats onder leiding van een 'moeder' – een Zuster van de Goede Herder – die meestal werd geassisteerd door een zuster Auxiliaires. De onderdelen van de wasserij, zoals de strijkkamer, de mangelkamer en de naaikamer, waren gevestigd op de zolders van het oude klooster van Zoeterwoude.²⁸⁵

Mgr. Riep constateerde dat de meisjes, uitgezonderd degenen die de huishoudschool of de ulo bezochten, in de wasserij werkten. Daarbij werden ze begeleid door 'kinderen' van rond de zestig

²⁷⁸ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 12 maart 2018.

²⁷⁹ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 24 april 2018.

²⁸⁰ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties op 12 maart en 24 april 2018; Meldpunt COGJ, 1969-1972, Almelo, melding 7 augustus 2018. ADGH, inv.nr. 1270, Reactie NB, 24 augustus 2003, 20:46 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur; <https://resource.wur.nl/nl/show/De-meisjes-van-Larenstein.htm>, reactie op 25 juli 2018, 22:17 uur – geraadpleegd op 20 december 2018; ADGH, inv.nr. 1270, Reactie F., 24 augustus 2003, 19:27 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

²⁸¹ Meldpunt COGJ, 1976-1978, Huize Alexandra, Almelo, melding 19 juli en 24 juli 2018.

²⁸² N.N., 'n Kijkje te Zoeterwoude-Leiderdorp', *Als de hei bloeit* 1(4) (1948) 55-57.

²⁸³ N.N., 'Aan de opbouw', *Als de hei bloeit* 1(8) (1948) 116-121.

²⁸⁴ N.N., 'De Goede Herder van Tilburg', *Als de hei bloeit* 3(18) (1950) 70-72.

²⁸⁵ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

jaar, noteerde hij. Dat waren oud-pupillen die na hun verblijf en (her)opvoeding in het internaat bleven wonen en werken. "Verschillende van deze kinderen – tegenwoordig echter minder dan vroeger – willen hier blijven en kunnen dat ook, omdat zij door haar arbeid in eigen onderhoud meeverdienen", schreef Mgr. Riep. Dat minder meisjes dan vroeger besloten hun leven lang bij de zusters te blijven, werd door de overheid gestimuleerd. Zij zag de meisjes die er werkten – "regerings-voogdij en enkele moeilijke particuliere kinderen – géén ongehuwde moeders", beklemtoonde de overste herhaaldelijk richting Mgr. Riep – na enige tijd weer in het gewone leven terugkeren.²⁸⁶ Drie jaar later, tijdens zijn tweede visitatiebezoek, signaleerde Mgr. Riep dat ook zusters Magdalena "noodgedwongen" meehielpen in de wasserij. "Ook dan is het voor deze zusters stilzwijgen, zij mogen zelfs oude bekenden niet groeten (Nonne ethnici hoc faciunt?)", aldus Riep.²⁸⁷

4.4.3. Vrije tijd

Volgens de zusters werd er veel aandacht aan verantwoorde vrijetijdsbesteding besteed. Dat werd in 1951 in ieder geval geschreven in *Als De hei bloeit*.²⁸⁸ Voor hun algemene ontwikkeling mochten de meisjes volgens 'zr. Maria' in 1954 zonder begeleiding naar de film of namen ze in groepjes van zes of acht een 'thé complet' in de stad en mochten ze bij goed gedrag op vakantie.²⁸⁹ In 1953 werd het Weinachtsoratorium van J.S. Bach uitgevoerd door meisjes van het internaat in Zoeterwoude.²⁹⁰ Ook in diverse jaarverslagen komt naar voren dat de meisjes veel verschillende mogelijkheden kregen om hun vrije tijd naar wens in te vullen. Veel meisjes in Almelo waren in 1962 bijvoorbeeld lid van een 'R.K. dansclub' of volgden dansles.²⁹¹ Wat de vrije tijd betreft werd er begin jaren zeventig in Almelo aandacht besteed aan culturele ontwikkeling, sport, handenarbeid en er waren diverse, niet nader genoemde, hobbyclubs. Ook was er een "routine-training" naast een opleiding voor coupeuse op een atelier.²⁹² De meisjes in de tehuizen voor werkende meisjes hadden iets meer vrijheid. Zij mochten in tegenstelling tot de internaatsmeisjes meedoen met het normale parochieleven, zoals deelnemen aan meisjesverenigingen en discussieavonden.²⁹³

Dit positieve beeld staat in schril contrast met de negatieve herinneringen van veel oud-pupillen. Volgens hen was er nauwelijks sprake van vrije tijd.²⁹⁴ Toch zijn er ook sommige vrouwen die warme herinneringen koesterden aan dans- en balletles die onder meer in Velp en Almelo werden gegeven.²⁹⁵ Een vrouw herinnerde zich in 2003 het in 1964 's avonds samen dansen in de grote zaal in Larenstein op plaatjes van de zuster en het samen met groepsgenoten bezoeken van Velp onder leiding van een juffrouw.²⁹⁶ Een andere vrouw stelt het keramiekatelier van een van de zusters in Almelo tussen 1976 en 1978 zeventig jaar redding is geweest in een omgeving zonder privacy, waar ze slachtoffer was van psychisch geweld.²⁹⁷ Hoewel niet van alle meldingen de exacte periode is te achterhalen, lijkt het erop dat er in de jaren zestig en zeventig meer aandacht werd gegeven aan vrijetijdsbesteding.

²⁸⁶ ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959.

²⁸⁷ Nonne ethnici hoc faciunt: Doen de tollenaars dat niet evenzo? (Mattheüs 5:47). ABR, inv.nr. 146, tweede visitatie, Leiderdorp 1962.

²⁸⁸ N.N., 't Spel in de opvoeding', *Als de hei bloeit* 4(26) (1951) 91-94

²⁸⁹ Maria S., 'De "beslotenheid" van de Goede Herder', *De Goede Herder* 7(40) (1954) 30-32.

²⁹⁰ ADGH, inv.nr. 175, Programma van het Weihnachtsoratorium uitgevoerd door de meisjes van het internaat de Goede Herder te Zoeterwoude/Leiderdorp.

²⁹¹ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1962*, 10.

²⁹² ADGH, inv.nr. 1947, Folder over Huize "Alexandra" (ongedateerd).

²⁹³ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1955*.

²⁹⁴ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 22 oktober 2018.

²⁹⁵ Meldpunt COGJ, 1967-1969, Huize Alexandra, Almelo, melding 20 april 2017; Idem, 1969-1972, Almelo, melding 7 augustus 2017; ADGH, inv.nr. 1270, Reactie MdB, 24 augustus 2003, 20:49 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

²⁹⁶ ADGH, inv.nr. 1270, Reactie LV, 30 augustus 2003, 12:14 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

²⁹⁷ Meldpunt COGJ, 1976-1978, Huize Alexandra, Almelo, melding 19 juli en 24 juli 2018.

4.5. Rapportages, verslaglegging en therapieën

Veel meisjes die in een internaat terecht kwamen, werden doorgestuurd vanuit het observatiehuis in Bloemendaal. Daar probeerden de zusters de meisjes op te vangen in een ongedwongen sfeer waarbij “alles wat zweemt naar een inrichtingssfeer” vermeden diende te worden.²⁹⁸ Ze werden in de eerste dagen onderworpen aan een lichamelijk onderzoek. Na zeven dagen probeerde de directrice, die ook pedagoog was, een eerste rapport te schrijven op basis van de waarnemingen van diverse zusters. De meisjes kregen ondertussen een dagindeling die volgens de zusters “zoveel als mogelijk” die van een normaal gezin benaderde. Dat hield in dat de meisjes huishoudelijk werk moesten doen, schreef een zuster in 1951. Tijdens dat werken werden ze geobserveerd, evenals tijdens de gezamenlijke maaltijden en gedurende de vrijetijdsbesteding. “Bij alles wordt zoveel mogelijk dwang vermeden en een zo groot mogelijke soepelheid en vrijheid betracht.” Het onderzoek van de meisjes werd uitgevoerd door een psychiater, een psycholoog en een medicus. Dat zou volgens de zusters een “wetenschappelijk verantwoorde” observatie bevorderen. Daarbij werden ook de ouders of voogden van de meisjes betrokken.²⁹⁹ Het is waarschijnlijk dat deze aanpak tussen 1951 en het einde van het observatiehuis in 1982 veranderd is, maar gegevens zijn daarvan binnen de beperkte opzet van dit onderzoek niet gevonden. In reacties op internet schrijven oud-pupillen dat ze soms meerdere keren in het observatiehuis verbleven. Een vrouw noemt zelfs de termijn van ruim een jaar. Gezien het streven dat de observatie hooguit drie maanden duurde, is het onzeker of die herinneringen kloppen. Mogelijk betreft het hier het pensionaat in Bloemendaal, waar ook meisjes werden opgevangen door de zusters.³⁰⁰

De zusters rapporteerden in de verschillende kloosters op een vergelijkbare wijze aan plaatsende instellingen, zo blijkt uit jaarverslagen over de periode 1953 tot 1968 van de huizen in Velp en Almelo. De frequentie van het aantal rapportages nam in de jaren zestig af. Zo meldden de zusters in Almelo dat ze in 1955 minimaal drie keer per jaar rapport uitbrachten over de meisjes aan de instellingen die hen hadden geplaatst. Deze rapporten werden opgesteld door de directrice samen met de zusters die de vakopleidingen gaven. De directrice zelf ontving wekelijks rapporten over alle meisjes van de groepsleidsters en werkleidsters, meldde het jaarverslag over 1955. Onderwerpen die in die rapporten werden beschreven, en ook met regelmaat werden besproken, waren de lichamelijke ontwikkeling van de meisjes, godsdienst, gedrag, verhouding met de leiding, de school- en studieresultaten, vrijetijdsbesteding en contacten met familie.³⁰¹ De rapportage in Almelo over de werkende meisjes vonden dat jaar elke drie maanden plaats.³⁰²

Vijf jaar later ging dat anders: in Almelo werden in 1960 verslagen telefonisch doorgegeven of schriftelijk wanneer plaatsende instanties daarom vroegen. In de rapporten gaven de zusters onder meer aandacht aan de lichamelijke conditie van de meisjes, aan godsdienst, sociaal gedrag, vrijetijdsbesteding, contact met familie en kennissen, opleiding en werkzaamheden. Inspectrices en voogden werden volgens de zusters bijgepraat wanneer ze langskwamen. Een vergelijkbare praktijk kende Velp in 1967; ook hier werden alleen schriftelijke rapportages over de meisjes uitgebracht “op verzoek van plaatsende instanties”.³⁰³ Over bezoek van plaatsende instanties, voogden en inspectrices is in de archieven weinig terug te vinden. Volgens een herinnering van een oud-pupil die in de tweede helft van de jaren zestig in Almelo verbleef: “Het was een volledig gesloten circuit. Er kwam nooit iemand van buiten naar ons kijken, er was geen inspectie, niemand vroeg iets aan óns. De regering niet, de Raad voor Kinderbescherming niet, niemand.”³⁰⁴

Na 1945 werden er enkele voorzichtige moderniseringën doorgevoerd in de opvoeding van de meisjes. Voortaan hoefden ze geen gestichtskleding meer te dragen en kwamen er ook meer sport- en spelmogelijkheden in de internaten.³⁰⁵ Ook werd er na 1945 een “groeps-systeem volgens

²⁹⁸ N.N., ‘Het Observatiehuis voor meisjes’, *Als de hei bloeit* 4(21) (1951) 11-15.

²⁹⁹ N.N., ‘Het Observatiehuis voor meisjes’, *Als de hei bloeit* 4(21) (1951) 11-15.

³⁰⁰ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 26 september 2017, 14 juli en 22 oktober 2018.

³⁰¹ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1955*.

³⁰² ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1955*.

³⁰³ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag Huize De Goede Herder Almelo 1960*, 7; inv.nr. 667, *Jaarverslag Huize Larenstein Velp 1967*, 13.

³⁰⁴ Hermans & Verhoef 2014, 58.

³⁰⁵ Van Heijst et al. 2010, 385.

richtlijnen van het Generaal Moederhuis in Angers" ingevoerd.³⁰⁶ Onbekend is wat die verandering precies inhield. De meisjes kregen daardoor volgens de auteur van deze tekst meer mogelijkheden om zich te ontspannen en te ontwikkelen. De leiding van de groepen was in handen van de Witte Zusters, geassisteerd door zusters Auxiliaires.³⁰⁷ In de jaren zestig kregen ze steeds vaker assistentie van lekenzusters en, volgens een getuige die in de jaren zestig in Larenstein werkte, van 'oblaten'. Zij "hadden meer de oppasfunctie".³⁰⁸ Waarschijnlijk waren dat zusters Auxiliaires, die bijna 24 uur per dag met de meisjes optrokken. Daarnaast werkten ook zusters Magdalena wel mee vanwege het toenemende personeelstekort. Voor de meisjes was het vervolgens de uitdaging om deze "groep nonnen van de zwijgende orde" toch te laten praten. De vrouw die zich dat herinnerde, was het overigens nooit gelukt.³⁰⁹ De meisjes woonden en leefden lange tijd in grote groepen en sliepen in grote slaapzalen. Zoals beschreven, beschikten ze over een kleine chambrette. In 1963 werd in het nieuwgebouwde klooster Witven, bij Tilburg, een paviljoensysteem geïntroduceerd. Meisjes kregen daar voor het eerst eigen kamers. In die periode verminderde het aantal meisjes dat door de zusters van De Goede Herder werd opgevangen.

4.6. Relatie met familie

Een oud-pupil van De Goede Herder vertelde dat ze geen contact met haar ouders of familie mocht hebben.³¹⁰ Een andere stelde dat ze alleen in bijzijn van een van de zusters met haar familie mocht spreken. Dat belette haar om de waarheid te spreken over hoe zij haar verblijf in Almelo eind jaren zestig bij de zusters ervoer – namelijk als een verschrikking.³¹¹

De zusters boden spaarzaam de gelegenheid aan familie om de meisjes te bezoeken. Voor de ontvangst van familie beschikten de zusters in Zoeterwoude over een afzonderlijk gebouwtje, zag Mgr. Riep in 1949.³¹² Vaak konden familieleden echter niet op bezoek komen. Volgens de zusters in het klooster in Almelo, was het toegestaan dat familie op bezoek kwam. Het meeste bezoek kwam in 1962 van 10.30 tot 17.30 uur. "Zoveel mogelijk gaan de meisjes met familie, vriend of verloofde voor enkele uren de stad in", vermeldde het jaarverslag over 1962.³¹³ Ook uit het jaarverslag over 1967 uit Velp blijkt dat familiebezoek gelimiteerd was, meestal tot één bezoek per maand. Vriendjes van de meisjes mochten volgens de zusters ook vaker langskomen.³¹⁴

Door contact met familieleden van de meisjes te onderhouden, probeerden de zusters meer van de achtergrond van de meisjes te weten te komen. "Het is zelfs van het grootste belang, dat de ouders of voogden door het bezoeken der spreekuren, enz. zich werkelijk betrokken gevoelen bij deze zaak", schreef een zuster in 1951 over het observatiehuis voor meisjes in Bloemendaal.³¹⁵ En de zusters in Velp meenden in 1967 dat ze, om "een goed oordeel over elk meisje" te kunnen krijgen, ook hun familie moesten leren kennen. Door ook een relatie met de ouders op te bouwen, hoopten de zusters dat die een positievere houding zouden krijgen tegenover de plaatsing van hun dochter bij de zusters. In overleg met plaatsende instanties kregen meisjes soms de kans om in de weekenden of tijdens vakanties bij familie te logeren. Vaak werkte dat goed. Andere keren constateerden zusters in 1967 met spijt dat in een korte vakantie veel teloor was gegaan van wat ze in het tehuis zo zorgvuldig hadden proberen op te bouwen.³¹⁶ Vandaar dat het contact met familieleden gelimiteerd werd toegestaan en dat het gebeurde in overleg met de plaatsende instanties.

Wat tegen deze voorstelling van zaken in de jaarverslagen pleit, is dat in veel internaten de zusters helemaal niets van de achtergrond van de meisjes wisten, zoals een zuster vertelde in de uitzending van Heilig Vuur. Het verleden van de meisjes was immers geen goede basis om een nieuw leven op

³⁰⁶ ADGH, inv.nr. 618, Manuscript voor: Renpaarden uit Gods stal, 'Zoeterwoude (Leiderdorp)', I.

³⁰⁷ ADGH, inv.nr. 618, lezing rector W.A. Verbeek, 11 mei 1949, 10.

³⁰⁸ ADGH, inv.nr. 1270, Reactie MM, 24 augustus 2003, 13:01 in 'Gastenboek' op de website van Heilig Vuur.

³⁰⁹ geschiedenisvanzuidholland.nl, reacties 24 april 2018.

³¹⁰ geschiedenisvanzuidholland.nl, reactie 22 oktober 2018.

³¹¹ Schadefonds Geweldsmisdrijven, melding 5 oktober 2017.

³¹² ABR, inv.nr. 146, verslag visitatie, 14 t/m 18 december 1959, 4.

³¹³ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1962*, 4.

³¹⁴ ADGH, inv.nr. 667, *Jaarverslag Huize Larenstein Velp 1967*, 12.

³¹⁵ N.N., 'Het Observatiehuis voor meisjes', *Als de hei bloeit* 4(21) (1951) 11-15.

³¹⁶ ADGH, inv.nr. 667, *Jaarverslag Huize Larenstein Velp 1967*, 12.

te bouwen. Zou dat betekenen dat alleen de directrice kennis van de achtergrond van de meisjes heeft gehad? Het is echter nagenoeg onmogelijk dat zij in haar eentje met die kennis de benodigde pedagogische behandelingen kon geven aan 75 (Tilburg) tot 190 meisjes (Zoeterwoude) in een internaat. Daarvoor had zij toch de hulp van de groepsleidsters nodig. Veel meisjes keerden na verloop van tijd terug naar familie of naar hun ouderlijk huis. Van de 74 meisjes die in 1962 het tehuis van De Goede Herder in Almelo verlieten, keerden er 37 terug naar familie. Daarnaast kregen er 19 (26 procent) een externe dienstbetrekking en vertrokken 7 pupillen naar een tehuis voor werkende meisjes (9 procent).³¹⁷ Vijf jaar later was het beeld in Huize Larenstein vergelijkbaar. Daar vertrokken in 1967 van de 69 meisjes er 21 terug naar familie (30 procent). Daarnaast kregen er achttien (26 procent) een betrekking "voor dag en nacht" buiten de instelling, en gingen dertien meisjes (19 procent) naar een tehuis voor werkende meisjes. Tien meisjes gingen dat jaar vanuit Velp naar een ander internaat (14 procent).³¹⁸

³¹⁷ ADGH, inv.nr. 220, *Jaarverslag De Goede Herder Almelo 1962*, 2.

³¹⁸ ADGH, inv.nr. 667, *Jaarverslag Huize Larenstein Velp 1967*, 2.

5. Conclusies

5.1. Wat is er gebeurd?

Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat veel meisjes in de internaten van de Zusters van de Goede Herder onder zware psychische druk leefden. Er was sprake van continue controle en een sterke nadruk op gehoorzaamheid, wat resulteerde in ervaringen van te weinig privacy en een tekort aan positieve aandacht. Er is maar beperkte evidentie voor fysiek geweld. Meisjes die in de ogen van de zusters te opstandig waren, kregen soms kalmerende middelen toegediend; soms werden meisjes 'platgespoten'. Tot het einde van jaren zestig werden pupillen met een therapeutisch oogmerk verplicht dagelijks arbeid te verrichten. Dat gebeurde in de wasserijen en in de naaiateliers. Ze verdienden daar niet of nauwelijks geld. Fysieke verwaarlozing vond in verschillende vormen plaats, zoals structureel te weinig eten krijgen, slapen op strozakken, afnemen van eigendommen, slechte hygiëne, het onthouden van medische behandeling en het slechts kort mogen douchen onder toezicht van een zuster.

Van psychisch geweld was sprake bij het achter tralies moeten zitten bij de komst van voogd of familie, een praktijk die tot 1949 stand hield. Een andere vorm van psychisch geweld was opsluiting in isoleercellen. Dat gebeurde wanneer meisjes niet gehoorzaam waren of wanneer ze waren weggelopen. In de onderzochte periode 1945-1975 werd de strafmaat langzaam verzacht. Zo werden meisjes steeds minder vaak opgesloten in een 'strafkamertje'. Daarnaast respecteerden zusters de privacy van de meisjes vaak niet. Dat kwam vooral door de continue controle, tot aan toiletbezoek en registratie van menstruatie aan toe. Ook bezoek van buiten vond altijd plaats in bijzijn van een zuster. Het openbaar voorlezen door de directrice van interne rapporten over het gedrag van meisjes en de vernedering die meisjes ervoeren bij soms dagelijkse terechtwijzingen, zijn ook ervaren als psychisch geweld.

Psychische verwaarlozing is te onderkennen in het "uitwissen" van de oude voornaam en het onbekend en ongenoemd blijven van de achternaam en voorgeschiedenis van de pupil. Ook was er een verbod op het aangaan van onderlinge vriendschappen en een gebrek aan liefdevolle aandacht van de zusters. Dit had vooral te maken met de wijze waarop de toewijding van de zusters gestalte kreeg, namelijk in het centraal stellen van gehoorzaamheid en het eerbiedigen van gezagsverhoudingen, waarbij er geen of nauwelijks ruimte bestond voor het aangaan van een persoonlijke band met een pupil. Van seksueel misbruik was sprake door een externe psycholoog, door een zuster en een novice, door een rector van een van de internaten en – volgens een niet gehonoreerde klacht – door een pater. Ook werd een meisje soms door de zusters gedwongen tot abortus of de morning-afterpil. Deze dwang hoefde overigens niet het gevolg te zijn van seksueel misbruik maar kon ook plaatsvinden na een tijdens het verlof ontstane zwangerschap. Wanneer meisjes overtijd waren, kregen ze soms een inwendig onderzoek.

Tientallen vrouwen hebben negatieve herinneringen aan hun verblijf bij de Zusters van de Goede Herder. Dat blijkt zowel uit reacties op internet als uit reacties die binnenkwamen bij de NCRV en bij de zusters naar aanleiding van een documentaire in 2003. Hard werken zonder dat ze daar iets mee verdienden, hebben sommigen (achteraf) als onrecht en als een vorm van uitbuiting ervaren. Velen omschrijven hun verblijf als "een verschrikking" en "een hel". Vooral de continue controle en het opgesloten worden in de isoleercel tekenen de herinneringen van diverse vrouwen. Ook ervoeren zij een chronisch gebrek aan liefde. Diverse vrouwen herinneren zich de vernedering en kleinering die ze ervoeren wanneer ze dagelijks terecht werden gewezen.

Tegenover deze negatieve ervaringen van vrouwen staan die van oud-pupillen die meer positieve herinneringen hebben. Ze herinneren zich naast de strenge opvoeding leuke dingen als dansen, inkopen doen voor Sinterklaas in de stad en balletlessen. Uit de reacties blijkt dat het leefklimaat van de onderscheiden internaten verschillend was, al naar gelang de doelgroep, en dat de houding van de zusters onderling sterk verschilde. Het regime in Someren (Tilburg), Bloemendaal en Zoeterwoude lijkt minder streng te zijn geweest dan in Larenstein (Velp) en Almelo. Van privacy was weinig sprake. De strafmaat lijkt in de jaren zestig langzaam te zijn verzacht. Zo werden meisjes steeds minder vaak opgesloten in een 'strafkamertje' zoals dat in Larenstein bestond.

5.2. Hoe heeft het kunnen gebeuren?

Het leefklimaat in de internaten van de Zusters van de Goede Herder werd sterk beïnvloed door de spiritualiteit en de monastieke levenspraktijk van de zusters. Behoudende religieuze idealen en het uitblijven van vernieuwing die in andere congregaties wel plaatsvond, leidden tot een volledig gebrek aan privacy, een gebrek aan individuele ruimte door de absolute eis van gehoorzaamheid en een schrijnend gebrek aan persoonlijke en liefdevolle aandacht. Kloostertradities werden soms rechtstreeks vertaald naar de omgang met kinderen. Dat de meisjes een nieuwe voornaam kregen en hun achternaam niet meer werd gebruikt was ook praktijk bij zusters die intraden. Het in bijzijn van mede-pupillen voorlezen van de intern opgestelde rapporten vertoont overeenkomsten met het schuldkapittel van de zusters. Zusters en meisjes deelden de zwijgplicht op sommige momenten van de dag, het verbod op het aangaan van vriendschappen en de nadruk op gehoorzaamheid.

Het opleidingsniveau van de zusters verschilde per klooster. In Zoeterwoude lijken zusters Auxiliaires in de jaren zestig vaker een opleiding Kinderbescherming A en B te hebben gevolgd, terwijl in Almelo veel zusters tot begin jaren zeventig onvoldoende opleiding hadden genoten. De arbeidstijden waren naar huidige maatstaven extreem lang, vooral voor de zusters Auxiliaires. Zij maakten werkweken van meer dan tachtig uur. De zusters Magdalena misten een beroepsopleiding. De zusters vonden godsdienstig onderwijs en gewetensvorming van de meisjes erg belangrijk. Daar hoorde volgens de zusters ook een duidelijke discipline bij, die tot uiting kwam in het volgen van een strikte dagorde. Bovendien kwamen de meisjes weinig buiten de internaten, die daardoor een gesloten karakter kregen. Dat was volgens de zusters allemaal in hun eigen belang. Daardoor zouden de meisjes eigenwaarde en verantwoordelijkheidsgevoel ontwikkelen. De dwang waarmee deze aanpak gepaard ging, zagen de zusters niet als doel, maar als noodzakelijk middel om het opvoedingsdoel te bereiken. Nieuwe pedagogische inzichten waren bij de zusters bekend, maar de kloosterpraktijk ging voor. Een belangrijk pedagogisch middel daarbij was arbeidstherapie; feitelijk beschikten de zusters over weinig andere pedagogische instrumenten om de pupillen op te voeden. Belangrijke doelstellingen van de arbeidstherapie waren dat meisjes leerden werken in een voor de samenleving acceptabel tempo. Daarnaast zou lichamelijke inspanning de meisjes afleiding bezorgen van verkeerd gerichte, 'wereldse' interesses.

In de wasserijen en de naaizalen werkten de meisjes deels voor de zusters zelf, maar ook voor externe klanten. Voor zover wij dat op basis van de beschikbare bronnen kunnen vaststellen, was deze arbeid voor de congregatie geen winstgevende activiteit. Het onderzoek levert evenmin aanwijzingen op dat de congregatie voor haar bestaan afhankelijk was van de opbrengsten van deze arbeid, hetgeen het geloofwaardig maakt dat de inzet van de meisjes inderdaad voornamelijk was ingegeven door overwegingen van therapeutische aard. De onderbouwing voor de keuze van deze aanpak is echter zeer beperkt, en uit de archieven komt niet naar voren dat naar alternatieven is gezocht, noch dat er is gekeken naar het bereiken van beoogde effecten bij de meisjes of het veroorzaken van ongewenste neveneffecten. Het gesloten en behoudende karakter van de congregatie lijkt hieraan te hebben bijgedragen. Het werk in de wasserijen en de naaikamers werd gecombineerd met het volgen van diverse opleidingen. Wanneer alle bezigheden bij elkaar worden opgeteld, dan blijkt dat meisjes in de internaten een overvolle dagindeling hadden waarin nauwelijks ruimte bestond voor het ontplooien van eigen initiatieven.

Er zijn geen gegevens bekend over bezoek van de overheidsinspectie. De contacten met ouders werd door de zusters onderhouden, maar alleen op zondagen waren familieleden welkom. Het contact met de familie lijkt dan ook lange tijd erg beperkt te zijn geweest. Vergrijzing van de congregatie, veranderingen in de samenleving en de acceptatie van nieuwe pedagogische inzichten in de rooms-katholieke wereld leidde uiteindelijk tot het einde van de opvoedingsgestichten van de Zusters van de Goede Herder.

Geraadpleegde bronnen

Archieven

Archief Zusters van de Goede Herder, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, Sint Agatha

Archief Zusters van de Goede Herder, Bloemendaal

Archief Bisdom Rotterdam 1956-1970 (1995), Nationaal Archief Den Haag

Meldpunt Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg, Den Haag

Schadefonds Geweldsmisdrijven, Den Haag

Literatuur

Bakker, N., Noordman, J. & Rietveld-van Wingerden, M. (2010, 2de druk). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Bosgraaf, E. (2011). *Gebroken wil, verstorven vlees. Over versterving in het Nederlandse kloosterleven*. Amsterdam: Bert Bakker.

Congregatieblad *Als de hei bloeit* (1948-1951) en *De Goede Herder* (1952-1959).

Dekker, J.J.H. et al. (2012). De media over seksueel misbruik in de jeugdzorg (pp. 108-189). In J.J.H. Dekker et al. (2012). *Jeugdzorg in Nederland, 1945-2010. Resultaten van deelonderzoek 1 van de commissie-Samson: Historische schets van de institutionele ontwikkeling van de jeugdsector vanuit het perspectief van het kind en de aan hem/haar verleende zorg. II. Bijlagen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Dimmendaal G. (1998). *Heropvoeding en behandeling. Meisjes in Huize de Ranitz, Groningen 1941-1967*. Assen: Van Gorcum.

Heijst, A. van, Derks, M. & Monteiro, M. (2010). *Ex Caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19e en 20e eeuw*. Hilversum: Verloren.

Hermans, D. & Verhoef, E. (2014). *Stil in mij. Overleven bij de nonnen*. Utrecht: A.W. Bruna Uitgevers.

Hilhorst, M. (2013). Instellingen voor onderwijs en opvoeding aan meisjes van zustercongregaties. Historische achtergronden en ontwikkelingen tot 1970 (pp. 283-304). In W. Deetman et al. (2013). *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke Kerk. Een vervolgonderzoek*. Amsterdam: Balans.

Katholiek Verbond voor Kinderbescherming (1952). *Differentiatierapport*. 's-Hertogenbosch: Katholiek Verbond voor Kinderbescherming.

Koekoek, H.L. (1982). *Het Groenesteinsyndroom of Een lege plek in Den Haag*. Baarn: Fontein.

Websites

www.goedeherder.blogspot.com

www.geschiedenisvanzuidholland.nl/collecties/klooster-de-goede-herder-1975-

www.nrc.nl/dossier/zusters-van-de-goede-herder

www.npostart.nl/eenvandaag/19-01-2019/AT_2109351

www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2018Z21372&did=2018D55060